

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

В

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видас

Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

A REFEREED

No. 8 (413), August, 1982, Vol. XXXV

Редагує Колегія

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1982-ий РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	30 дол.	15 дол.	8 дол.	3 дол.
Австрія	500 шіл.	260 шіл.	150 шіл.	55 шіл.
Аргентина	90.000 пез.	45.000 пез.	23.000 пез.	8.000 пез.
Бельгія	1,200 бфр.	650 бфр.	400 бфр.	150 бфр.
В. Британія	15 ф.	8 ф.	4.50 ф.	1.50 ф.
Канада	40 дол.	22 дол.	12 дол.	4 дол.
США	35 дол.	20 дол.	12 дол.	3.50 дол.
Німеччина	70 н.м.	40 н.м.	25 н.м.	8 н.м.
Франція	150 фр.	80 фр.	50 фр.	20 фр.
Швеція	150 кор.	80 кор.	50 кор.	20 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 8 (413)

СЕРПЕНЬ, 1982

Річник XXXV

Зміст VIII-ої книжки

На актуальні теми

М. Сулятич: США ПОТРЕБУЮТЬ ЗМІНИТИ СВОЮ ПОСТАВУ ДО ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ	899
С. Караванський: БЕЗПЕРЕРВНЕ ІНТЕРВ'Ю	910

*

С. Вожаківський: УКРАЇНСЬКІ КОМПОЗИТОРИ ПЕРЕСЛІДУВАНІ МОСКВОЮ	914
---	-----

В роковини Григорія Сковороди

Д-р О. Воропай: УКРАЇНСЬКИЙ ФІЛОСОФ ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА	925
В 50-ліття ОУН і 40-ліття УПА	

Степан Голяш: ПІДПІЛНІ ДРУКАРНІ	934
---------------------------------------	-----

Володимир Макар: ПРОПАГАНДИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ УПА І ЇЇ ДОПОВНЕННЯ ДО ПРОПАГАНДИ ОУН (Радіопересилання УПА)	943
--	-----

*

В. Юрковський: РОЗПРАВА ПРОТИ СТЕПАНА ФЕДАКА Й ТОВАРИШІВ До 2000-річчя постанови Києва та 1600-річчя української державности	949
--	-----

Леонід Полтава: КИЇВ (Мала Антологія)	959
---	-----

— З ПОСТАНОВ ІV ВЕЛИКОГО ЗБОРУ ОУН	961
--	-----

Д-р Д. Донцов: МІСТО ПРЕМУДРОСТІ БОЖОЇ	962
--	-----

Поетії з нескореної України

Є. Сверстюк: З ДОРОГИ В НЕВІДОМІСТЬ — 972; Є. Крамар: НА МОГИЛІ СІРКА — 973, В САДУ СПОЗАРАНКУ, ЗОЗУЛЯ КУВАЛА... — 973, ВЕСНА — 974, ЗРУБ — 974.	
--	--

З галерії творчості наших поетів

С. Карпатський: Боже широко дай — 975; Юрій Буряківець: Моїй матері — 976, Жриці — 977, Калина — 977; Ярослав Курдидик: Плетиво моїх долонь — 978; Андрій Легіт: Чорний смерч — 979, Не запродай душі... — 979.	
С. Караванський (підсов. гумор і сатира): Правильне тлумачення — 979, Як виглядатиме життя — 980, Два проводирі — 981.	

*

Петро Рощко: ДОПИТЛИВИЙ ЗЕМЛЯК	982
--------------------------------------	-----

Наука і дослід

Олександр Дrajн'ювський: СКИТИ (Гети-готи, анти і слов'яни, і ми — не ми), Крим — Босфорське царство (продовження, 2)	986
---	-----

Микола Мельник: УКРАЇНА І КРИМ В ІСТОРИЧНИХ ВЗАЄМИНАХ (Продовження, 2)	1001
--	------

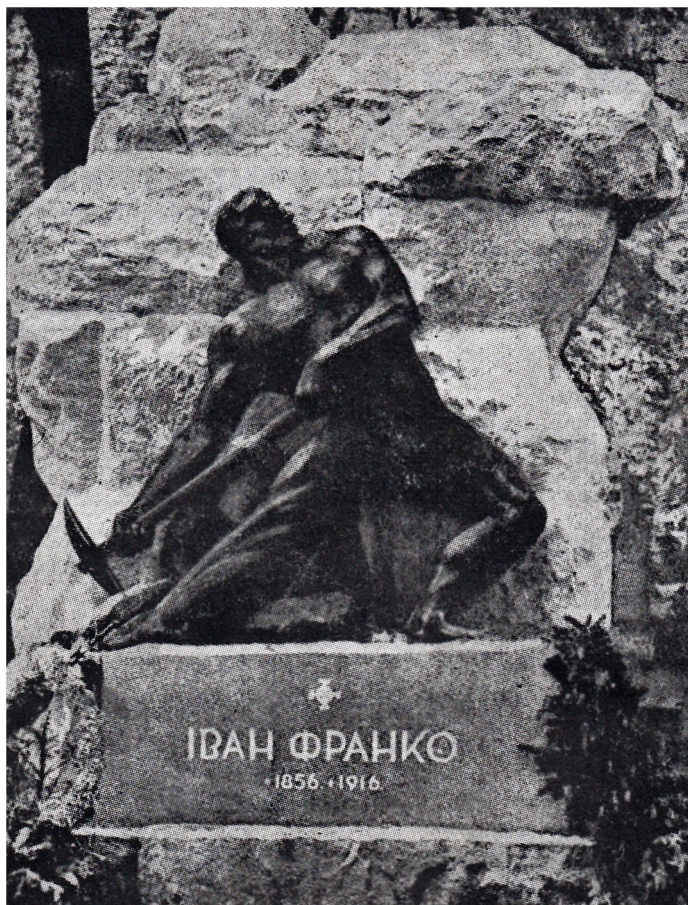
*

Павло Селезіон: УКРАЇНСЬКИЙ НАДДНІПРЯНСЬКИЙ ХОР Д. КОТКА	1017
--	------

Марія Крeм'янівська: ОЛЕНА КУРИЛО (Спогад)	1021
--	------

— ЗВЕРНЕННЯ ДО КУЛЬТУРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В США	1023
--	------

ВИДАЄ «УКРАЇНСКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

* 15. 8.1856 — † 28. 5. 1916

*»У кожного в руках тяжкий залізний молот,
І голос сильний нам згори, як грім, гримить:
'Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас! Зносить і труд, і спрагу, й голод,
Бо вам призначено скалу сесю розбити'«.*

(»Каменярі«)

М. СУЛЯТИЧ

США ПОТРЕБУЮТЬ ЗМІНИТИ СВОЮ ПОСТАВУ ДО ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ

Дотеперішня зовнішня політика уряду Сполучених Штатів Америки не сприяла визвольній боротьбі українського народу за відновлення власної самостійної соборної держави та за рівночасну ліквідацію російської колоніальної держави. Це ствердження продемонструємо на підставі аналізу «Сьомого Річного Звідомлення» голови Управи Міжнародного Радіомовлення (Board of International Broadcasting) п. Джана А. Гроновського для президента США із 31 січня 1981 р. Звіт покриває працю американських радіостанцій за останній рік урядування президента Джіма Картера. Гроновські звітував головню за «Радіо Вільна Європа» (РФЕ) і «Радіо Свобода» (РЛ). В цьому часі радієва політика США була основана на двох підставових документах уряду США з 1976 р., а саме на заяві про «Призначення Радіомовлень РФЕ/ЛР» і на «Програмових напрямних політики РФЕ/РЛ», тобто вона віддзеркалювала цілий період влади Джімі Картера.

Найперше, що впадає в око, це дивне ненаукове розмежування з тенденційно-політичним наміром «Східньої Європи» від «Советського Союзу». Для американської політики Україна, Білорусь та інші нації не належать до Європи, бо виглядає, що для США Європа кінчається східними кордонами сателітних держав. Стейт Департамент встановив своїм деспотичним декретом зараз по Другій світовій війні, що нації, які знайшлися в межах СРСР, не мають бути зараховані до Східньої Європи. В згаданім документі про «програмові напрямні», в розділі «Східньо-європейські й советські народи», є таке дискримінуюче й принизливе для української нації визначення: «П'ять націй Східньої Європи, до яких пересилає авдіції РФЕ, і три балтицькі держави були і є більше придатні для західньої інформації, ідей, економічних і культурних впливів ніж СРСР. Помимо того, що ці нації є під советським пануванням, вони вважають себе в різних ступенях частиною Заходу або європейської родини націй. Західня думка і культурні вартості є широко прийняті великими частинами населення, яке стремить до співучасті в економічнім, культурнім і політичнім житті Європи». Отже, за диктатом Вашингтону, з Європи вилучено кілька націй, які ще від перших християнських століть творили невіддільну частину Європи, зокрема українська-руська княжа держава. Абсурдно-безпідставним є твердження, що, наприклад, Естонія «стремить до співучасті в житті Європи», а Україна нібито зовсім такого стремління не виявляє, хоч в дійсності в Україні є багато більше європейських проявів, ніж, скажім, в Албанії, Ірландії чи Сербії. Отже, політична тиранія Вашингтону на-

казує штучно застосовувати різні мірки до різних націй, зокрема гостро дискримінувати українську націю.

В документі про «призначення радіомовлень» визначені ідеологічні основи Стейт Департаменту і дотеперішньої зовнішньої політики США щодо України. Там читаємо таке: «На підставі традиційного вживання Сполученими Штатами свого впливу для поширення основних засад людської гідності, індивідуальної свободи й влади на основі права, Сполучені Штати вважають, що вільне поширювання інформації та ідей сприятиме еволюційним процесам в СРСР і в Східній Європі, спрямованих до внутрішньої і міжнародної політики, прихильної міжнародньому порозумінню».

Згідно з цими директивами, американські радіопередачі в Україну мають нести пропаганду людських прав, але цим радіопередачам заборонено вести будь-яку пропаганду національно-державних прав і побороювання російського імперіялізму з його політикою націовбивства уявлених націй. Ця пропаганда мала б причинитися до максимального замирення і співпраці між російською імперією і США на базі існуючого двоподілу Європи. Там так і визначено: «Зокрема програми РФЕ-РЛ мають... (2) обширно подавати новини й уважну аналіз міжнародніх відносин... включаючи всі важніші заходи щодо зменшення східньо-західніх напружень і сприяння безпеці і співпраці в Європі...» Можна пропагувати концепцію «мирної еволюції», але заборонено пропагувати концепцію національних держав для всіх націй і необхідність знищення російської колоніальної імперії.

З «Програмових напрямних політики РФЕ/РЛ» довідуємося, що всі радіопересилання мають бути так препаровані, щоб причинялися до закріплення «миру» на основі статус-кво, бо «фальшиво інформовані суспільства можна легше вманіпулювати в напрямі загрози для миру». Але американські радіопересилання, поширюючи півправду чи, пак, звихнену, цензуровану правду, замовчують найважливіші проблеми і явища, чим саме причиняються до зросту загрози нової світової війни.

На цьому видніє наївна, ліберальна, всесвітня теза: «РФЕ і РЛ вважають, що ріст поінформованої громадської думки причиняється до злагіднення репресивної чи пригодиницької офіційної політики». По десятиках років такої недоречної пропаганди ніяк не помітно, щоб зменшилася агресивність російських імперіялістів. Силу можна знищити чи змінити лише силою, а не порожніми фразами. Український народ є сьогодні під таким самим брутальним і терористичним натиском російських окупантів, як перед десяти чи двадцяти роками. Це значить, що американська радіопропаганда абсолютно нічого не допомогла злагодити чи зменшити цей колоніально-націовбивчий зашморг. Це вказує також на фальшиві засновки американської пропаганди. Вона ігнорує найважливіші життєві факти української нації: дію російського імперського поневолення і національні прояви до визволення із цього поневолення. Українському народові абсолютно нічого не допоможе американська пропаганда людських прав, яких ніколи не можна буде здійснити в ситуації бездержавности. З другого боку, ця пропаганда нешкідли-

ва для російських імперіялістів, бо вона не є звернена проти їхньої Ахіллесової стопи, себто проти загарбницького імперіялізму, який треба розбивати якраз ідеєю визволення уямлених націй. Висновок: американські радіопередачі віддзеркалюють не дійсність, а американську великопростірну політику основану на бажанні коекзистенції з російською імперією.

Відтак у звіті подається інтенцію американської пропаганди, завданням якої є довести до «клімату більш відкритого світу, в якому можна... дискутувати вільно, об'єктивно і без ідеологічного чи якого іншого упередження». Одначе, американська пропаганда власне не веде до «більш відкритого світу», бо, щоб довести до такої ситуації, треба найперше довести до повної державної волі кожної уявленої в СССР нації. Але американська пропаганда спрямована проти такої визвольної політики і апріорно не допускає до «вільної дискусії... без ідеологічного упередження». Вона забороняє інформацію і дискусію про найважливіші питання, що їх ставить український народ, а саме про питання знищення російського колоніального імперіялізму та питання відновлення української держави.

На черзі знаходимо і брехливе твердження: «Основним критерієм у підборі радієвих матеріалів рішає доцільність інформації для потреб і інтересів слухачів...» Якщо б так було насправді, то щонайменше п'ятдесят відсотків радіопередач в Україну були б на теми національні: розкривання націовбивчої російської політики, русифікації, етноциду, національних злиднів, що виникають в наслідок колоніальної окупації, обговорювання проблем з винищуванням поневолених народів і т. п. Але, власне, про ці найважливіші теми для українського народу американським радіостанціям строго заборонено говорити.

До потреб поневоленого українського народу американська політика ставиться з повною байдужістю: «РФЕ/РЛ не поручають жодних програмових розв'язок, ані не пропонують кінцевих висновків». Така неприхильність до визвольної боротьби України пояснюється інтенцією знайти приязнь з російською імперією. Отже, зацитоване твердження фальшиве, бо Вашингтон таки зміряє до «кінцевих висновків», і для цього служить вся американська пропаганда. До цього «кінцевого висновку» зміряє пропаганда «еволюції» відносин для закріплення «миру» між Заходом і російською імперією.

В розділі про «редакційну політику» є дуже гарне твердження: «РФЕ/РЛ дають слухачам основні історичні й культурні матеріали про спадщину на їхній території». Але відразу слідує суб'єктивне поучення з цензурним наміром: «До історичних подій треба підходити з критичним і толерантним духом, уникаючи шовіністичного й сектантського упередження». Це твердження дозволяє редакторам маніпулювати до вподоби історичною правдою. Взагалі нас дивує, що Стейт Департамент США сформулював це твердження так, що воно заперечує вільну науку та заставляє подавати історію через власні політичні ідеологічні окуляри. Але правда є правдою, чи комусь вона подобається, чи ні.

Можна лише жаліти, що представники волелюбної країни допустилися такого кривдячого для правди твердження.

Чи американські радіостанції давали українським слухачам «історичні й культурні матеріали про їхню спадщину», це найкраще перевірити на основі самих радіопередач. Запитаємо: скільки було передач про півтисячолітню українську (руську) княжу державу? Чи були радіопередачі про гетьмана Івана Виговського і його перемогу над москалями під Конотопом? Скільки було радіопередач про гетьмана Івана Мазепу і його боротьбу проти російських імперіялістів? Скільки було програм про визначного українського діяча Миколу Міхновського? А скільки було програм про найбільшого українського політичного мислителя Дмитра Донцова? Чи були радіопередачі про полк. Євгена Коновальця? Про СВУ-СУМ? Про УВО? Про ОУН? Про Карпатську Україну? Про українську державу 1918-20 років? Про січневі державні акти? Про Головного Отамана Симона Петлюру? Про державу 1941 року? Про Степана Бандеру? Про українські катакомбні Церкви? Про патріярха Йосифа і змаг за патріярхат УКЦ? Про УАПЦ? Про УПА? Про ген. Романа Шухевича? За довгі роки українські слухачі майже нічого на ці найважливіші теми української минувшини й сучасності не почули. Отже, твердження, що РЛ хоче дати українським слухачам якнайбільше об'єктивної інформації про їхню минувшину й спадщину — зовсім неправдиве.

В «Програмових політичних напрямних РФЕ/РЛ» є таке доручення: «Уникати будь-яких програм, зміст яких міг би бути сконструйований як запальний або сприяючий до ірредентизму». Слово «ірредентизм» антикварне. «Словник політики» Волтера Лякера (Нью-Йорк, Фрі Пресс, 1974) взагалі цього слова не подає, бо воно мало-ким вживане. «Оксфордський Англійський Словник» подає, що це програма італійської партії «Ірредентистів» із 1878 р., яка пропагувала відзискання і приєднання до Італії всіх італійськомовних районів, приналежних до інших держав. «Новий Світовий Словник Вебстера» подає це саме означення, а рівночасно друге, що ірредентизмом можна назвати кожного того, хто хоче відірвати від якоїсь держави частину території, яка колись належала до його країни, і приєднати її до своєї держави. Так зрозумілий «ірредентизм» є маловажною, третьорядною проблемою в сучасній центральній і східній Європі, де головною проблемою є визволення цілих націй з-під ярма російського колоніялізму. Єдино вільна Фінляндія могла б робити заходи, щоб визволити від Росії Карелію і приєднати її до фінської держави. Ніхто в Західній Німеччині не веде заходів відірвати Судети від ЧССР і приєднати їх до німецької держави. Євентуально Східна Німеччина може належати до категорії ірредентизму, бо всі розуміють, що її головною проблемою є визволення з-під російського зверхництва. Можливо, що американці мають на увазі під поняттям «ірредентизму» різні історичні конфлікти за пограничні території між окремими націями, але ці проблеми є сьогодні другорядними, поки всі ці нації є під зверхництвом російських імперіялістів.

В черговій точці читаємо: »4. Уникати коментарів чи радіопередач про будь-які матеріали, що можуть бути нормально сприйняті як підбурювання до повстання чи підтримки нелегальних і запальних акцій». Значить, американським »волелюбним« радіопередачам забороняється подавати факти про націоналістичне протиросійське підпілля в Україні, мусять бути цензуровані поезії (напр., напевно забороняється передавати вірш Василя Симоненка »Курдському братові«), деякі твори Олеса Бердника, в яких він закликає до визвольної боротьби, писання Івана Геля і т. д. Така цензура дуже аналогічна до російської імперської цензури. Американським радіостанціям заборонено передавати інформації про ОУН, про УПА, про АБН. Під словом »нелегальний« американці розуміють таку діяльність в Україні, яка спрямована на знищення системи ССРСР, що не вкладається в рамки московської імперської конституції.

В ІІІ. розділі (»Східно-європейські і советські аудиторії«) знаходимо таку ревелюційну директиву: »В радіопересиланнях на терени, що багато потерпіли від націоналістичних ексцесів, необхідно для РФЕ уникати програм, які могли б бути сприйняті східно-європейськими слухачами за такі, що підсилюють культурні чи національні упередження до інших східно-європейських націй, до російського народу або до інших національностей в ССРСР«. Ця директива Стейт Департаменту означає на звичайній мові заборону інформувати про визвольні націоналістичні рухи уявлених націй, скеровані проти імперіялізму російської нації, проти народобивчої дії росіян на окупованих теренах, проти негуманної русифікації та расистського відношення росіян до інших народів. Не вільно позитивно навітлювати ідеологію, програму і політику визвольного націоналізму. А це означає, що американські радіопередачі не можуть інформувати, наприклад, про відому заяву Вячеслава Чорновола з Якутії, в якій він стверджує існування расизму у росіян супроти окупованих народів, або про заяву 13 українських політв'язнів Владимирської тюрми з 1976 р., в якій вони називають російську колоніальну імперію і російських дисидентів як шовіністів-єдинонеділимців. РФЕ/РЛ напевно не передавали твердження Івана Дзюби з його твору »Інтернаціоналізм чи русифікація« про те, що мільйони росіян в Україні є носіями і реалізаторами націобивчої політики Москви супроти українського народу.

Чорним по білому стоїть ясно теза про те, що американська радіо-пропаганда не сміє подавати ніякого матеріалу про імперіялізм і завоійовницькі злочини росіян супроти інших народів в Советському Союзі. Можливо, що під поняттям »націоналістичних ексцесів« американці розуміють національно-визвольні антиколоніальні рухи, бо гітлерівська політика не була націоналістичною, а соціалістичною та расистсько-імперіялістичною.

Слідє твердження, що не лише зовсім неправдиве, але й тенденційне в користь російських шовіністів-расистів. Читаємо таке: »Офіційна ідеологія, советська цензура і суворі обмеження свободи руху через багато років утруднювали народам ССРСР більше контактуватися з не-

комуністичними країнами і впливали на скріплення відчуття приналежності до суї генеріс культури і суспільства». Це вже явна пропаганда російських расистів про те немов би українці і росіяни творили якусь «суї генеріс» культуру й спільноту. Коли б така ситуація була, як її собі уявляють американці, то це був би найбільший тріумф російських шовіністів і расистів. Тоді кільканадцять історичних і державних націй перестали б існувати (українці, туркестанці, грузини, вірмени, литовці, латиші, естонці, білоруси й інші). Створюється враження, начебто американські всесвітні ідеологи бажають знищення цих націй. Від американської директиви вже не великий крок до Валуєвського указу про українську націю, що такої, мовляв, не було, нема і не буде, а це лише перефразування Брежнєвської тези про «советський народ».

Як сильно відірваною від дійсності виступає американська пропаганда, то на це вказує той факт, що з одного боку вони твердять, начебто існують балтицькі держави (що є фікцією), а з другого боку не визнають самобутньої української нації (що є живою реальністю і об'єктивною правдою).

Свою неприхильність до державного визволення України американський уряд висловив у своєрідний, діалектичний, спосіб: «Радіопересилання РЛ на головних мовах ССРСР віддзеркалюють своє зобов'язання супроти права національностей одержувати інформації та комунікуватися в своїх рідних мовах. РЛ ані не піддержує, ані не заохочує до будь-яких сепаратистичних або сецесіоністичних рухів, ані не підіймає територіальних проблем». Отже, єдине, до чого зобов'язуються американці — це подавати свою пропаганду в Україну частинно в українській мові. Ця пропаганда ставиться байдуже до долі уявленого українського народу, але сприяє російській окупації України, бо вилучує зі своїх радіопередач державницько-національний аспект України.

Щобільше, американці заздалегідь зазначають, що вони не піддержують ніяких «сепаратистичних» чи «сецесіоністичних» рухів в Советському Союзі, хоч у дослівному сенсі таких рухів там і не має, бо ніхто не збирається відірвати від природної та органічної цілості якусь її частину та творити з неї окрему державу. Таким рухом було б змагання відірвати, наприклад, Ленінградську область від Росії і створити з неї окрему державу. Або коли б постав рух за відірвання Чернігівщини чи Волині від України з наміром створення окремої держави. Це лише розумові спекуляції без найменшої підстави в реальності. Проте американці дуже серйозно говорять про такі неіснуючі рухи, маючи, очевидно, на увазі національно-визвольні рухи поневолених націй, яких вони не визнають, а трактують як «сепаратистичні» чи «сецесіоністичні», що пробують відірвати від «органічної» і «природної» та ще й «легальної» цілості (тобто від ССРСР) окремі частини.

Американці трактують Україну, Білорусь, Грузію, Вірменію й інші нації як природні, органічні, легальні частини Росії, попри те, що вони такими ніколи не були, не є і не будуть, хібащо в бажанні російських єдинонеділимських шовіністів. На превеликий жаль, американ-

ська пропаганда трактує ці уявлені нації з тієї самої точки погляду, що й російські імперіялісти. Не диво, що в американських радіопередачах заборонено навіть згадувати про існування в Україні націоналістичного руху, не то висловлювати про нього прихильні погляди, хоч він поборює расизм, шовінізм і колоніалізм російської нації.

Вашінгтон дав своїй радіопропаганді чітку директиву: «РЛ має скрупульозно уникати стимулювання будь-якого антагонізму між народами Союзу». Значить, цензура РЛ має викидати на смітник всі матеріали про визвольну боротьбу уявлених націй проти російської імперії. Згідно з цією директивою «Радіо Свобода» має пропагувати приязнь українського народу з російським. Така пропаганда лише допомагає москалям поборювати національно-визвольні рухи.

Що ці наші висновки правильні, то це potwierджує інший ресорт американської зовнішньої політики, а саме на відтинку еміграції. Від часу Другої світової війни уряд США намагається через різні свої агентури звести українську еміграцію до спільного знаменника з російською та рівночасно поборює «мирними засобами» пропаганди й психологічного натиску український націоналістичний рух на еміграції.

Американські радіостанції мають від свого уряду таку директиву: «Вони мають причинитися до кращого розуміння один одного між національними групами». На практиці ця директива виявляє виразну фаворизацію єдиноділімської політики, русофільства, сприяння російським дисидентам-антирежимникам чи реформаторам і поборювання чи, згідно, відсування на бік, на задній плян, проблеми уявлених націй та їх визвольної боротьби. Одним словом, американська політика сприяла втриманню українського народу в колоніальному ярмі і під пануванням росіян.

Врешті, американські радіовисильні мали також директиву: «...причинитися до ширшого засвоєння співзалежності між націями і народами новітнього світу». Практично ця директива звернена проти боротьби за УССД. Вона цю боротьбу ідеологічно послаблює. Між іншим, ще від 50-их років деякі групи почали пропагувати ідею про неактуальність боротьби за національну суверенність. Друкувалися статті з аргументацією, що в новітньому світі нібито немає суверенних держав, бо всі мусять бути сильно пов'язані різними зносинами з іншими, що нібито в світі йде до якогось своєрідного світового федералізму. Очевидно, це фальшиві ідеї, бо глибокі тенденції після Другої світової війни виразно засвідчили тяготіння всіх націй до власних суверенних держав. Для українців ця шкідлива пропаганда мала такі наслідки, що послаблювала визвольну боротьбу в Україні та допомагала москалям панувати над Україною.

Більша частина згаданого на початку звідомлення Гроновського займає деталі праці РФЕ/РЛ. З цього звідомлення наглядно бачимо здійснюваний програмових напрямних Стейт Департаменту. В центрі уваги поставлений упривілейований російський народ, до якого висилані радіопередачі 24 години на добу. Ці передачі не шкодять зберіганню російської імперської держави. Навпаки, в різних аспектах вони

навіть сприяють російським імперіялістам. З розподілу годин передач видно, що підрядне місце віддається поневоленням, гнобленням, винищуванням народам. В Україну висилаються радіопередачі зазедве 8 годин денно. Деякі сателітні нації фаворизовані: в Польщу висилається 19 годин радіопередач денно. Чотирикратно менша від України Мадярщина слухає два рази більше цих передач. Татари отримують навмисне чотири години, щоб в цей спосіб створювати українцям додаткові труднощі й фронти. Але балтицькі народи дістають ще менше ніж татари, бо лише по три години денно, нарівні з білорусами, вірменами і грузинами.

В Росію передається такі програми, які цікавлять розвинені суспільства. Це є: новини, репортажі кореспондентів, аналіза новин і огляди преси. Весь цей матеріал займає 52.4% часу. Зате в Україну висилають блаженку музику, матеріали про побутові й просвітянські теми та розвагу, разом на 32% всього часу. Лише 30.9% часу присвячено серйозним темам. Навіть одної хвилини денно не призначено в Україну для релігійно-церковних тем. Це зрозуміле, бо американці хочуть доказати, що окремої української духовності немає, а їхня релігійно-церковна тематика ідентична з російською. Очевидно, що пересиланий інформаційно-політичний матеріал наперед зцензурований з єдинонеділимської точки погляду.

Протегування імперської російської нації спостерігаємо у пересиланні через радіо творів шовініста А. Солженіцина, розхвалювання єдинонеділимця Сахарова, в «регулярнім передаванні статей новеліста В. Некрасова і А. Гляділіна» — ярих російських великодержавників з комплексом «старшобратерства», а далі у передаванні «ексклюзивних інтерв'ю з челистом-диригентом М. Ростроповичем, скульптором Е. Неізнестим, шаховим мистцем В. Корчним, істориком А. Некрічем і іншими». Згідно з директивами Стейт Департаменту масово передаються матеріали російських дисидентів і при цьому не подається ні натяку, що всі ці матеріали писані імперіялістами, бо немає найменшої критики русифікації, націоциду, етноциду, колоніялізму України й інших уярмлених націй. Москалів трактується немов якусь упривілейовану вищу расу, помимо того, що російська нація вимордувала від часів Леніна десятки мільйонів людей в Україні й інших завойованих націях.

На друге місце щодо привілеїв американці ставлять польську націю. Для них пересилається навіть «Університет в етері», в якому беруть участь «провідні вчені польського походження», які «обговорюють теми польської історії, польської мислі, польського розвитку». Зате обговорення матеріалу й проблем всіх інших народів, до яких висилаються радіопередачі, займає у звідомленні... один малий абзац на 11 рядків!

Американці хваляться «високим рівнем правдивості, об'єктивності, актуальності і доцільності» подаваних матеріалів, хоч це неправда, бо всі матеріали цензуровані згідно з директивами Стейт Департаменту і подавані відповідно до кожночасної доцільності американської зовнішньої політики.

Аналіза слухачів проведена на «советський» спосіб, тобто на «всесоюзній» основі, або, іншими словами, на єдинонеділимській. Довідуємося з цієї аналізи, що американських радіопересилань слухало 12,5 мільйонів людей або 6,7% всього дорослого населення Советського Союзу. Насправді, ця цифра нічого не дає, бо не каже скільки між ними українців, балтів, кавказців і т. п., хоч, власне, найважливішим критерієм повинно бути ствердження, чи ці передачі слухає один відсоток українців, а чи 10, і як вони сприймають ці передачі. Але не дійсність цікавить американських «експертів»-советологів, а вплив їхньої пропаганди на росіян, на панівний в СРСР народ. Вони потурають колоніалістичній і націоналістичній політиці росіян, щоб лише знайти якийсь «модус вівенді» або «коекзистенцію» з російською великопростірною потугою. Фаворизування росіян помітне на кожному кроці. Наприклад: «Пересилання РЛ є в мовах 14 національностей в додатку до російської». Тут російська мова поставлена на першому місці, неначе мова якихось «юберменшів», а мови уявлених націй є «додаткові», підрядні, неначе мови «унтерменшів». Цей підхід дуже близький до трактування мов в СРСР Брежнєвим. Правильне трактування було б тоді, коли б з одного боку обговорювано мовні питання поневолених націй, а з другого — мовну політику тієї нації, яка намагається знищити інші мови своєю русифікаційною і етноцидною політикою.

Обурюючим для українців є таке твердження: «Двомовне слухання загальне в Україні». Про ніякий інший народ такого твердження не подається. Воно сугерує немов би українці дуже близькі до росіян та вживають російську мову. Тому в Україну висилається лише 8 годин передач в українській мові, а 24 години на добу — в російській. Отже, коли хтось в Україні хоче слухати ці передачі, але не має змоги слухати їх тоді, коли вони передавані по-українськи, то він змушений слухати їх по-російськи. Отже, навіть мовна політика американських радіостанцій сприяє російським імперіалістам.

В той час, коли Стейт Департамент забороняє висилати в Україну інформації про націоналістичні прояви в Україні, зі звідомлення довідуємося, що в Україну пересилається багато матеріалів про «марксистську думку» відмінну від советської та «інформації про практику соціалізму в інших країнах». Замість посилювати протикомуністичні, протимарксистські течії в українців, Стейт Департамент скеровує увагу українців до марксизму, до соціалізму, себто до втримування українського народу в засягу ідеологічних напрямків, проти яких українці борються. Найкращим доказом нашого твердження є той факт, що поміж українськими політв'язнями в Советському Союзі може бути найбільше кілька відсотків людей, які ще далі вірять в марксизм-соціалізм-комунізм. Майже 95% українських політв'язнів відкидають усі ці ідеї, які причинилися до існуючого страшного уявлення української нації.

Підсумовуючи, можемо заявити, що багато з цих тем, про які українці хотіли б найбільше довідатися з американських радіопересилань, вони цього матеріалу не дістають. Такими комплексами тем є: історія україн-

ської держави, визвольна боротьба української нації за минулі десятиліття, життя українських катакомбних Церков, змагання за патріархат, діяльність українського націоналістичного підпілля в Україні, нові підпільні й самвидавні націоналістичні твори, факти про боротьбу з російськими імперіялістами тощо.

Американська радіопередавача політика повинна розрізняти об'єктивну інформацію від пропагування визвольної концепції. Друга справа належить до вирішення на найвищому державному рівні. Досі американці були проти наголошування визвольної концепції уярмлених Росією націй, за винятком короткого періоду під час влади президента Д. Айзенгауера, коли Конгрес переголосував, а президент підписав закон про «Тиждень поневолених націй». Зовсім інакше американці повинні трактувати справу пересилання правди, інформацій про дійсні факти і події. Маємо на увазі явища націоналістичного антиколоніального змісту, які відбуваються в Україні. Коли ж уряд США постійно твердить, що він відстоює і захищає правду, то американські радіопередачі в Україну повинні керуватися саме цією найважливішою прикметою вільних і волелюбних суспільств та передавати всю правду, не цензуруючи фактів про український визвольний рух. На жаль, стверджуємо, що досі вся радіополітика РФЕ/РЛ щодо України ґрунтувалася не на об'єктивній правді, а на зовнішній політиці США, яка досі була прихильна збереженню російської імперії, але ворожа чи неприхильна до визвольної боротьби за відновлення Української Самостійної Соборної Держави.

Для поправки якості американських радіопересилань в Україну не допоможуть самі технологічно-фахові удіпшення. Наскільки ці передачі є під контролею Стейт Департаменту, то потрібна засаднича зміна до-теперішньої політики США щодо України. Найперше Стейт Департамент повинен прийняти засаду об'єктивного інформування про дійсність та передавати такий матеріал, який люди там хочуть найбільше почути. Мусить запанувати засада свободного передавання правди. Скажім, коли на Заході появляються такі твори, як «Грані культури» або найновіший — «Дисидентство», то вони повинні бути передані до відома слухачів в Україні, бо там вони ширшому загалові недоступні.

Російська імперія втримується головню на мілітарній силі та неправді. Правда є ворогом російських імперіялістів. А правдою є те, що СССР — це російська імперія. Російська держава завоювала низку інших націй і намагається їх знищити, а їх простір переіменити в російську національну територію. В усіх цих завоєваних націях діють більше чи менше сильні національно-визвольні рухи, які хочуть вигнати зі своїх територій російських завоюників і відновити власні суверенні держави. Один одиникий раз в американській зовнішній політиці були позначки, що вона буде спиратися на об'єктивну правду. Це було, як уже згадано, короткий час за влади президента Двайта Аізенгауера. Одначе русофіли в Стейт Департаменті й ставка на «реальну політику», вкоротці заборонили відстоювати правду.

Зазначуємо, що правдива інформація ще не означає погодження з концепцією поборювання російської імперії. Але у Вашингтоні ці дві справи були досі нерозривно сполучені. З прийняттям політики ко-екзистенції, контайнменту й детанту, американські політики вважали, що вони не можуть в той сам час виявляти російський імперіалізм, расизм і націовбивство, а тим більше говорити про визвольні рухи поневолених націй, зокрема на терені Советського Союзу.

Власне менш-більш такою була політика американських радіопересилань в Україну за президента Джімі Картера. Його головним дорадником був тоді проф. Збігнев Бжезінскі. Тому не дивно, що в тому часі польський відділ був особливо фаворизований та користувався великими привілеями в ширенню правдивої інформації. Польські радіопередачі охоплювали багато елементів польської національно-визвольної протиросійської діяльності. Політика Картера-Бжезінського сприяла також російським єдинонеділимським дисидентам, які цю ситуацію вміло використали для поширення на Заході своїх єдинонеділимських впливів з наміром переконання західних суспільств в тому, що СРСР — це Росія.

Сьогодні Адміністрація США під керівництвом президента Роналда Рейгана борікається з проблемою протиставлення російському гльобальному експансіонізму. Ставка виключно на розбудову мілітарної сили без узгляднення пориваючих народи ідей визвольного націоналізму нічого не розв'яже. В концепції визволення з-під російського ярма численних уярмлених націй криється величезний потенціал сили. Власне ставка чи орієнтація США на динамізацію цього національно-визвольного потенціалу всередині російської імперії буде найкращою відповіддю Заходу, в тому і США, на російський експансіонізм. Коли б США прийняли за свою пропоновану нами концепцію, то в її реалізації система радіостанцій відіграватиме важну роль ширення, вияснювання та підтримки національно-визвольних рухів. Щойно тоді Сполучені Штати Америки могли б вважатися авангардною частиною передових ідей в світі, а не консервативною, що прихильно ставиться до російської імперії та бажає з нею мирно співпрацювати. Політика силового реалітету потурає важливим ідеям і концепціям колоніалізму й імперіалізму. Якщо США не змінять своєї політики, то вони залишаться надалі в сліпому мішку безвихідности, короткозорости і прагматичної безцілевости.

Тож закликаємо волелюбні сили США підняти універсальний клич: »Воля народам! Воля Людині!« Під цим кличем виповісти ідейний бій російському колоніалізму, імперіалізму та націовбивству. Позитивно поставитися до визвольних рухів уярмлених Росією націй на основі прийнятого президентом Двайтом Айзенгауером закону про »Тиждень поневолених націй«. Щойно тоді американські радіопересилання в Україну стануть рупором волі, правди і справедливости в цілому світі.

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

БЕЗПЕРЕРВНЕ ІНТЕРВ'Ю

ВІД АВТОРА: З численних відгуків читачів та з передруків можна зробити висновок, що мої виступи у пресі схвально сприйняті читачами. Проте, звичайно, є і опоненти. Є такі, що пишуть мені особисто, а є такі, що виступають у пресі.

Наявність у людей іншої думки і здорова полеміка на теми, зачеплені в бесідах — це закономірне явище і його можна тільки вітати. Але при одній умові — що гра ведеться чесно.

Однак цього не можна сказати про репліку, опубліковану в одній нашій газеті. Стаття вбачає в моїх поглядах купу недоліків, але автор не вважає за потрібне підписатися своїм іменем, а вдається до псевдоніму.

Я розумію наявність псевдонімів у авторів літературних творів. Я розумію також, чому советські кагебісти від журналістики підписують свої пасквілі у советській пресі псевдонімами. Бо це люди, які бояться правди, які йдуть проти правди, які уособлюють сили темряви. Вони ховаються від світла, від гласности, так, як ховається злодій, як ховається наклепник. Але нащо людині, яка має захищати свої погляди, ховатися за псевдонімом?

Коли стаття підписана псевдонімом, то під сумнів ставиться чистота намірів автора. І його вболівання за «незалежність України», за «єдність еміграції» видаються нічим іншим, як маневром для маскування своєї істинної мети, котра, як правило, діаметрально протилежна маскувальним заявам.

Дивно, що люди, які вважають себе захисниками демократичних ідеалів, вдаються до таких, м'яко кажучи, недемократичних методів.

Другий ґатунок сумнівних полемічних методів — це написання статті взагалі без підпису. Я одержав таку статтю з Торонта. Стаття написана на блянку організації, але хто її написав? Хто ховається за загальною вивіскою? Полемізувати можна з конкретним автором або авторами. Вести анонімно-псевдонімну полеміку — це все одно, що грати у сліпого кота. Така полеміка суперечить етиці не тільки журналістичних, але й звичайних людських відносин.

Отже, будьмо чесні, панове опоненти, не тільки на словах, але й на ділі.

Питання: Знаємо, що вояків УПА після 25-літнього відбуття покарання, більшовики висилали ще на заслання. Як ви думаєте, чи перед вашим від'їздом з України багато вояків УПА були ще на засланні і чи ще й тепер багато їх там перебуває?

Відповідь: Офіційно заслання після 25-літнього ув'язнення скасоване. Але практично воно є і досі. За півроку до звільнення в'язня питають: Куди поїдеш. Коли він дає свою адресу, звідки його заарешто-

вано, то йому кажуть, що туди не можна, вибирай щось інше. Отож багато жителів Західної України після звільнення живуть у Східній Україні, або й за межами так званої УРСР. Так Ю. Шухевич після звільнення жив у Нальчику (Кавказ). Якщо хто має родичів на Сибіру чи у Казахстані, то їде туди. Сказати точно, скільки сьогодні є колишніх упівців на Сибіру, мені важко. Це можна зробити, діставши доступ до статистики, що її веде КГБ. Знаю, що після комісії 1956 року багато засуджених повернулося додому і живе вдома.

Питання: Вас уже питали багато про справи в Україні і про ваші особисті справи. Цікаво було б, однак, почути, які мали б ви питання до нас, до так званої політичної еміграції?

Відповідь: Маю такі питання:

1. Чому енергія, розум, хист української еміграції витрачається на внутрішні чвари, а не на розв'язання кардинальних проблем, які стоять перед еміграцією: а) виховання покоління; б) захист українських патріотів, які караються у червоному пеклі; в) об'єднання усіх здорових еміграційних сил?

2. Чому замість того, щоб налагоджувати співпрацю всередині державницьки настроєної еміграції, певна частина еміграційної еліти уперто шукає «союзників» на стороні, не вимагаючи від них бодай мінімальних гарантій пошани до наших державницьких прагнень?

3. Чому амбіційно-персональні інтереси у незгодах між окремими «таборами» подекуди переважають загальногромадські, загальнонаціональні інтереси?

4. Чому в глибокорелігійній своїми зовнішніми проявами громаді багато хто у своїй діяльності не послуговується елементарними християнськими нормами, а саме засадою «не судити ближнього»? Чому так багато, м'яко кажучи, некоректності у полемічних статтях, а також у полемічних виступах перед громадою?

5. Чому не чути голосу громадськості відносно негромадських вчинків? Наприклад, людина оприлюднила «неперевірені відомості», неправда потім викривається, спростовується, але нікого це не хвилює, ніби так і має бути, нібито перекирчування фактів цілком нормальне явище? Чому ніхто не береться за об'єктивний огляд преси, де була б висловлена об'єктивна думка безсторонньої особи?

6. Чому у декого з нас нема відповідальності за свої слова, вчинки та дії перед своєю совістю? Невже відповідальність це похідна страху? (Коли боїшся покарання, то тоді думаєш про відповідальність). Чому відповідальність перед совістю у декого з нас не може бути такою ж ефективною, як відповідальність перед лицем покарання?

7. Чому не можуть вчитися в одних школах діти різних релігійних напрямків?

8. Чому в середовищі еміграції мало пропагується світова література — твори Шекспіра, Мольєра, Байрона, Сервантеса, Гюго, Діккенса, Толстого, Чехова?

9. Чому, маючи стільки періодичних видань, еміграція не спромоглася бодай на одну газету для молоді (тижневик), який би займався справами, які її цікавлять?

Питання: Чи можете сказати, яке заінтересування мають нові дисиденти в українському релігійному житті тут на поселеннях, та чи включилися в життя парохій?

Відповідь: Відповідати за всіх дисидентів мені важко. Бо хто кого уповноважує відповідати за інших? Питання віровизнання — це глибоко особиста справа кожного і говорити про неї іншому ніяк не годиться. Отже, я можу говорити лише про себе.

Я ріс та виховувався в умовах атеїстичної (безбожної) держави, де всяка віра була переслідувана, а Українська Церква дорівняна до контрреволюційної організації. Тому нема нічого дивного, що я розумів та розумію Бога по-своєму і з цілою низкою релігійних обрядів не знайомий. Але я старався наблизитись до Бога і прихилити Його до себе.

Що я робив для цього?

Я молився ділами і вчинками. Є такий спосіб апеляції до Бога. А за парафію мені була вся Україна. З життям цієї парафії пов'язане ціле моє життя з його успіхами та невдачами, з його здобутками та помилками. І оглядаючись сьогодні на пройдений шлях, я не маю права сказати, що мої молитви не дійшли до Бога.

Отже, обраний мною спосіб розмови з Богом і обрана для цього парафія виправдали себе. Мої молитви було вчуто.

Великий шлях пройдено. Чи є потреба мені зараз міняти свою парафію і міняти свій спосіб єднання з Богом?

Людська думка, яка втілює Божу мудрість, каже мені, «Ні, такої потреби нема».

Моєю парафією була і є Україна. І я житиму життям цієї парафії до кінця віку. І молитимусь, як і молився, скільки буде в мене сили й хисту.

Питання: Чи живе в Україні пам'ять про повстанську боротьбу 40-их, 50-их років, зокрема серед молоді? Яке наставлення до цих подій?

Відповідь: Безперечно, що живе. Бо, якби не жила, то советська наклепницька пропаганда не вела б кампанії проти цієї боротьби.

Серед молоді, особливо Західньої України, протягом 60-их, 70-их років стихійно виникали підпільні самостійницькі організації, які навіть присвоювали собі назву ОУН. Я зустрічався у таборах із членами таких організацій. Звичайно, що вести будь-яку роботу таким організаціям було дуже важко, бо КГБ затопило Західню Україну сіткою про-

вокаторів та донощиків, чие завдання було проникати у такі організації та виказувати їх. Найкращими провокаторами для КГБ виявилися колишні в'язні, завербовані на службу КГБ. Такі люди дуже небезпечні, бо викликають повагу та співчуття серед молоді, а насправді вони служать ворогові.

Уже самий факт появи таких організацій свідчить про наставлення передової рішучої молоді до подій минулого. Але, звичайно, існують і такі, що дотримуються офіційних поглядів. Адже ж і на еміграції є певні кола, які сприймають советські офіційні версії, як істину в останній інстанції. Деякі тутешні видання на повному серйозі друкують повідомлення про те, що Верховна Рада УРСР призначила нового міністра закордонних справ і навіть подають біографію цього «міністра», тоді як ні для кого не секрет, що «уряд» так званої УРСР — це уряд фіктивний, а Міністерство Закордонних Справ цього «уряду» — це ніщо інше, як відділ КГБ, який веде дезінформаційну, підривну роботу у вільному світі, в тому числі і серед української еміграції. І це відбувається тут, де є повна можливість виробити собі незалежний погляд на речі. А в СРСР існує тоталітарний режим, який дозволяє людині мати тільки офіційні погляди. Отже в умовах диктатури важко говорити про справжні настрої людей, бо люди змушені накладати на себе маску льояльності.

Але коли є одиниці, які наважуються йти проти офіційної пропаганди і офіційного задурманення, то, безперечно, є тисячі і сотні тисяч, які ховають в собі свої погляди. Щире волевиявлення народу можливе тільки за справді демократичних умов.

Українські Брати і Сестри!

» Ми не боремося за владу для себе, за привілеї і добробут для нас, бо Ти знаєш, яка наша доля: тюремні каземати, розстріли в застінках КГБ, десятки років катетних знущань, голод і холод, знущання катів над нами — Твоїми синами й дочками, воїнами ОУН і УПА, підпільниками. Не особисте щастя усміхається нам! Нас пече лише сором неволі, ганьба, завдавана нашій великій, героїчній, висококультурній Нації московськими тиранами! Сором і ганьбу неволі хочемо стерти з обличчя Нації великої, яка бореться за найблагородніші ідеали людства. Бо де ж могила Головного Командира УПА? Де могили тисячів і тисячів тих, що впали з-поміж нас на полі слави за волю і долю Твою? Їх не знають матері, ні сестри, ні друзини, ані діти наші! Наші могили розривають москалі, наших подруг і друзів вішають, видовбуючи очі! Не видніють на нашій землі навіть могили Невідомому Воїнові України. Але ми знаємо, ми віримо в одне: нема невідомих воїнів за правду, за волю, за честь, за незалежність Нації, за Божу справедливість, бо всі вони відомі Богові! Будуйте і сипте могили в Україні далі й незмінно з написами на них: »Відомим тільки Богові Героям України«.

(З Маніфесту VI ВЗ ОУН)

Семен ВОЖАКІВСЬКИЙ

УКРАЇНСЬКІ КОМПОЗИТОРИ ПЕРЕСЛІДУВАНІ МОСКВОЮ

Як царська так і комуністична Москва у своїй шовіністичній імперській політиці ніколи не терпіла існування поряд своїх націоналістів-композиторів — композиторів інших національностей підбитих Росією. Духовне єство поневолених народів ніколи не було придушене деспотичною Росією. Придушенням не став також стихійний національний порив до народної творчості та оригінальної композиторської діяльності. Чим більше Москва гнобила духовий порив поневолених нею народів, тим сильнішою виступала боротьба поневоленого з поневолювачем.

Українські композитори геніяльного позему, з виразним національним відчуттям, завжди служили своєму народові, не піддаючись репресіям Москви. Так було за царської Росії, так воно є і в підсовєтській Московській імперії.

Що червона Москва насаджувала силою українським композиторам свою культуру, то це можна ствердити на історичних працях або хоч би заглянувши до підручника «Співи та музика» за редакцією М. Гордійчука, видання «Музична Україна» (Київ, 1969 р.), де на сторінці 372 читаємо, що після трагічної загибелі (читай: по вбивстві чекістом Леонтовича — С.В.) композиторська молодь організувала товариство ім. Леонтовича, в яке входили композитори, музикознавці, вчені фолклористи, ряд професійних виконавців, а також велика кількість самодіяльних хорів. Далі в підручнику сказано: «Однак ідейна платформа товариства була надто невиразна». Насправді ж це товариство ім. Леонтовича мало платформу української ідейної творчості, а його членами були композитори віддані українській справі, як Стеценко, Козицький, Яциневич, Степовий.

Далі читаємо в тому підручнику, що «крутий злам у діяльності товариства (ім. Леонтовича) настав у 1924 році, коли ним була прийнята декларація «Жовтень у Музику», що поставила вимогу творити музику на революційні та радянські теми...» Частина композиторів відійшла від того товариства, що стало фактично кінцем його існування. Частина композиторів, що лишилися при товаристві, все ж таки творили музику на текстах Шевченка, на сюжет про «Марусю Богуславку», «Великодній дощ», «Соняшні клярнети» тощо. Комуністична партія додивилась і до цього, що ті, які лишилися при товаристві, не пішли за вказівками партії та що вони всякими способами просували між рядки радянщини сучасні національні твори.

На сторінці 374 згаданого вгорі підручника записано: «Групівщині, яка панувала серед творчих працівників, ідейному розбродові було покладено край відомим рішенням ЦК ВКП(б) «Про перебудову літера-

турно-художніх організацій», яке було опубліковане 23 квітня 1932 р. Згідно з цією постановою всі літературно-художні об'єднання були розпущені, а творчі працівники організувалися в свої спілки». Далі на тій же сторінці сказано: «Історичне рішення Комуністичної партії стало новим могутнім стимулом щодо активізації творчої діяльності композиторів, щодо виправлення тих ідейних збочень, які проявилися в минулому». А жаль, що автори підручника зовсім оминули те, що після такого рішення ЦК ВКП(б) згинули композитори у застінках ГПУ-КГБ.

Таким чином не потрібно нікому здогадуватись де дівалися патріотико-композитори, а також письменники. Видавці підручника «Музична Україна» не пишуть про погроми української культури за наказом московського ВКП(б), ані словом не згадують про фізичне знищення культурних діячів.

Про нищення Москвою українських патріотів-композиторів зупинимось на ряді фактів, які незаперечно свідчать про геноцид хоч би на прикладах про 14 видатних творців українського духу.

1. Максим Созонтович Березовський

Максим Березовський народився 16 (27) жовтня 1745 року в Глухові на Україні. Україна була підбита під російську царську корону. Максим закінчив співацьку школу в Глухові, де він виявив себе талановитим композитором, а коли вступив на продовження освіти до Київської духовної Академії, він уже приніс туди свої композиторські твори. Славний його голос і композиторські здібності притягнули царського вельможу П. Румянцева вислати за наказом з України Березовського до імперської столиці, до Петербургу, де він займався удосконаленням композиторського діла в італійця Франческа Цоппіса. Царські вельможі, бачачи великі здібності Максима, вислали його до Італії для удосконалення теорії композиторства. Тут він попав завдяки талантові до видатного тоді учителя падре Мартіні. Либонь Березовський пройшов найсуворіший іспит здобуття звання академіка, яке отримав у 1770 р. зараз після славного Вольфганга Моцарта, про що свідчить у Больонській Академії меморіальна плита — Моцарт, Березовський. Італійський музичний світ визнав оперу Березовського під назвою «Демофонт» як високо талановиту річ-опус. Цареслужники, дізнавшись про великий подвиг Максима, викликали його до Петербургу з надією, що він стане слугою російської шовіністичної культури. Так це не сталося! Максим Березовський був особою незламного українського духу. На цьому ґрунті почалися супроти нього інтриги. Зацькований інтригами, Березовський, геній церковних і світських клясичних творів, покінчив життя самогубством, перерізавши собі вени. Сталось це 22-го березня (за новим стилем 2-го квітня) 1777 року в Петербурзі, хоч його твори друкувалися під криптонімом «М. Б.».

2. *Артемій Лукіянович Ведель*

Артемій Ведель народився 1767 року в столиці України, в Києві. Помер він 1806 року в Києві. Енциклопедичний музичний словник із 1966 року подає про Веделя ось таке: «Український композитор і хоровий диригент, керував хорами в Москві, Києві, Харкові. Майстер церковних хорових концертів». Здобув музичну освіту в Київській Академії, два роки філософії, був солістом-скрипалем при Академічній оркестрі з оцінкою віртуоза. Він був настільки здібний, що, будучи студентом Академії, там став диригентом. Його опуси так у церковних як також у світських мотивах пройняті українським мелосом, вдягнуті в ризи класичного стилю. Україна, будучи під чоботом Росії, уже в той час вела боротьбу за впливи української культури, а тому царський Синод не дозволяв виконувати в церквах Росії твори Веделя. Але Артемій Лукіянович Ведель, будучи українським патріотом, не пішов шляхом зрадництва української ідеї. Він непохитно стояв на становищі творчого ідеалу — українських мотивів у церковній і світській композиторській діяльності. Він написав дві речі-концерти на два хори, 19 концертів на один чотириголосний мішаний хор, повну літургію, Всеночну та 19 інших церковних речей. Особливо виділяються твори: «Покаяння», «На ріках вавилонських», Ірмоси Пасхи і Різдва і Богородиці.

Тому, що Ведель ніколи не відступав від українства й настирливо стояв на національних засадах, царський указ заборонив не тільки вживати його твори, а й наказав посадити його в «исправительный дом», не дати паперу, ручки і чорнила. В тій царській психующій Веделя мучили, замотуючи його нагого в мокре полотно, яке стягали навколо тіла так, щоб він не міг рухатись. Знуцання над геніяльним творцем української культури довело до стану тяжкої хвороби й меланхолії. З уваги на невилікувальну хворобу цареправителі відпустили Веделя до хати батька, де він у скорому часі, прийнявши Святі Тайни, під час молитви в саду помер. Так Росія розправилася з другим діячем української культури.

3. *Михайло Миколаєвич Калачевський*

Михайло Калачевський народився 20-го вересня (2-го жовтня за нов. стилем) 1851 року в с. Попівка на нинішній Кіровоградщині. Помер 1910 року. Український композитор Калачевський закінчив Ляйпцігську консерваторію з особливою похвалою за його музичні здібності. На здобуття диплому написав «Українську симфонію», яка була там же у консерваторії виконана симфонічною оркестрою під диригуванням Калачевського. Цей твір та здібність композитора були оцінені професорським складом консерваторії — вони признали йому велику похвалу з відміченням і надали йому повне право називати себе композитором і хормайстром академічних хорів. Калачевський, вертаючись до своєї батьківщини з думкою стати творцем української класичної му-

зики, хорових та оперних творів, відразу дістав абсолютну заборону від царського двора. Свій великий талант Калачевський мусів закопати на іншій нелюбій праці. Ця постать була стерта з лиця національної творчости й невідомо де похований.

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ СОВЕТСЬКОЮ РОСІЄЮ

4. Микола Дмитрович Леонтович

Першою жертвою червоної Москви став неперевершений по опрацюванню національної творчости Микола Дмитрович Леонтович.

Леонтович народився 13-го грудня 1877 року в селі Монастирок, Брацлавського повіту, Подольської губернії в Україні, в родині священика. Ще до революції 1917 року він опрацьовував українські народні пісні в стилі клясичного засягу застосуванням фуги, що перетворювало його творчість у ореол надзвичайної краси. Його «Дударик», «Щедрик», «Ой пряду, пряду», колядки-щедрівки, «Ой, зійшла зоря» та «Літургія» українською мовою — це великі перли талановитого композитора, які стали відомими західньому світові. Загально говорячи, Леонтович створив такі клясичні зразки української хорової музики, що по сьогодні нові композитори не були ще в силі щось подібне створити.

Після упадку царського режиму, коли в Україні пролунав маніфест Самостійної України, Леонтович брав участь в українському уряді за часів Петлюри, а також був членом Великої Ради Української Автокефальної Православної Церкви створеної митрополитом Липківським.

Коли ж в Україні запанувала червоно-московська влада, то Микола Леонтович був переслідуваний з 1920 року Чрезвичайною Комісією, яка розстрілювала українських патріотів без суду. Микола Дмитрович був на чорному списку в ЧК. Йому часто приходилось міняти місце проживання. Гадаючи, що врятується в домі батька о. Дмитрія, поселився у нього. Але тут його ЧК (сьогоднішнє КГБ) знайшло і в ночі з 22 на 23 січня, 1921 р. чекіст пострілом в груди М. Д. Леонтовича в домі батька відібрав українському народові генія з великим національним духом та перспективами в творчості.

5. Кирило Григорович Стеценко

Протоіерей о. Кирило Стеценко народився 30 квітня (за новим стилем 12-го травня) 1882 року в селі Квитки, Київської губернії. Помер 29-го квітня 1922 року в селі Веприк, Київської губернії. Священик української Церкви о. Кирило, послідовник великого клясика М. Лисенка, до революції і під час революції та після завоювання України Москвою був українським патріотом, працював під час Української Народної Республіки в Міністерстві Освіти у відділі музики. Вся його композиторська творчість проявилася у різних мистецьких жанрах: в обробках народних пісень, колядок до 105 опусів, в хорових творах, з яких виділяються «Бурлака», «Могила», «Содом», «Прометей», «Заповіт» Шев-

ченка, «То була тихая ніч» Лесі Українки, «Сон» Павла Грабовського та інші. Зразок про царське гноблення Стеценко написав до слів О. Коваленка: «Чого кричать і лементують люди... Коли ж кінець злочинствам диким буде? Коли раби вже матимуть свободу?» Дореволюційна хорова творчість Стеценка була скерована проти національного гноблення, за зразок чого можна взяти твір «Прометей», в якому такий зміст: «О, батьку наш, великий Прометею! І нас клують за щирую ідею...»

Стеценко, працюючи над хоровими творами, прагнув до створення великих форм, які він здійснював у своїх кантатах і поемах. Напр., він написав такі кантати: «Слава Лисенкові», «Шевченкові», поеми «Рано-вранці новобранці», «У неділю святую». Ці твори представляють значні українські ідейно-художні композиції.

Сольоспіву Стеценка переважно написані на вірші Т. Шевченка, Лесі Українки, В. Самійленка, О. Коваленка, О. Олеся та інших. Кирило Стеценко ніколи не писав творів на слова московських білих чи червоних поетів.

Протоієрей Кирило працював і над оперним жанром. Він написав «Полонянка», «Кармелюк», «Дика сила», «Іфігенія в Тавриді», а для дітей «Івасик-Телесик», «Лисичка», «Котик і Півник».

Крім згаданих жанрів К. Г. Стеценко писав музику для театру для п'єс, як, наприклад, «Як ковбаса та чарка», «Бувальщина», «Богдан Хмельницький» М. Старицького, «Дві сім'ї», «Сватання на Гончарівці», «Про що тирса шелестіла» і до інсценізації поеми Тараса Шевченка «Гайдамаки».

Під час українських національних змагань у 1917-20 рр. він працював в Уряді УНР в системі Української Народної Освіти. В Києві організував Академічний хор і керував ним, пізніше його очолив О. Кошиць і виїмав з цим хором за кордон, бо в умовах московської червоної влади на Україні існування національної хорової капелі було немислиме через переслідування всього національного. Советська Москва на Україні запропонувала о. Стеценкові співпрацю, але він категорично відмовився від цього й демонстративно залишив Київ та поселився в селі Веприки, Київської губернії, де його музична кар'єра в національній творчості закінчилася. У таких обставинах він продовжував творити церковні речі. Великий композитор помер 1922 року ізольований від музичного світу.

6. Віктор Степанович Косенко

Косенко народився 11-го (23-го) листопада, 1896 року, а помер 3-го жовтня 1938 року в Києві.

Вся його творчість побудована на українських національних мелодійних підставах у високоідейній й класичній будові, що швидко ширилась у високопоставлених мистців в концертних програмах. Писав він концерти для фортепіано з оркестром, для духових оркестр, сонати, етюди, для скрипки з фортепіаном, для чельо і фортепіано, романси,

музику для театрів, обробки народних пісень для чоловічого квартету та багато інших. Так він творив національну музику поки ГПУ-КГБ не заарештувало його під кінець 1934 року, промиваючи його мозок весь 1935 рік. Його мучили голодом, провадили цілонічні допити під яскравим світлом, тримали його в одиночці, де щурі не давали спокою великому композиторові поки не зламали його національного духу. Вийшовши відтак на волю, заломлений під натиском ГПУ-КГБ, став відбивати у своїх творах пролетарську дійсність московської системи. Змучений душевним пригніченням, він помер на 42 році життя. Ось так Москва підтримувала, чи пак розв'язувала національне питання в т. зв. Советському Союзі.

7-8. *К. Богуславський і В. Ф. Ступницький*

К. Богуславський писав у ранніх роках московської влади в Україні свої твори в українському національному дусі, тематика у нього релігійна. Його канти про Пречисту Діву Марію згубили його, бо в часи масових арештів він зник із лиця землі. Про його творчість і життєву діяльність ані в історії музики, ані в енциклопедії нічого не надруковано.

В. Ф. Ступницький так само широко відомий на Україні. По всій Україні не було хору, який не виконував би його знамениті хорові твори: обробки народних пісень, кантів, колядок, щедрівок на слова українських поетів тощо. Так само про нього советські музикологи ані словечком не згадують. Він щез без сліду так само як К. Богуславський. А скільки добрих спогадів між колишніми студентами високих шкіл про цих загиблих композиторів ще залишилося.

9. *Григорій Митрофанович Давидовський*

Композитор Давидовський народився 7-го (19-го) січня 1866 року, в селі Мельня, Конотопського повіту, Чернігівської губернії, на Україні. Він закінчив Духовну Семінарію в 1891 р., а відтак вступив до Петербурзької консерваторії, яку закінчив 1902 року по диригентському й вокальному факультетах. Теоретичні предмети вивчав у М. Римського-Корсакова і А. Лядова. Він писав рецензії в періодичній літературі, викладав музику та організовував ряд хорів із студентів-українців. Він мав свій сталий хор, з яким концертував по Україні, популяризуючи українську народну і класичну музику, яка за змістом відбивала душу українського народу. Давидовський, як за царського часу так і за большевиків був переслідуваний за свій патріотизм і гарячу любов до всього українського. Григорій Митрофанович прославився як національно-церковний і світський композитор. Після завоювання червоною Москвою України, органи ГПУ-КГБ не спускали з очей українського діяча. В 1923 р. вони вислали його за межі советської України до Ростова-на-Дону.

В чому «провина» Давидовського перед деспотичною владою в Україні? Відповідь одна: він своїм хором виконував твори, які одушевлювали

український народ у боротьбі за незалежність. Ці твори співались так, як він їх написав ще до революції 1917 року, а саме: в програмі були 33 опуси на патріотичні слова, сюїти на теми українських народніх пісень, а це «Бандура» (1896 р.), «Кобза» (1910 р.), поема «Україна» на слова Т. Шевченка («Світе тихий, краю милий, моя Україно, за що ж тебе сплюндрували, за що мамо гинеш?»). Ось це та «причина», за що ГПУ-КГБ вислало композитора поза межі України. Хоч в Україні Давидовський був заборонений, то все ж таки на виселенні він продовжував ксмпонувати музичні речі. В Ростові-на-Дону він написав 1926 року нову музику на слова «Заповіту» Т. Г. Шевченка.

Заборона виконувати на Україні твори Давидовського і заслання завдали йому тяжкий душевний пережиток і певний спад духу, що й відбивсь на його творах, створюючи розпачливі хоріві і власні тексти пісень, а саме «Розпач», де він тужить за Україною: «Сховалося сонце за чорну хмару і холодом в душу повіяла смерть. Прощай й не забудь, як я щиро любив, як щастя й життя задля тебе згубив». В другій поемі під заг. «На чужині» він відбив тяжке переживання такими словами: «О, люба Вкраїно, Вітчизно моя! Живу я надією, що тяжкі кайдани Ти скинеш негайно і шляхом жаданим до світу, до щастя Ти підеш тепер, бо славний могутній твій дух ще не вмер... На смертному ліжку в останню хвилину Тебе спом'ятаю, моя Україно, Тобі присвячу я останнє зідхання, Тобі надішлю я останнє вітання: «Хай живе навіки вільна Україна».

Заслугує на увагу і те, що Давидовський писав церковні музичні твори. Написана ним Літургія проймає своєю українською мелодійністю душу християнина божественним мелосом і задушевною насолодою. Його «Вірую» — це свого роду перлина духовного концерту, так само «Милість спокою», «Тебе в піснях славимо», «Отче наш» та інші твори, які при фаховому виконанні зачаровують слухача, в якого відчувається, що це просто небесні співи.

Після Другої світової війни, приблизно за два роки перед смертю, Давидовському дозволили проживати на рідній землі в Полтаві, де він і помер у 1953 р. Похорон відбувався непомітним для преси та й інакше не могло бути в умовах переслідування КГБ.

10. Гнат Мартинович Хоткевич

Гнат Хоткевич народився у Харкові 31-го грудня, 1877, в бідній родині. Батько був кухарем, а мати наймичкою в купця.

Багатогранний талант у Г. Хоткевича — він же і письменник, публіцист, бандурист-віртуоз, автор підручників гри на бандурі, організатор та диригент хорів, театральних груп, капелі бандуристів, лектор, композитор, перекладач зі світової літератури Шекспіра, Мольєра, Шіллера, Гюго, організатор страйку, учасник барикад і боїв проти царського війська й жандармерії.

Після закінчення реальної школи Гнат Хоткевич вступив 1894 року до Харківського технологічного інституту. 1896 року виступив у Полта-

ві з концертом гри на бандурі, а 1897 року у львівському журналі «Зоря» було надруковане його перше оповідання «Грузинка». У наступному році його статті уже поміщував «Літературно-Науковий Вісник». В 1899 р. він підготував перший в історії кобзарства виступ зібраних кобзарів та лірників на XII Археологічному З'їзді в Харкові. На цьому збірному концерті Хоткевич критикував царський режим за переслідування кобзарів і рідну пісню. За таку відважну поставу Хоткевича виключено з Інституту, але перетерпівши деякі митарства він все ж таки закінчив Інститут 1900 року. В 1905 році брав участь у повстанні, а коли його придушено, йому пощастило виїхати до Галичини. Гуцульський фолклор полонив Гната Мартиновича. Він його записував, збирав пісні, організував самобутній гуцульський театр, ставлячи п'єси «Антін Ревізончук» і «Верховинці». Протягом одного 1911 року він дав 68 вистав. Хоткевич створив на основі гуцульської тематики чотири п'єси: «Гуцульський рік», «Непросте», «Практикований жовнір» та уже згадану п'єсу «Антін Ревізончук».

В 1914 р. Хоткевич вернувся на Наддніпрянщину зі своїм гуцульським театром. Цей гуцульський театр успішно виступав в Одесі, Миколаєві, Херсоні, Києві та в інших містах.

Про бандуриста Хоткевича композитор писав: «Він підніс тру на бандурі до своєрідного артистичного позему, зробив спосібною до більшого числа модуляцій та добув з неї чимало зовсім нових ефектів і нюансів, про які ніхто б і не подумав». Бандурист збільшив кількість струн.

У Львові в 1909 р. він надрукував «Альбом історичних портретів» та «Підручник гри на бандурі», а в Чернівцях в 1911 р. вийшла його повість «Камінна душа». До того, він ще написав історичний роман «Берестечко», оповідання «Гірські акварелі», «Гуцульські образки», перерадив драму «Лихоліття», «Вони», «О полку Ігоревім», опублікував працю про українського філософа Сковороду. В підсоветському періоді, у 1920-28 роках Хоткевич викладав українську літературу в Зоотехнікумі в Деркачах і в Харківському художньому інституті, а пізніше викладав тру на бандурі. Крім того написав драму й історичну повість «Довбуш», повість «Авірон», драму «На залізниці» та працю «Народний і середньовічний театр у Галичині», історичну повість «Богдан Хмельницький» і повість «Тарасик», яка була заборонена центральним органом компартії.

1933 рік був роком організованого штучного голоду в Україні, під час якого Москва винищила голодом 7 мільйонів селян, що також не оминув Хоткевича, який тоді писав: «Як мені далі жити? Мене позбавили праці і хлібних карток. Ми голодуємо. Я спроможний купити лише один кухоль квасолі на день, з якої варимо на всіх юшку. На двох дітей я маю тільки одну пару чобіт, а їм же треба ходити до школи... А надворі холодна зима. В хаті нічим топоти. Лягаючи спати, вкриваємось всією нашою одежею... Вода в хаті замерзла». В той час Москва знищила понад 240 письменників та літературознавців. Це не минуло і Хоткевича — під час Єжовщини в 1937 р. його заарештували. Він

помер 8-го жовтня 1938 року. Хоткевич — це жертва звироднілої геноцидної політики московської імперії, яка не знає меж душогубства над українським народом.

11. Михайло Іванович Вериківський

Михайло Вериківський народився 21-го листопада, 1896 р. в Кременці, помер 14-го червня, 1962 року, в Києві. В 1923 році закінчив Київську консерваторію по класі композиції. З 1921 року брав участь у праці «Товариства ім. Леонтовича». Він був диригентом Київського і Харківського оперних театрів, а рівночасно диригував в цих містах симфонічними оркестрами.

Твори Вериківського це опери: «Діла небесні», лібретто О. Вишні; «Сотник» власне лібретто за поемою Т. Шевченка (одеська прем'єра, диригент Є. Дублянська); «Батрачка», лібретто К. Гарасименка і Вериківського за поемою Тараса Шевченка; «Вій», власне лібретто за твором Гоголя; «Втікачі», за повістю М. Коцюбинського. Також балет «Пан Каньовський», власне лібретто за мотивами «Думи про Бондарівну».

По цих творах яскраво видно, що творчість Вериківського була побудована на українській тематиці з патріотичним змістом, а інших тем Вериківський оминав, особливо дореволюційні московські. За червоної влади його творчість була наскрізь національною. Всякі застереження з боку ГПУ (КГБ) та поради Вериківському щоб він змінив українську на «соцреалістичну», нічого не помогли. Тоді сильні владою посадили Вериківського в тюремний ізолятор, а потім вивезли за Урал до Уфи, де йому промили мозок і відтоді став інакший — почав писати у малій кількості такі твори, як «Жовтнева», кантати до XVI З'їзду КП(б)У. І так, Вериківський, став під нагаєм «радянським» композитором, хоч насправді він дуже мало писав на советську тематику.

12. Борис Миколайович Лятошинський

Видатний український композитор Борис Лятошинський народився 3-го січня 1895 року в Житомирі. В 1918 році закінчив юридичний факультет Київського університету, а 1919 року Київську консерваторію по класі композиції. Борис Миколаєвич написав дуже багато творів на українські теми. Його оперу «Золотий обруч» за повістю Івана Франка заборонили ставити. Багато написав для солістів, хорів, симфонічних оркестр, різні концерти для скрипки, фортепіано з оркестром, для дутої оркестри, квартети, музику до театрів, музику до фільмів.

Лятошинський так само прогрішив перед московською владою, був арештований та висланий в Росію до Саратова від 1935 по 1938 рік, тобто відбув 4 роки заслання. Та доля переслідуваного композитора повторилася вдруге, коли його заслано за межі України в 1941-43 рр.

13. Микола Терентієвич Коляда

Композитор Микола Коляда народився 5-го квітня 1907 року в с. Березівка Прилуцького повіту, Полтавської губернії. В 1923 р. він вступив до підготовчого відділу Харківського музичного інституту, який закінчив 1931 року по класі композиції. Він був ініціатором різних музичних асоціацій.

Коляда писав музичні твори на українську тематику для симфонічної оркестри, фортепіяновий квартет, для скрипки й фортепіана, дитячі пісні, музику до фільмів, обробки народних пісень для хорів, як, напри., для хору з фортепіаном «Ой у лісі на ялинці», «Затопила, закурила сирими дровами», «Ой, на горі козак воду носить», «Зажурилась чумачина», «Ой, видала мене мати», та інші.

З цього неповного репертуару бачимо, що композитор Коляда дбав про українську тематику. Він ніяк не піддавався т. зв. «соцреалістичному» тискові з боку комсомолу, в наслідок чого Микола попав у неласку комсомольських вельмож. Одного дня 1935 року, коли почався великий наступ і нищення культурних національних діячів, комсомольські «товариші» зорганізували екскурсію на вершину Ужба на Кавказі і запросили також і Коляду. Тоді один із комсомольців пхнув композитора в глибоку безодню і так він згинув. Це сталося 30-го липня 1935 року. Звичайно «радянська преса» оповістила всю Україну, що молодий талановитий композитор випадково згинув під час альпіністської екскурсії. Так розправилось ГПУ-КГБ з українським патріотом.

14. Яків Михайлович Яциневич

Яків Яциневич родом із міста Біла Церква на Київщині, народився 5-го вересня 1869 року, згинув 25-го квітня 1945 року в м. Майкопі на засланні. Освіту здобув у духовній школі і семінарії в Києві. Вже в семінарські роки був кваліфікованим піяністом. Як видатний диригент, був запрошений керувати архиєрейським хором у київським Михайлівським монастирі, а рівночасно допомагав Миколі Лисенкові організувати хори. Яциневич був незмінним акомпаньйтором і заступником Лисенка як Диригент. В час революційних подій 1917-1920 рр. він працював разом із композиторами Стеценком, Леонтовичем і Козицьким у Міністерстві Освіти, у відділі музики за часів УНР. По встановленні на Україні червоної московської окупаційної влади Яциневичеві не було місця в Києві, він мусів по наказу «влади» шукати собі працю в інших місцях. Композитор Яциневич був глибоковіруючою людиною, його твори говорять самі за себе, чим і пояснюється переслідування його в ЧК. Серед творів Яциневича маємо 10 гармонізацій народних пісень для хору і 7 власних композицій хорових пісень, а між ними прославлена пісня «Ой, сусідко, сусідко...» та 7 сольових опусів на слова українських патріотів-поетів, 8 інструментальних творів, з яких один на 4 бандури, ряд церковних композицій, а саме: «Повна Літургія», «Все-

нічна», «Шлюб»; 10 колядок; канти «Юрію» (дві редакції), «Тобі Провідниці», «Про сирітку», «Заступниці», «Пресвята Діво», «Варварі», «Івану Богослову», «Великодній», «Василію», «На Водохрещі», «Вшестю», «Троїці», «Петру і Павлу», «З плачем і сльозами», «Преображенню», «Св. Хресту», «Введенню», «Параскевії».

Ані українські праці про Яциневича, ані московські енциклопедії нічого не згадують про промосковсько-комуністичні твори композитора, бо коли б таке було, то без сумніву, що музикологи-яничари згадали б про таке.

Таке дзеркало про творчість Якова Михайловича, який ніколи не відхилявся від своїх національно-релігійних переконань, не дивлячись на те, що ГПУ-КГБ не один раз викликало його на допит, змушуючи його відмовлятися від націоналізму.

Цей національний культурний діяч був гонений і перекидуваний з міста до міста. З Києва Яциневича кинули до Одеси, де він керував міським хором і одночасно був хормайстром в Одеській опері. Там він виявив себе «чужим елементом» і в 1930 р. його перенесли до менш значнішого міста, до Запоріжжя, де він так само не «виправдався» перед гнобительською російсько-комуністичною владою. Тут на Запоріжжі Яциневич був непохитним націоналістом і ГПУ (КГБ) в 1940 р. заслало його поза межі України до Майкопу, де він керував Адігейським ансамблем. Дуже скорботне життя було у Яциневича за російсько-комуністичної окупації України, а ще більше душороздираюче життя було у композитора на засланні, де він і помер.

Д-р О. ВОРОПАЙ

УКРАЇНСЬКИЙ ФІЛОСОФ ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА

(З нагоди 260-ліття від дня народження)

Наш визначний філософ, поет і культурний діяч XVIII століття, Григорій Савич Сковорода, народився 3-го грудня 1722 року в селі Чернухах, Лубенського полку, тепер Лохвицького району на Полтавщині, в родині селянина-козака.

Отже, наш визначний поет і філософ Григорій Сковорода зростав і виховувався в оточенні рідної природи, пісень, дум та інших жанрів народньої творчости.

Ще від свого раннього дитинства Григорій Сковорода виявляв великі здібності до науки та мистецької творчости, а тому після закінчення сільської школи, в 1738 році, бать-

ко, козак Сава Сковорода, віддав свого сина Григорія до Києво-Могилянської Академії, яка на той час була єдиним вищим навчальним закладом Наддніпрянської України.

В Києво-Могилянській Академії Григорій Сковорода з великим успіхом вивчав філософію, літературу, математику та класичні й новоевропейські мови і швидко, за свідченням сучасників, «превзошел сверстников своих успехами и похвалами».

Крім того, Григорій Сковорода мав гарний голос для співу та неабиякі здібності до музики, граючи на кількох музичних інструментах — на сопілці, флейті та бандурі. Будучи ще юнаком він уже сам умів творити та виконувати свої власні пісні.

І ось 10-го серпня 1742 року, згідно з царським указом «Про набір співаків у двірську капелю», Григорій Сковорода був висланий у Петербург до придворного хору цариці Єлисавети Петрівни.

Перебуваючи в Петербурзі, Григорій Сковорода там часу даремно не гаяв, а збагачував свої враження та знання з гуманітарних наук, пізнаючи різницю поміж рідною країною та чужиною, а тому й туга за рідним краєм йому докучала.

Восени 1744 року цариця разом зі своєю капелею, мандруючи по «землях імперії», приїхала до Києва. І ось тут, в Києві, Григорій

Сковорода відійшов геть від тої царської капелі, бож до Петербургу, на чужину, повертатися не схотів.

Будучи в Києві, він повернувся до Києво-Могилянської Академії, де продовжував свої студії до 1750 року, бож в цьому році Григорій Сковорода прийняв запрошення генерала Вишневського мандрувати по країнах Західньої Європи.

І ось, будучи в таких країнах, як Австрія, Угорщина, Польща і Словаччина, Григорій Сковорода використовував кожную нагоду, щоб поповнити свої знання про життя, побут і мистецтво, а найбільше цікавила його народня творчість країн Європи.

Мандрував Григорій Сковорода по країнах Європи майже цілих три роки, а восени 1753 року він з палицею в руках та з торбою за плечима, але з життєвим досвідом та знанням, пішки вертається до рідного краю.

І саме тоді, як Григорій Сковорода повернувся зі своїх мандрів по Європі, він інтенсивно розпочав свою літературну та педагогічну діяльність. Спочатку він був викладачем поетики в Переяславському колегіумі, де відразу виявився добрим педагогом-новатором, рішуче відмовляючись від тодішніх підручників, які на його думку були вже застарілі. Написав він тоді свій новий підручник спеціально для своїх слухачів курсу поетики і дав тому підручникові такий заголовок: «Рассуждение о поэзии и руководство к искусству оной».

Але ті його новаторства у викладах поетики призвели до того, що його звільнили з викладача в колегії, чи семінарії. Пізніше Г. Сковорода, згадуючи про те, писав так: «Переяславські миші зробили так, що я був викинутий з великими неприємностями з семінарії».

В 1754 році Григорій Сковорода мешкав у селі Ковряях поблизу міста Переяслава, живучи в діди́ча Степана Томари на правах домашнього вчителя і вихователя Томариного сина Василя, якому прищеплював любов до знання, книг, самостійного мислення та розрізнення добра від зла в навколишній дійсності. Між учителем і учнем встановилися теплі, дружні відносини.

Де́що про поетичну творчість Григорія Сковороди

Переяславський період життя Григорія Савича Сковороди — це час, коли він писав свої вірші, виявляючи себе талановитим і своєрідним поетом-ліриком, а також і поетом-філософом. Всі ті вірші, які були написані в роках 1753-1785, поет видав у своєму збірнику, що має назву: «Сад божественних пісень, прозябший из зерн священнаго писанія». Для віршів, які ввійшли в цей збірник, поет брав епіграми з Біблії. Головний же зміст всіх цих віршів — це передусім поезії особистих переживань поета та його морально-філософських переконань щодо змісту життя. І ось таке органічне

поєднання особистих та громадських мотивів — це найхарактерніша прикмета поезії Григорія Сковороди.

Крім того, одна із провідних тем лірики Григорія Сковороди як поета — це тема про щастя людини та й про те, як і де те щастя шукати. І ось цей наш поет приходить до такого висновку: «Щастія нет на землі, щастія нет і в небі». І він впадає в розпач, бож його вразливу душу охоплює «тоска проклята» і «докучлива печаль».

Та все ж Григорій Сковорода у своїх віршах написаних пізніше зумів перебороти свою зневіру та свій песимізм, як ось:

»Пройшли облака. Радісна дуга сіяєт
Пройшла вся тоска. Світ наш блистаєт«.

Пізніший оптимістичний настрій та віра в те, що настане час людського щастя, стає домінуючим мотивом у ліричній поезії Григорія Сковороди. Поет цей, сливе один з перших в українській літературі, звертається до чарівної природи рідного краю, описуючи зелені поля та степові простори України. Найпопулярніші пісні в народі на слова цього поета були такі: «Ах поля, поля зелені» та «Ой ти пташино жовтобока».

Але у своїх віршах Григорій Сковорода описував не тільки красу природи своєї Батьківщини, а звертав увагу і на соціальні проблеми України, де в той час панувала кріпаччина. У багатьох своїх творах наш поет і філософ ставив понад усе свободу для своєї рідної Батьківщини-України.

В одному зі своїх віршів Григорій Сковорода прославляв «Отця вольности» Богдана Хмельницького як народнього героя, який боровся за свободу й незалежність України проти Польщі. Починається цей вірш ось так:

»Будь славен вовік, о муже избранне,
Вольности отче, герою Богдане!«

Серед поетичних творів Григорія Сковороди є кілька т. зв. «Вітальних віршів», як ось: «25-та Пісня отходная», «Пісня 26-та», «На день народження Василя Томари, хлопчика 12-ти років» та ще кілька інших. Всі ці вірші були адресовані окремим особам, сучасникам поета. Написані вони в традиційному панегіричному жанрі, а тому й відчувається у них дружня теплота і щирість, як і в багатьох інших віршах цього нашого славного поета.

Кінчаючи цей розділ про поезію Григорія Сковороди, я пригадав, що в моїй рідній Одесі була в свій час дуже популярна пісня цього славного поета, яка починалася так:

»Всякому городу нрав і права,
Всякий бож має свій ум-голова« ...

Співали цю пісню переважно хлопчики, розважаючись у парку над морем, серед яких був і я, але тоді про Григорія Сковороду я ще нічого не знав.

Отже, вірші Григорія Сковороди — це важливий поетичний дорібок XVIII століття в нашій українській літературі, який відкрив у свій час широкі перспективи для розвитку нової української поезії.

Погляди Григорія Сковороди на тодішню ситуацію в Україні

В 1759 році, а потім ще в 1762 та 1763 роках Григорій Сковорода був учителем, чи викладачем поетики в Харківському колегіумі й там заприятелював з учнем Михайлом Ковалінським, який був добрим приятелем свого вчителя, а пізніше став першим біографом Григорія Сковороди.

Для нас тепер особливо цікаві листи Г. Сковороди до М. Ковалінського, бож в цих листах учитель навчав свого учня бути у всьому незалежним, самостійним, а особливо в політичних поглядах того часу. В цих своїх листах Григорій Сковорода засуджував кріпаччину в Україні, бож він бачив і розумів, як чужинецькі зайти-багатії жорстоко експлуатували наших селян-українців та й взагалі знущалися над нашим народом. Тому вчитель радив своєму учневі таке: »Куй собі меч! Пам'ятай, що наше життя — це безперервна боротьба і в цій боротьбі треба виявляти рішучість і витривалість та бути готовим до всіляких страждань...«

Для нас, особливо тепер, цікаво знати, що наш філософ і педагог Григорій Сковорода ще у XVIII столітті навчав своїх учнів, як саме треба боротися проти наших гнобителів.

В 1764 році Григорій Сковорода лишив Харківський колегіум й оселився у своїх добрих друзів на Слобожанщині. Влітку того ж року він разом з Михайлом Ковалінським вирушає в подорож до Києва і там у Києво-Печерській Лаврі зустрічає своїх колишніх приятелів, з якими вчився, студіював. І ось ті його товариші почали вмовляти його постригтися в монахи, промовляючи до нього: »Досить бродити по світу! Пора вже пристати до гавані, нам відомі твої таланти. Свята Лавра прийме тебе, як мати своє чадо, ти будеш стовбом церкви і оздобою обителі«.

На це він відповів їм так: »Я стовботворення умножувати собою не хочу. Досить і вас, столбов, во храмі Божім«.

В 1768 році Григорій Сковорода знову повертається до своєї улюбленої педагогічної праці. Цього разу його запросили як викладача катехизису в т. зв. »додаткових класах« для дітей тодішньої шляхти та інших світських станів при Харківському колегіумі. Під виглядом традиційного катехизису Г. Сковорода почав викладати курс християнської добронравности, що насправді був курсом етики. І ось уже на своїх перших лекціях він закликає учнів »пробудитися ото сну« та уважно оглянутися навколо, щоб поба-

чити «истинного человека» та навчити його боротися проти існуючої несправедливості. Всі ті свої виклади Г. Сковорода називав »Начальной дверью ко христiанському добронравiю«.

Та все ж світський характер того курсу викликав цілу зливу нарікань та лихослів'я на Григорія Сковороду з боку пануючої шляхти, яка була на чолі кріпаччини, що існувала тоді в Україні.

В 1769 році Григорій Сковорода вже втретє, на цей раз назавжди, залишає Харківський колегіум та й взагалі свою працю викладача — педагогічну діяльність, і стає мандрівним філософом, народним учителем і співцем.

Мандрував Григорій Сковорода у сірій селянській свиті з торбиною за плечима, в якій носив кілька улюблених книжок та свої записки, і так з палицею в руках мандрував він від села до села . . . Часом з'являвся він і в таких містах, як Київ, Полтава, Харків . . . Скрізь, де Г. Сковорода мандрував, він залюбки гостював у своїх людей і робив все, що тільки міг, щоб усвідомити їх в цих жорстоких несправедливостях, які існували в той час в Україні.

Люди ж наші, шануючи свого мандрівного вчителя, широко розкривали перед ним двері й охоче та гостинно приймали його в свої хати.

Сучасник Григорія Сковорода, Ф. П. Луб'яновський, який неодноразово зустрічався з нашим філософом, в своїх спогадах про нього написав ось так: »Старий, вище середнього зросту, в сірому баевому сурдугі, в українській баранчій шапці, з палицею в руках, за мовою справжній малоросіянин¹, здався мені стомленим і замисленим. Він волив жити в селянському середовищі: любив переходити від слободи до слободи, від села до села, від хутора до хутора, всюди і всіма зустрінутий і на прощання проведений з любов'ю; у всіх був він за свого. Не нажив він ані золота, ані срібла, але не заради того і приймав його народ під стріхи свої; навпаки, господар хати, куди він заходив, насамперед придивлявся, чи не треба було щось полагодити, почистити, змінити в його одєжі і взутті; все те негайно й робилося. Мешканці особливо тих слобід та хуторів, де він частіше й довше перебував, любили його, мов рідного. Він віддавав їм усе, що мав: не золото й срібло, а добрі поради, усовіщення, напучення, дружні докори за незгоди, неправду, нетверезість, недобросовісність . . . тішився, що труд його мандрівного життя не зовсім був безплідний«².

Цікаве те, що саме в період своїх мандрів Григорій Сковорода написав більше своїх філософських та літературних праць, ніж тоді, коли він був викладачем Харківського та інших колегіумів. Отже, були тоді написані такі його праці: »Наркісс. Розглагол о том: узнай себе«; »Симфонiа, нареченная книга Асхань, о познаниі самого себе«; »Разговор пяти путников о истинном щастіи в жиз-

1) Малоросіянин — вислів, яким тоді називали українців.

2) Цитую за Б. Деркачем з книги: »Григорій Сковорода«, вибрані твори, Київ, 1971 р.

ни»; «Кольцо»; «Алфавит или Букварь мира»; «Благодарний Еродій»; «Убогій Жайворонок»; «Потоп зміин» та мабуть ще деякі, про які ми тепер вже не знаємо.

Григорій Сковорода ще в своїй молодості уважно вивчав праці видатних філософів та вчених, як ось Фалеса і Геракліта, Сократа і Платона, Демокріта і Арістотеля, Спінози і Декарта та інших. Був він обізнаний і з працями польського астронома Коперника, він знав про його геліоцентричну систему світу.

Творчо засвоюючи вчення видатних філософів, Григорій Сковорода сам піднявся на рівень своєрідного мислителя з власною філософською системою, яка, безперечно, в той час мала прогресивний характер.

У системі своїх філософських поглядів Григорій Сковорода надавав важливе значення принципіві самопізнання, бож за його поглядом людина по відношенню до всього світу є «мікрокосм» (мирок малий), а тому для пізнання природи людина повинна передусім пізнати себе. В своїй праці «Наркісс. Разглагол о том: узнай себе» Григорій Сковорода писав таке: «Если хощем измірить небо, землю и моря, то должны, во-первых, измірить самих себе...»

Кожна людина, на думку Григорія Сковороди, пізнаючи себе, пізнає і свої здібності, та відповідно до них (здібностей) влаштовує і своє життя, своє щастя, яке полягає не на почестях та матеріальних благах, а в чистій совісті, сердечній веселості, в дружбі та незалежності.

Головною передумовою щастя, яке є найвищим благом для людини, Григорій Сковорода вважав працю людини за «природою», тобто за природними нахилами — за здібністю, бож тільки така праця принесе справжню насолоду людині, а також користь суспільству. «Несродна» праця завдає великої шкоди суспільству. Ми всі на чужині суцї цілком погоджуємось з цим поглядом Григорія Сковороди.

Та все ж треба відмітити й те, що ідею «сродної» праці, тобто працю за здібністю, Григорій Сковорода спрямовував проти феодално-кріпацького ладу, проти «сильних світу цього», які займають посади не за своїми здібностями.

Коротко згадаємо і про оригінальні байки Григорія Сковороди. Справа в тому, що байкарська традиційна творчість існувала в Україні і раніше, але цей наш поет і філософ ніби не тільки підсумував здобутки своїх попередників, а й створив першу українську спеціальну збірку: «Байки Харківські». Ця його збірка стала справді видатним явищем в історії байкарського жанру в українській літературі.

До жанру байок Григорій Сковорода звернувся ще в 1760 році, коли написав для учнів Харківського колеґіюму латинськими й українськими віршами «Басню Есопову». Потім в 1769-1774 роках, мешкаючи в лежачих около Харькова лісах, полях, садах, селах,

деревнях і пчелниках», він написав 15 байок, а в селі Бабаях поблизу Харкова в 1774 році ще 15. Об'єднавши їх у збірку «Басні Харківські», Г. Сковорода подарував їх своєму приятелеві П. Ф. Панкову.

Надсилаючи збірку своїх байок Панкову, Григорій Сковорода у своєму листі написав таке: «Сей забавний і фігурний род писаний, бил домашній самим лучшим древнім любуемудрцам». Далі він пише, що байка — це «мудрая игрушка», яка «утаеваєт в собі силу».

Цікаво, що всі ті «Байки Харківські» написані прозою, та що кожна із них складається з двох частин: лаконічної мистецької фабули і «сили», себто моралі, яка в останніх п'ятнадцяти байках значно перевершує за обсягом саме оповідання, фактично перетворюючись у своєрідний філософський трактат.

Більшість байок Г. Сковороди написана на оригінальні сюжети, в яких обмірковуються ті ж самі проблеми, якими були виповнені його філософсько-педагогічні твори. Основним же джерелом змісту цих байок були власні життєві спостереження автора, який жив і писав ці байки в часи февдально-кріпосницької неволі в Україні.

Байки Григорія Сковороди, як і його інші твори, написані традиційною книжною мовою того часу і є сумішшю тогочасної української та старослов'янської мов. Це пояснюється тим, що нова українська літературна мова в ті часи перебувала ще в початковому стані свого розвитку. Та не зважаючи на мовні труднощі того часу, байки цього нашого поета й філософа являються справді видатним явищем в українській літературі. Іван Франко цинив їх особливо високо, підкреслюючи, що вони «писані гарною, подекуди навіть граціозною мовою». У своєму листі до А. Кримського в 1894 році Іван Франко писав: «Чи знаєте, що Сковородині «Харьковские басни» десять раз глибші і краще розказані ніж Саадієві?»

Ще за іншим висловом Івана Франка, байки Григорія Сковороди «є предтечею Крилова й Гребінки».

Останні роки життя і смерть Григорія Сковороди

Останні роки свого життя поет і філософ Григорій Сковорода провів у мандрах по своїх рідних українських землях, а в 1794 році, будучи вже важко хворим, їде він в село Хотетово на Орловщині до свого найближчого приятеля Михайла Ковалінського. Побувши там лише три тижні, Григорій Сковорода залишив у того приятеля рукописи своїх творів і на прощання сказав йому таке: «Може бути, що більше я вже не увижу тебе. Прости! Помни у всіх пригодах твоїх у житті те, що ми часто говорили: Світ і темнота, голова і хвіст, добро і зло, вічність і врем'я. Дух мій признав тебе спосібним прийняти істину і любов ея».

Сказавши це, Григорій Сковорода пішов знову у мандри, а потім оселився в селі Іванівці поблизу Харкова (тепер село Сковородинівка) у своїх добрих приятелів п-ва Ковалівських. Там йому дали гарну затишну кімнату, де він завжди міг відпочивати, бож то був час, коли хвороби йому вже дуже докучали і він тоді говорив про себе таке: »Дух бодрий, але тіло моє вже немошне«. Там же, в тому селі Іванівці Григорій Сковорода і помер на світанку 29-го жовтня (9-го листопада за новим стилем) 1794 року.

За народніми переказами того часу, великий філософ Григорій Сковорода, відчуваючи наближення своєї смерти, взяв заступа в руки, пішов у садок та й викопав там глибоку яму для своєї могили.

В одному з переказів розповідається, що А. Ковалівський, побачивши, що Григорія Сковорода в хаті немає, пішов його шукати і знайшов у своєму садку під старою гіллястою липою, де він лежав, відпочиваючи, а в руках тримав заступа³. Вкінці ж його ніг чорніла глибока яма, яку він викопав для своєї могили.

Побачивши свого приятеля, Григорій Сковорода заговорив до нього: »Друже мій! Пора вже кінчати блуждання, бож і так все волосся з голови злетіло. Час іти вже на покій«.

Після цієї промови обидва приятелі повернулися до хати. Григорій Сковорода пішов до своєї кімнати і там, відпочиваючи, на вечерю вже не прийшов. Наступного ж дня вже не бачили його ані за ранковим чаєм, ані за обідом.

Здивований і стурбований А. Ковалівський пішов до кімнати свого приятеля і там побачив, що Григорій Сковорода лежав на ліжку в чистій сорочці. Було видно, що він змінив свою сорочку перед тим, як йшов до ліжка. Під його головою лежало кілька книжок, рукописи його творів та Біблія. Накритий він був своєю сірою свитою. Отже, видно було, що наш поет і філософ заснув на віки вічні...

Поховано Григорія Сковороду в селі Іванівці, як він і заповідав, на високому березі ставка поблизу ділянки лісу — на тому місці, де він любив увечорі сидіти під деревом і грати на своїй улюбленій флейті. Але через двадцять років з незрозумілих нам дотепер причин тіло Григорія Сковорода було перенесене і поховане в садку Іванівського сільського священика з родинним склепом Ковалівських.

Український історик XIX століття, Дмитро Багалій, відвідав могилу Григорія Сковорода в 1888 році і написав про це ось так:

»Я приїхав до священика, привітався з ним і він повів мене в садок — до могили Григорія Сковорода. В тому ж садку є і маленька хатинка священика, тут же бджельник і пасіка. Ось в цьому ж вишневому садку поблизу пасіки і приютилася могила зі скромним пам'ятником українського філософа, який усе своє жит-

3) Заступ — рискаль, лопата.

тя провів у селах, поблизу пасік та в добрих розмовах зі сільськими священиками, панами і народом. Не можна було і вигадати ліпшого місця для вічного упокоєння старчика Григорія Сковороди. На невеличкому насипі — могилі — покладена біла мармурова дошка з написом та епітафією, оточеною дерев'яною огородою, яка справді прийшла тепер у ветхість. По сусідству возвишається надгробний пам'ятник друзів Г. Сковороди Ковалівських».

Епітафія, про яку згадує Дмитро Багалій, є та ж сама, яку написав Григорій Сковорода перед своєю смертю: »Мир ловив мене, но не піймав«.

У цій епітафії афористично узагальнено характер усього життя Г. Сковороди. Справді, світ соціальної несправедливості, світ кріпосників не зміг піймати його у свої тенети. Григорій Сковорода залишився вірним своєму народові, знедоленій Вітчизні, бож він завжди бажав щастя і вільності своєму народові.

Пристрасний шукач правди, непохитний борець проти насильства, Григорій Сковорода зайняв у нашій історії одне з чільних місць у подальшому розвитку української культури.

Особою Григорія Сковороди, його творчістю, цікавився і наш геніальний поет Тарас Шевченко. Ще в своєму дитинстві він захоплювався творами Г. Сковороди. В одному зі своїх віршів (А. О. Козачковському) Тарас Шевченко написав:

»Давно те діялось. Ще в школі,
Таки в учителя-дяка,
Гарненько вкраду п'ятака —
Бо я було трохи не голе,
Таке убоге — та й куплю
Паперу аркуш. І зроблю
Маленьку книжечку. Хрестами
І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу
Та й списую Сковороду...«

Поети вже нашого часу теж іноді згадують у своїх віршах цього нашого українського патріота і філософа. Максим Рильський у своєму вірші »Китаїв« пише так:

». . . З палицею пілігрима
У нові села й городи
Прямує тінь неутолима
Григорія Сковороди«.

Отже, в цій нашій статті з нагоди 260-ліття від дня народження Григорія Сковороди ми згадуємо його з пошаною, як великого патріота і філософа нашої Батьківщини-України, бож слава його вже є вічна.

В 50-ЛІТТЯ ОУН
І 40-ЛІТТЯ УПА

Степан ГОЛЯШ

ПІДПІЛЬНІ ДРУКАРНІ

З цікавістю прочитав я два спомини про підпільну друкарню «Прага». Річ ясна: «Прага» не була одинокою друкарнею. Їх було більше. Одні краще обладнані, із друкарськими машинами, інші працювали на циклостилях. Завдання усіх підпільних друкарень було одне і те саме: *служити правдивою інформацією членству ОУН і народові, вишколювати кадри, мобілізувати маси на боротьбу за волю України проти всіх займаних.*

Кожний окупант найбільше боїться правди. Найкращим доказом цього є большевицька система, побудована на неправді. Московські поневолювачі найгостріше поборюють правду про Україну, її поневолення і змаг до волі. Ця правда йшла в народ шляхом друкованого слова. Саме цього слова, цього світла правди — найбільше боялася і далі боїться Москва.

Всі друкарні, чи т. зв. «Технічні Звена», мусіли бути строго конспіровані, бо їх не було багато, а втрата навіть одної становила неоцінену шкоду. Ворог завжди з особливою пильністю розшукував за підпільними друкарнями та їхніми співробітниками.

Продовжуємо інформації про інші підпільні друкарні ОУН-УПА, що їх я особисто знав, або зібрав дані від свідків, які мали посереднє або безпосереднє відношення до друкарень та друкованого слова. Було б добре, якщо б до поданих досі даних подали інші до редакцій свої доповнення, щоб для історії записати всі факти про багатогранну працю українського підпілля. Все це наша історія. Вона має бути збережена для сучасних і майбутніх поколінь.

Говорячи про підпільні друкарні та правдиве українське друковане слово, варто згадати про тих, які безпосередньо чи посередньо відповідали за цю ділянку праці, її розпрацьовували, поширювали та оставляли живе свідцтво подій на даному етапі боротьби з ворогами України. Праця на полі друкованого слова та збереження його для історії не була легкою в підпільних умовах. Тільки завдяки ентузіястам та їх великій посвяті ОУН мала задовільне число підпільних друкарень більшого чи меншого розміру, які сповняли таку важку роль в пропагандивній ділянці, без якої було б важко вести саму боротьбу. Бож своїм і чужим треба було дати правдиву інформацію. Своїх треба було духово піддержувати та ідеологічно утвердити, а чужих переконати в слушності наших змагань та зломити їхню віру в потреби боротьби з українським визвольним рухом та цілим народом, який завжди стоїть із тими, хто активно воює з ворогами України.

Не знаємо хто із самих початків існування ОУН ставив основи під підпільні друкарні, але згадаймо часи німецької окупації. Централєю було місто Львів. Відповідальним за Референтуру Пропаганди при Центральному Проводі ОУН був В. Маївський-Тарас. З ним співпрацював у ділянці пропаганди, а рівночасно й у видавництвах та підпільних друкарнях член Крайового Проводу Палідович, редактор журналу «Ідея і Чин».

Головним технічним референтом при Крайовому Проводі ОУН був дуже підприємчивий Дмитро Лушпак із Ходорівщини, що мав псевда Вуйко, Баглай. Він мав широкі зв'язки спочатку з жидівськими купцями, а пізніше з німецькими підприємствами, від яких купував папір, друкарські машини та всі технічні приладдя для влаштування нових друкарень. Друг Вуйко виїхав за кордон разом із д-ром М. Прокопом в групі ЗП УГВР.

Зі Сокальщини на полі підпільних видань працював д. Батько.

Питання боротьби УПА на Волині, а згодом в Галичині, опрацьовував, збираючи всі інформації та передавав їх до друку редактор Володимир Макар. Технічним дорадником і працівником в друкарському ділі був рівнож студент політехніки Юрко Кравчук. Машиністкою була «Міля» із Сокальщини, а зв'язковою Люба Комар.

В 1935 році прибув у Бережанську округу ОУН з наказу Крайового Проводу друкар та знавець зброєзнавства. Його організаційні псевда — Медвідь, Юрко, Коваль. Походив із Золочівщини. Поляки хотіли його арештувати, але він втік і пішов у повне підпілля. Людина із вищою освітою. В Бережанській окрузі він був референтом військових справ. Співпрацював із такими провідними членами ОУН: Григорієм Голяшем — Шоломом, Іваном Гірняком — Морозом, Степаном Гаврилюком — Чорним та з Повітовим провідником Підгаєцького повіту Михайлом Хомою-Старим. Тільки ці люди знали про організацію підпільної друкарні.

В селі Мужилів, Підгаєцького повіту, заінстальовано підпільну друкарню ОУН, що мала назву «Мандоліна». Друкарня безперерійно працювала до 1939 року. В тій друкарні друковано летючки, відозви, листівки в справі Біласа і Данилишина, відозви в справі варшавського процесу, звернення до народу в справі Карпатської України, повідомлення про смерть сл. п. полк. Євгена Коновальця, про акцію голосування до польського союму та інші питання, що були на часі, як рівнож внутрішньо-організаційні матеріяли.

Друкарська машина була малого формату, тому надавалася найкраще до одно-, дво-, чи чотиристорінкових видань. Друковано рівнож брошури меншого розміру.

Друг Медвідь мав допоміч технічне звено із членів місцевої сітки ОУН. Тексти приходили із Крайового Проводу до Бережанської округи, а звідси спеціальним кур'ером до друкарні.

Цікавою була доставка друкарських матеріялів в цьому часі. Ділянкою доставки займався Степан Гаврилюк-Чорний, Підкова, із села Потік, Бережанського повіту. Друг Чорний був дуже відданим

працівником ОУН, зрівноваженим, відважним, добрим організатором та провідником. Він брав фіру із села Потік, добрі коні й їхав до Львова. Дорогою скуповував яйця по селах і так заїжджав до Львова, де продавав частину, а решту залишав у Львові. Вечором ладував на спід воза папір, черенки, фарби, вибухові матеріали, хемікалії. Все це накривав знову яйцями і їхав до села Потік. Звідси разом із Грицем Голяшем із села Бишки, озброєні, везли все до друкарні в селі Мужилів.

Готові листівки, відозви, брошури, ладували до валізок, гарно вдягалися й їхали до Зборова, сідали в поїзд та везли все до Львова до Крайового Проводу.

Під час большевицької окупації 1940-41 рр. друкарня була нечинною. З приходом німців її перенесено в село Волощина до спеціальної криївки, де вона дальше працювала. Обслугу змінено. Дальша доля друкарні «Мандоліна» мені невідома.

Друг Медвідь виробляв рівнож ручні гранати, які мали велику вибухову силу, одначе їх треба було при вживанні запалювати сірником і тоді кидати. Друг Чорний вживав такі гранати в акціях проти поляків.

В цьому ж самому селі Мужилів, Підгаєцького повіту, було технічне звено, що друкувало підпільний журнал «Юнак» для Юнацтва ОУН на цілий Край.

«Юнак» виходив як місячник безперебійно під час німецької окупації. Головним редактором був відомий журналіст Осип Дяків-Горновий. Редакція приміщувалася в селі Олесин, в якому жив Осип Горновий. Працюючи в юнацтві, я відвідував його кілька разів, а він завжди ділився своїми думками про майбутнє нашого Руху та був повний оптимізму. Я передавав йому звіти про діяльність Юнацтва ОУН в Бережанщині, а згодом зустрічав його у Львові та повідомляв про Юнацтво Львівської області.

Друкарем був молодий юнак, студент із Підгаєччини, якому грозило арештування, тому він перебував у повному підпіллі. Співпрацівником у видавництві «Юнака» був Василь Кардаш. Відповідальним за видавництво був Окружний Провідник Юнацтва, студент права, Микола Фіголь, псевдонім Зеро.

В листопаді 1943 р. рішено перенести все друкарське приладдя до іншого, безпечнішого приміщення. Двох юнаків, працівників Технічного Звена, зорганізували віз та коні від двох господарів і заладували все друкарське майно. Дорога вела попри «Лігеншафт». Не відомо, чи це був сліпий припадок, а чи якась всипа, але німці засіли на візі. Обидва юнаки почали відстрілюватися з пістолів і втекли. Німці забрали віз, що був наладований папером, циклостилем, двома машинами до писання та іншими друкарськими приладдями. Власники коней мусіли йти в підпілля, бо німці хотіли їх арештувати за співпрацю з ОУН.

Друкарське звено «Юнака» перенесено в Чортківщину. Дальша його доля мені невідома. До обслуги нового Технічного Звена

»Юнака« виїхали із Підгаєччини юнаки Троян і Микола Білик.

Під час німецької окупації почала діяти підпільна друкарня в селі Військо, біля Перемишля. За друкарню відповідав спочатку Обласний Провідник ОУН Семен Левицький, а після його арештування гестапом в Перемишлі, Область перебрав дуже активний, плодовитий, знаменитий промовець та повний нових задумів Орлан, відомий із многогранної журналістичної діяльності на Закарпатті. Він був також референтом пропаганди на всі українські підпольські терени, що становили окремий Край.

Завідуючим друкарнею був друг Липа, який дбав за робітників, доставку та висилку друкованих матеріалів. Він був незаступимим в цьому ділі.

Дальшим опікуном друкарні став Надрайоновий Провідник ОУН Тарас. Він переніс друкарню до села Тисова. Це село було добре зорганізоване, а своїм положенням надавалося до повстанської боротьби.

До праці у видавництві підпільної літератури та у відділі пропаганди зорганізовано одного із професорів київського університету, який жив у таборі переміщених осіб під Перемишлем. Він з дружиною мали перед тим зв'язки з ОУН, тому радо пішли в підпілля.

До праці у відділі пропаганди та у видавництві заангажовано в подібний спосіб ще одну родину, матір з дочкою та сином родом з Полтавщини. Мати жила легально на прибрані документи, а брат Черемош і сестра Степова були в підпіллі. Вони перебували в Тисовій і були пов'язані з провідником Орланом. Черемош був летуном Червоної армії. Він мав ще псевда Бористен і Уманець, а часто кликали його Летуном.

Друкарня дістала добру та працюовиту як мурашка, а до того красуню зі Сокаля, Ганну, псевдо Святослава. Вона хворіла на ноги, маючи тоді 20 років, тож праця в друкарні її дуже відповідала.

Друг Липа при допомозі підпілля дістав з Перемишля із паперових магазинів кільканадцять тонн паперу, доволі фарби та багато друкарського приладдя. Все це було заховане в лісових магазинах.

Час перед переходом фронтів використав д. Орлан із своїм штабом співпрацівників на писання та друк підпільних видань. Друкарня працювала днями і ночами. Час наглив. Зближались фронти, час масового приходу червоноармійців. Їх треба було привітати листівками, відозвами, короткими брошурами.

Тоді вияснялися дві основні проблеми: перша — це недоцільність боротьби за советську владу, що несе поневолення і знищення народів з відібранням всяких прав, та друга — представлення цілей, за які бореться УПА й українське визвольне підпілля ОУН. Червоноармійців закликалося переходити зі зброєю на сторону УПА та ширити повстанську боротьбу на своїх територіях. Листівки писалися до українців та інших народів Советського Союзу,

включно з росіянами, на українській і російській мовах. Такі матеріали поширювали наші люди під час переходу фронтів.

Ще за німецьких часів розпочато видавання матеріалів для відділів УПА, які організувалися тоді в Перемищині та Лемківщині.

Під час переходу фронтів професорові із Києва вибухла з невідомих причин граната в його кишені й важко його поранила. Його вилікували наші лікарі, але він став інвалідом. Це прикувало його настало до друкарні, з якою він не розставався. Його псевда були: Орелець і Професор. Це поет-упівець, журналіст, знавець совєтської системи. Він написав цикл *»Прощання«*. В підпіллі згадував доброго друга Климишина, з яким працював на Східніх Землях України. Загинув під час виселеної акції 1947 року недалеко своєї друкарні.

В час окупації комуністичної Польщі, за порадами Окружного Провідника Перемищини Григора, друкарню заховано в курманицько-делягівських лісах, яка дальше безперерійно працювала.

Авторами підпільних видань були Орлан, Стяг, Професор, Черемощ, Степова, Григор, Летун, Вадим і студент на прізвище Мирон Пеців.

В друкарні видано книжковим форматом *»Українсько-Польські Взаємини«* — Орлана, *»Опір Фашизму«* Зенона Савченка, брошуру *»До Чехів і Словаків«* та інші періодики й організаційну літературу.

За безпеку друкарні відповідали вищі провідники СБ. Доступ до друкарні мав Крайовий Провідник СБ Летун — Іван Мандрика, як теж Надрайоновий Провідник СБ Перемищини Потап, його заступник Володимир Качур, секретар Надрайонового Проводу СБ Воробець, провідний член Іван Гарабач-Старий, Пастернак, Районовий Провідник Тісо. При різних потребах вони були також працівниками в тій друкарні і видавництві.

Про друкарню знали сотенні командири місцевих відділів УПА — Бурлака, Громенко, Ластівка, щоб боронити її під час ворожого наскоку.

Найбільша підпільна друкарня на Закерзонні була в Томашівщині біля Крайового Провідника ОУН Стяга—Ярослава Старуха. Звідси ішов розподіл праці по інших друкарнях. Головним редактором та видавцем в тій друкарні був поет Петро Волош-Василенко, його псевда Гетьманець, Полтавець, із Яготинського району на Полтавщині. З тієї друкарні вийшли книжкові видання:

1. *»Мої повстанські марші«* — Петро Волош-Василенко;
2. *»Під бойовими прапорами УПА у боротьбі за волю«* — спомини учасників боротьби УПА проти німців і большевиків. Редактор: Петро Волош-Василенко, співредактор К. Вірлінів;
3. *»Гуцульський курінь«* — перевидання книжки Олеса Бабія;
4. *»Чи залізна занавіса врятує Європу?«* — Стяга.

Меншого формату вийшли друком слідуєчі видання. Подаю ті, які осталися в пам'яті:

»Чи атомова бомба врятує Англію?« — Стяга;

Інформації в справі переселенчої акції з рамени Крайового Проводу;

»Відкритий лист українців замешканих за лінією Керзона до цілого культурного світу«;

»Відкритий лист до польського війська«;

»Наша відповідь«.

Там рівнож виходив журнал відділів УПА «Лісовик» і друкувалися матеріали Крайового Осередку Пропаганди.

Окреме Технічне Звено було в криївці Крайового Провідника Стяга-Старуха, де друкувалися матеріали Крайового Проводу та праці самого Стяга, який був добрим журналістом та писав багато статей і розвідок на тодішні політичні відносини та польсько-українські взаємини. Випуски були цикльостилеві.

Припускаю, що в друкарні Крайового Проводу Закерзоння друкувалися деякі праці наших публіцистів із українських земель, куди Провідник Стяг мав сталий зв'язок почерез Лемківщину. Група зв'язку перебувала в більшості на Лемківщині в лісах Букового Берда, біля сіл Буковець-Беньова в першому районі. Зв'язок був вдержуваний весь час, навіть під час виселенчої акції. Зв'язкові переходили границю біля села Сянки та йшли до місця постою визначного члена Головного Проводу Горнового—Осипа Дякова. Орлан і Горновий були односельцями, тож держали між собою близькі взаємини, а до того обидва були провідними журналістами. Вони завжди вимінювалися поглядами й читали першу редакцію написаних статей, головню на ідеологічні теми. Вся пошта від Горнового до Орлана і Стяга — це були звіти та статті на ідеологічно-політичні теми.

З обидвома друзями — Горновим і Орланом я був весь час в контакті ще від польської окупації аж до побуту на Лемківщині 1944-1947 рр. Осип Дяків — це товариш з одної лавки в Бережанській гімназії, де ми разом були в Проводі Юнацтва ОУН. Василя Галадзу-Орлана я знав із зустрічей в хаті Осипа Дякова, коли він приходив до нас на дискусії.

Під час висилки пошти Горновий завжди писав до мене окрему штафету. Останню пошту від Проводу ОУН до Орлана і Стяга в липні 1947 року я вже не міг вислати, бо зв'язки були перервані, а терен був так насичений ворожим військом, що було важко рухатися, а до того села стояли пустою. Кількакратні спроби висилки зв'язкових із поштою не приносили успіхів, а зв'язкові поверталися ранені та вимучені. Цю частину Крайової пошти мені вдалося перенести за кордон. Вона була прошита чеською кулею в наплечнику.

Зимою 1946 року Провідник Старух відвідав Лемківщину та свою родину в Бережниці Вижній. Під час зустрічі із ним він кількакратно згадував мені про видавничі справи та його пляни опрацювання нових тем із підпільної та тодішньої політичної

ситуації. Просив надсилати відповідні матеріяли. Майже цілу зиму д. Стяг сидів у криївці в Полянках на Лемківщині та писав, а готові речі відсилав до друкарні Орлана, або до Волоша-Василенка.

Провідник Стяг підготовляв велику працю з доказовим матеріялом про ворожий терор на українських землях. Матеріяли до цієї теми збирали Районові та Надрайонові Проводи й відсиляли до редакції. Не тільки масові морди — такі, як в Павликомі, Завадці Морохівській, Терці, але всяке інше насилля та безправства над українським народом було списуване й відсиlane до Проводу для опрацювання й оприлюднення. Що сталося із цією працею — не відомо.

Після масового морду селян в селі Павликомі появилася розвідка п. з. «Українські Лідіце» із докором Захові, що про чеські Лідіце знає весь світ, бо там німці мордували чехів, але про цілий ряд масових мордів над українським народом світ мовчить.

Треба ще додати, що в центральній друкарні працював член Крайового Проводу Цвіль, за фахом інженер та мистець-карикутист, якого кликали «Татарин», бо він був по національності татариним. Його цікаві карикатури появлялися в упівському виданні «Лісовик».

Як відомо із польських повідомлень, криївка Крайового Провідника Стяга впала, де він сам, і члени Технічного Звена та охорона загинули. Сталось це 17 вересня 1947 р. в лісі біля села Монастир.

На Лемківщині, в Надрайоні «Бескид», Технічне Звено приміщувалося в околиці села Бук. Відповідальними були Надрайоновий Провідник Мар і орг. реф. Остап. Технічним керівником був д. Новий, а його помічником д. Степ. Машиністками були подруги — Нуся Скірка-Дора і Ярослава Філь-Марта. Мистецьким дорадником і виконавцем був різьбар Петро Черешньовський із села Стежниця. Друг Петро виконував кліші на дереві, з яких відбивали жетони, карикатури чи постаті славних людей.

Крім організаційних повідомлень, листівок польською і українською мовами, відозв до поляків, друковано ще матеріяли в чеській та словацькій мовах. Властиво, більше вживано чеської мови.

Під час рейду відділів УПА по Словаччині 1946 року Технічне Звено Лемківщини виготовляло звернення до словаків і чехів та посвідки про забирання харчів для потреб відділів УПА. Посвідки були виставлені за підписом харчового референта УПА полк. Павленка, які зобов'язували Уряд вільної Української Держави розчислитися із словаками за передані для УПА матеріяльні услуги.

Під осінь 1946 року прибули на Лемківщину члени Головного Проводу ОУН — Провідник Тарас-Маївський і Шеф Штабу УПА генерал Грицай-Перебийніс. Вони йшли за кордон на т. зв. «Альпійську Конференцію ОУН».

Із ген. Перебийносом святкували свято Першого Листопада в лісі разом із вояками УПА. Генерал перевів тоді інспекцію сотень Хріна і Стаха.

Із провідником Тарасом мав триденну відправу цілий Надрайоновий Провід ОУН Лемківщини в селі Миків.

Окремою темою було обговорення значення друкованого слова в підпільних умовах, на що особливо звертав увагу провідник Тарас-Маївський.

Що може зробити друковане слово, то хай послужить такий приклад. На весну 1947 року, в розгарі виселенчої акції, зловлено шпигуна, висланого проти нас чеською розвідкою. Він спеціально сидів в тюрмі з нашими зловленими стрільцями, щоб пізнати наш стиль життя та довідатися про провідних людей підпілля на Лемківщині. Його передано на допити до СБ. Він до нічого не признався і твердо держався. Говорив, що прийшов нам помагати. Йому дали читати наші видання в чеській мові. По прочитанні нашої літератури він заломився і признався до всього. Сказав, що не знав цілей нашої боротьби, а вірив комуністичній пропаганді. Коли побачив правду, пішов за голосом сумління, яке казало йому бути з цими, хто веде справжню боротьбу за ідеали волі й справедливості.

Не знаю з якої причини дістав я із Крайового Проводу до друку брошулку весною 1946 р. французькою мовою. Секретарки мали багато мороки із переписуванням, бо завжди були помилки. Треба було кожную букву контролювати.

Восени 1946 року прибув на Лемківщину технік-радист аж із Холмщини, який перевіряв наші радіонадаваччі апарати. Він сказав мені, що знає французьку мову. Коли я дав йому читати нашу брошуру, то він ствердив, що француз це зрозуміє, але в тексті є багато помилок.

Ранньою весною 1945 року Надрайоновий Провідник Сталь організував з допомогою Волоша-Василенка Технічне Звено для видавання підпільної літератури. Відповідальним за видавничі справи призначено друга Володаря, студента університету із Галичини. Криївку для машин і мешкання побудовано в ліску між селами Нове Село і Горасць. Крім д. Володаря, в Технічному Звені працювали чотири секретарки, які стало перебували в криївці.

Доступ до криївки знали, крім д. Сталя, організаційний референт Надрайону та член Крайового Проводу Корнієнко, як рівнож довірені люди із сотень УПА куреня к-ра Залізняка. Тут друковано організаційні обіжники, листівки, брошури, військові вишкільні матеріали.

По році існування та праці цього Технічного Звена, не відомо в який спосіб большевицька спецгрупа НКВД перейшла польський кордон та напала на криївку. В нерівній боротьбі загинули Володар та всі чотири секретарки.

В третій окрузі Закерзоння, в Холмсько-підляській, було два Надрайони — «Лиман» і «Левада». В обидвох Надрайонах були Технічні Звена із циклостилями, де друкувалася підпільна література для відділів УПА та сітки ОУН.

В Надрайоні «Левада» на Підляшші відповідальним за видавництво був Іван Чуб.

В Надрайоні «Лиман», Холмщина, працювали у відділі пропаганди та на полі підпільних видань друзі Чмелик і Певний. З ними співпрацював і помагав в редагуванні матеріалів студент університету — Лопушанський—«Слота». Тут видавано підпільний «Інформатор», який появлявся що два тижні. У видавництві співпрацювали Окружний Провідник та курінний УПА Євген Штендера-Прірва, Надрайонові провідники Хмара і Володя, як також дописувачі із сотень УПА.

Обидва Надрайони стисло співпрацювали й були так побудовані, що Окружний Провідник Прірва був рівночасно Надрайоновим і відповідав за обидва терени. До диспозиції Прірви було переслано з Ярославщини члена Крайового Проводу інженера Юрія Цвіля, що мав тоді псевда Скорик і Антон, який працював в Технічному Звені. Рівнож в референтурі пропаганди та у видавничих справах був заангажований друг Дунайський, якого кликали Професор, згідно з його професією.

Обидва Технічні Звена працювали аж до повного виселення українців із цих територій, то є, приблизно до половини 1947 року.

(Закінчення буде)

Володимир МАКАР

ПРОПАГАНДИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ УПА І ЇЇ ДОПОВНЕННЯ ДО ПРОПАГАНДИ ОУН

(Радіопересилання УПА)

Ця тема в нас ще не опрацьована. В опублікованих досі офіційних матеріалах ОУН-УПА про збройну боротьбу українського народу, очолену Українською Повстанською Армією як авангардом в 1942-1950 рр., властиво немає виразної згадки на цю тему. Тільки в окремих спогадах тут і там є мова про українську підпільну радіовисильню ОУН-УПА «Вільна Україна» із закодованою назвою «Афродита», яка діяла в Карпатах в с. Ямельниця, недалеко Скольного, від осені 1943 року до її упадку в березні 1945 року. Документальні дані про цю радіовисильню, про її генезу, будову, працю мусять бути в архіві ЗП УГВР. На еміграції є кілька провідних діячів ЗП УГВР, які повинні дати докладніші інформації про цю ділянку нашої боротьби хоч би у своїх спогадах з цих років.

Полк. УПА Іван Бутковський-Гуцул, у статті під заг. «Організаційна структура УПА»¹ в розділі про «Зв'язок» як необхідну нервову систему кожного підпільного організму, згадує окремо про «ЦТЗ», тобто Центральний Технічний Зв'язок при Головному Військовому Штабі (ГВШ) УПА, маючи на увазі зокрема радієвий зв'язок, який у той час (початок 1943 року) був «у стадії підготовки». Полк. Бутковський пише: «За німецької окупації він (тобто радієвий зв'язок) ще практично не діяв, а згуртована в цьому Осередку невелика група фахівців займалася вишколюванням на окремому курсі персоналу, збиранням і монтуванням технічних засобів для навчання і практичної дії».

Як бачимо, ця коротка згадка полк. Бутковського-Гуцула не стосується нашої теми — радіопересилання як засобу пропаганди — розголошування ідей і вісток про збройну визвольну боротьбу українського народу. Але нас цікавить згадка про вишкільний курс майбутніх радіотехніків УПА вже в 1943 році.

Сьогодні знаємо, що одним з цих наших радіотехніків (чи, як писали у «Свободі» — «радаристом») був *сл. п. Юліян Гошовський-Мак*, нар. 2. 1. 1908 р. у священичій родині в с. Фалиш недалеко м. Стрия, помер 31. 7. 1981 р. в Кергонксоні, Нью-Йорк, США, абсолютент Берлінської політехніки на відділі електроніки (радіо і телевізія). Я мав приємність переписуватись та зустрінутись з ним в червні 1980 року на оселі «Золота Осінь» в Кергонксоні. Інж. Гошовський обіцяв мені, що напише спогад про «Афродиту», головню про її будову, але, на жаль, важка хвороба та передчасна смерть перешкодили в цьому. Він надіслав мені один із своїх давніших спогадів під заг. «Хресний вогонь», який надруковано у

1) Див. ВУП, кн. 6, під заг. «УПА», том I, стор. 16.

«Вояцькій Ватрі» в 1981 р. В цьому спогаді інж. Мак-Гошовський згадує на вступі про «невеличку групу» радіомовлення, яка складалася з восьми людей і яка, мабуть, на початку 1943 року (він дати не подає), отримала від Проводу ОУН завдання збудувати власними силами короткохвильовий передавач для користування УПА. Радіостанцію змонтовано і випробувано в Кракові, — пише Ю. Мак, — опісля частинами перевезено в Карпати. І тут зараз на початку трапився болючий випадок, що большевицька кінна стежа вбила двох наших зв'язкових. Негайно потім наша група перенеслася вище в гори, куди доступ був значно трудніший. Радіомовлення йшло чотирма мовами. Спікерами були: студентка Київського університету «Зіна» (українською і російською мовами) та інженер бельгієць (Альберт Газенбрук — «Західній») французькою і англійською мовами. «Тепер ми дістали озброєну охорону, — пише інж. Мак, — до якої належали теж два бистрі юнаки з села К. (Крушельниця) — Івась і Петро, яким і присвячений спогад «Хресний вогонь». Контакти з нашою охороною були дискретні. Вони мали свого коменданта, а їхні стійки були розміщені стратегічним перстеном довкола гори, на верху якої в оборозі, перенесені нами з півніжжя гори, під охороною досить густого лісу, находилась наша радіостанція». Стільки подав інж. Ю. Гошовський-Мак у своєму спогаді про «Афродиту».

В жовтні 1967 р. інж. Юліян Гошовський надіслав з Нью-Йорку до мене, до Торонта, листа, адресованого бельгійцеві Альбертові Газенбрукові, з проханням переслати його адресатові, адреси якого він не мав. В листі до бельгійця радарист Мак писав м. ін.:

«Ви мабуть пригадуєте собі того інженера, що будував і настроював «Афродиту» разом з другим техніком. Мого правдивого прізвища Ви не знали, як теж я не знав Вашого, бо всі ми тоді вживали псевдонімів. Про того другого техника і ще одного інженера зі Львова, як теж про спікерку-студентку, не маю жодних вісток...»

Прізвищ техніків, які працювали разом з інж. Маком для «Афродити», мені покищо не вдалося устійнити.

Друг Мирон Ганушевський з Філадельфії, який вів переписку з Альбертом Газенбруком після його повороту з Сибіру до Бельгії в 1953 р., присвятив йому зворушливий нарис «Полум'яне серце», що був надрукований в «Українському Самостійнику» на Різдво 1953-54 року та передрукований у «Вояцькій Ватрі» в «Гомоні України» в січні та люті 1982 року. Поминаючи те, що автор подає дату упадку радіовисильні «Вільна Україна» помилково на день 6-го січня 1945 року, бо насправді большевики захопили радіостанцію в березні 1945 р., накреслені ним картини праці «Афродити» є вірні і переконливі.

В моїй течці листування з Альбертом Газенбруком, після його повороту додому, зберігається оригінал його виступу на святі УПА в Льежі у Бельгії, 29-го жовтня 1967 р. у 25-ту річницю УПА, в

якому він розповідає теж про будову нашої радіостанції і початки її праці. Як відомо, Газенбрук був запрошений до виступів на святах 25-річчя УПА в Торонті, Оттаві, Нью-Йорку і Монтреалі, в часі між 14 і 22 жовтня 1967 року, але не міг прибути через виразну заборону лікаря з приводу дуже підірваного здоров'я, головно нервової системи. Але він зміг виступити в недалекому від Брюгге Льєжі в Бельгії 29-го жовтня, на гаряче запрошення місцевої української громади вуглекопів, з промовою, яку напевно приготував був собі до виступів у Канаді. Подаю уривок з його промови, що стосується технічної сторінки радіостанції УПА:

«... Це була комплексна радіонадавача станція, що приміщувалася в незамітній колибі в горах. Була вона побудована з матеріалу здобутого під час одного з нападів УПА на радіостанцію у Львові. Мотор, який постачав електричну енергію, знаходився дещо далше під землею, щоб його гудіння не перешкоджало в надаванню і щоб його не було чути до села. Це був мотор з мотоциклу. На цьому місці я мушу віддати честь інженерам, електрикам і механікам, які в таких трудних умовах, під боком німців, зуміли довершити такого діла й урухомити «Афродиту». Не раз ми мусіли переривати наші надавання, коли над околицею перелітали німецькі літаки, але вони ніколи не могли нас знайти...» (Кінець цитати з промови Газенбрука).

Про працю радіовисильні «Вільна Україна» і її працівників та їхню дальшу долю вже були неодноразові згадки в українській пресі та книжкових споминах. Тому я тут згадаю тільки коротко, що керівником і головним редактором радіопересилань був Ярослав Старух-Синій, вістки і інші тексти в українській мові допомагав опрацьовувати В. Макар-Вадим, в російській мові пані Галина (вдова по сл. п. І. Климову-Легенді). Дикторами-спікерами були: подруга «Зіна» (студентка з Києва), що була добрим знавцем української і російської мов та бельгієць Альберт Газенбрук-Західний, який дуже добре володів мовами (крім рідної флямандської) ще й французькою, німецькою і англійською. Він сам виготовляв тексти у французькій і англійській мовах. Німецькою мовою не передавано жодних вісток. Допомагала нам усім у праці машиністка подруга «Веселка» (Ірина) з Жовківщини.

Радіовисилання велися кілька разів денно і тривали від 10 до 30 хвилин. Вступний заклик звучав: «Увага, увага! Тут говорить підпільна радіостанція «Вільна Україна» на коротких хвилях 43 (зглядно 41-43)». Те саме було повторюване в російській, французькій і англійській мовах з додатками в роді: «Геть німецьких займанців, геть з московсько-большевицькою тиранією!» Те саме було повторюване на закінчення кожної авдиції.

В інтерв'ю з українськими журналістами після повороту з Сибіру до Бельгії, наприкінці жовтня 1953 року Газенбрук між іншим заявив, що згідно з тодішніми інформаціями УПА, ці радіоавдиції з Карпат вдавалося ловити в Берліні. Але апаратура була заслаба,

щоб авдиції у французькій і англійській мовах досягали свою мету. Тоді в 1944 році підпільні чинники притранспортували модерний апарат з Відня, що його змонтував у Карпатах інж. Юліян Гошовський-Мак. Від того часу аж до трагічного березня 1945 року, технічна сторінка була задовільна. Газенбрук у своєму виступі в Льежі 1967 року між іншим відмітив:

»Для нас це була особлива радість коли ми через підпільну пошту отримали листа з гратуляціями від митрополита Полікарпа, який на Волині ловив наші радіопересилання«.

Як вже було відмічено перед тим про працю українських радіопересилань, в офіційних документах ОУН-УПА-УГВР досі майже не було конкретних вісток. Тільки в збірці Бібліотеки Українського Підпільника² є подана наступна нотатка під заг. »Вісті з радіовисильні УПА«, що була поміщена перед тим в »Самостійнику«:

»(Гамбург). Дня 20. 12. 1945 р. було зловлено на хвилях 35.05 між годинами 1-3 ранку наступну радіопередачу Української Повстанської Армії до населення України та українців за кордоном:

1. Українська визвольна боротьба розгоряється щораз більше. Повстанським рухом охоплено: Галичину, райони Крем'янця, Дубна, Луцька, Володимира-Волинського, Зв'ягеля, Білої Церкви аж по Дніпро. На другу сторону Дніпра відбуваються рейди УПА. Повстанням охоплено теж частину Кубані, Грузії, Азербайджану. Заворуження мають місце також на Дону в районі Колача та Новочеркаська.

2. На Лемківщині та Гуцульщині большевики переводять переселення населення в глибину ССРСР. Зорганізоване населення при піддержці УПА протиставиться чинно цій акції.

3. На терені західньої Галичини діє крім УПА також АК (Армія Крайова), при чому АК намагається координувати свої дії з діями УПА.

4. Репатріаційні транспорти з Німеччини ведуть на Краків, Хирів або Варшаву. В збірних перехідних таборах НКВД переводить чистку. Дітей відділюють і вивозять на схід. Один із таких транспортів здержала УПА на лінії Житомир-Київ.

Заклик до української еміграції: »Будьте готові! Ми боремося і забезпечені до дальшої боротьби. Жаліємо, що не можемо вам допомогти!«

Дня 10. 12. на коротких хвилях 40-42 між 11.05-11.15 вночі було зловлено кінець авдиції:

»Все, що ми передавали, є правдиве. Настане вкоротці такий час, що ви всі повернетеся на вільну від большевиків Рідну Землю. Слава Україні! Слухайте наших радіопередач між год. 11.05 а 11.15«.

²) Див. БУП, кн. 6, »УПА в світлі документів з боротьби за УССД в роках 1942-1950«, стор. 228; також »Самостійник«, ч. 2(6), 1946 р.

Кілька разів передала була УПА заклики до населення України також на коротких хвилях Києва 48-50 о год. 0.30.

УПА змінює хвилі своїх радіопередач з огляду на большевицькі провокації і схресне шукання радіостанцій УПА.

Просимо звернути увагу на дату, яка є подана у цій вістці: 20 грудня 1945 р., тобто 9 місяців після упадку »Афродити«. Значить, були дальші спроби передавати вістки з українського поля бою у широкий світ радіевою дорогою, але точніших даних про ці радіопересилання немає.

Коли ми вже при темі радіопересилань ОУН-УПА, варто ще згадати про спроби організувати такі трансляції у вільному світі для розголошування вісток і інформацій про безупинну збройну боротьбу українського народу на рідних землях. Згадати б таємну українську радіостанцію збудовану заходами й засобами Українського Визвольного Фронту у горах Арденах у Бельгії в 1951-52 рр., а далі українські радіопересилання в Україну з Мадриду в Іспанії в 1950-1960 рр., з Тайвану, з рамени АБН в 1957-1960 рр. і інші подібні спроби. Ця справа дуже актуальна саме тепер. Це коштовні речі, але дуже потрібні.

Підсумки

Повищий огляд присвячений відзначенню 40-річчя УПА мав на меті показати, що визвольні змагання поневоленого, але нескореного народу є не тільки питанням збройної технічної організації, але також власної політичної сили народу з виразною політичною програмою, яка органічно відповідає прагненням і життєвим потребам українських народніх мас та виникає з українського ґрунту. Отже збройна боротьба УПА, як і всіх інших українських військових формацій, була і є по суті тільки доповненням широкої політичної боротьби цілого народу.

Ми старалися виявити і удокументувати, що пропагандивна діяльність УПА як невід'ємна частина українського визвольного революційного руху йшла у двох основних напрямках:

1. Доосновно компромітувати реакційні і брехливі режими поневолювачів,

2. Протиставити їм свою власну політичну програму та показати їй народнім масам як шлях виходу з незавидного положення.

Обидві ці акції мали і мають одну мету: втягнути і організувати маси до боротьби проти існуючого зла за новий лад, за повне національне і соціальне визволення українського народу, за вільне життя у власній незалежній державі.

Одночасно, наша пропагандивна акція на зовнішньому відтинку мала й має на меті голосити перед усім світом правду про визвольну боротьбу українського народу, щоб приєднати його до ідеї УССД, а бодай неутралізувати вороже чи тільки неприхильне на-

ставлення до нас і наших зусиль відбудувати українську незалежну державу.

Навіть як замовкла на полях боїв зброя, боротьба на відтинку інформації і пропаганди не може втихати, доки живуть українці у вільному світі. Саме тепер, коли на наших очах важиться дальша доля цілого світу й всього людства, ми мусимо робити все, що в наших силах, щоб переміг світ свободи й справедливості для всіх народів, щоб на руїнах останньої московсько-большевицької імперії знову постали незалежні держави вільних народів, а в першу чергу *Україна*.

УВАГА!

УВАГА!

НОВЕ ВИДАННЯ

Накладом Української Видавничої Спілки в Лондоні появилася черговий роман відомого українського письменника

Степана Любомирського

ПРОМЕТЕЇВ ВОГОНЬ

Автор розгортає широке полотно подій, які відбувалися на західноукраїнських землях після закінчення II-ої світової війни та боротьби на життя і смерть українських патріотів з московськими наїзниками. Як і всі попередні твори С. Любомирського, «Прометеїв вогонь» читається легко, а хвилюючий зміст викликає непослаблене заінтересування у читача від першої до останньої сторінки. Взявши до уваги ще й велику ідейну вартість твору, Видавництво без вагання поручає його широкий читацькій публіці, а зокрема молоді.

Книга має 544 сторінок, формату А-5, на доброму папері, в твердій оправі з мистецькою сорочинкою, коштує:

Вел. Британія	фунт.	6.00
США і Канада	дол.	15.00
Австралія	а. дол.	13.00
Німеччина	н.м.	30.00
Франція	ф. фр.	70.00
Бельгія	б. фр.	500.00

В інших країнах рівновартість ам. доляра.

При гуртових замовленнях опуст. Замовлення слати на адресу:

Ukrainian Publishers Ltd.,
200, Liverpool Road,
London, N1 1LF.

В. ЮРКОВСЬКИЙ

РОЗПРАВА ПРОТИ СТЕПАНА ФЕДАКА Й ТОВАРИШІВ

(Рукописна записка присутнього на розправі)

Понеділок 23 жовтня 1922 року. Вулиця Баторія й судовий будинок мали вигляд, як це було вже два рази, коли була заповіджена розправа проти Степана Федака і його товаришів. Безліч кінної й пішої поліції вешталось перед судовим будинком, розганяючи цікавих, або проводячи строгу перевірку квитків вступу й особистих документів. Лише найближчій родині обвинувачених і репрезентантам преси уділено квитки вступу.

Склад Трибуналу: радн. Маєр, радн. Гетінгер, радн. Нарольський, протоколянт Релінгер і прокурор Гіртлер.

Лава обвинувачених: Степан Федак, окремо за ним Штик, Паліїв, Коберський, Кучабський, Матчак, Гнатевич, Яремійчук, Голубович, Тофан, Горобійовський, Білецький, Зиблікевич.

Лава сталих оборонців: д-р Бачинський, д-р Галушкевич, д-р В. Старосольський, д-р Сухевич, д-р Левицький, д-р Давидяк, д-р Евин, д-р Олесницький, д-р Волошин, д-р Бандель, д-р Янкевич. Крім них зголосилися оборонці з інших міст в числі 6-8. Разом 29 адвокатів.

Лава присяжних: із числа 12 присяжних — 5 жидів, решта поляки різних професій.

Предсідник Маєр: дзвонить — тишина.

Д-р Шухевич: Звертаю увагу Високого Трибуналу, що оборона просила допустити на розправу стенографів. Напередодні одного із них арештовано. З тієї причини подаю внесок на збільшення кількості стенографів і призначення їм відповідного й вигідного місця у залі.

Маєр: Наскільки мені відомо, стенографів допущено на розправу (говорить польською мовою) — визначає місця в передній лавці між кореспондентами преси.

Оборонець д-р Евин: Високий Трибунале! Зголошую внесок, щоб з-поміж присяжних суддів усунути тих, котрі як слід не володіють українською мовою, бо знання мови є необхідне для правильного виконувannya обов'язків присяжних суддів.

Предс. Маєр: »Припускаю, що кожний із присяжних суддів розуміє українську мову«. Присяжні судді підтверджують.

Обор. Евин: Оборона домагається на підставі відповідного закону дотримання прав української мови й домагається проведення розправи українською мовою тому, що всі обвинувачені й оборонці є українці.

Обвинувачений С. Федак: Я заявляю, Високий Трибунале, що відповідати буду тільки українською мовою й тільки на запити подані українською мовою.

Предс. Маєр: Трибунал розуміє українську мову так, як обвинувачені польську, хоча я вільно не говорю по-українськи, але Трибунал не зобов'язаний ставити запитання по-українськи.

Обор. Евин: Я ще раз підкреслюю домагання в імені обвинувачених та оборони цілу розправу вести українською мовою, а не лише звертатися до підсудних по-українськи. Якщо Трибунал відмовляє цьому законному бажанню підсудних і оборони, то нехай це буде окремою постановою Трибуналу.

Трибунал виходить на нараду, котра тривала 20 хвилин з усією заявою.

Предс. Маєр: Рішенням трибуналу є проводити розправу польською мовою, а у випадку потреби користуватися перекладачем.

Обор. Шухевич: Прошу запротоколювати попередні слова пана президента, що він не знає української мови.

Предс. Маєр: Я зазначив, що не володію вільно. (Звертаючися до Степана Федака): Хто є Вашою обороною?

Обор. д-р Глушкевич (перериваючи): Високий Трибунале! На запитання хто боронить першого і головного обвинуваченого Федака я вже не раз заявляв, що боронити буду я і адвокат д-р Загайкевич із Перемишля. Я заявив це тому, що вже рік тому назад ми обидва обняли і зголосили в суді оборону цього обвинуваченого. Я був певний, що д-р Загайкевич, який 4 дні тому приїхав з Перемишля до Львова, лише спізнився на розправу на кілька хвилин і в кожній хвилині надійде. Одначе в цей останній момент довідуюся, що папа адвоката д-ра Загайкевича за кілька хвилин перед розправою арештувала львівська поліція з невідомих причин, забравши всі акти справи Федака. Стверджую, що д-р Загайкевич чотири дні перебував у Львові й увесь той час, день і ніч, провів у товаристві по обороні, з котрими відбував майже без перерви конференції, приготувавшись до нинішньої розправи. Супроти цього затримання д-ра Загайкевича поліційними органами інакше не можна собі пояснити, як спробою відомих чинників стероризувати оборону в справі Федака й товаришів, а в кожному разі вкоротити права оборони головного обвинуваченого. Що така поведінка відомих чинників в українських політичних процесах прибрала явний характер системи, доказує факт, що ще не так давно у цій самій залі, під час також українського політичного процесу, в найважливіший момент розправи арештовано головного оборонця д-ра Ганкевича, якого вкинено в тюрму на більше ніж два місяці, а потім без слідства, без подання причин арештування, випущено на волю. Ця справа стала дуже голосною і викликала справедливе обурення нашої суспільности. Рішуче протестую проти такої нечуваної в світі поведінки і вношу внесок, щоб негайно вжити всіх заходів до скасування політичного арешту д-ра Загайкевича, а коли б це з якихнебудь причин не могло статися зараз, тоді розпорядити спровадження його на розправу з актами хоча б під

ескортою, щоб він міг сповняти свій обов'язок й своє ненарушиме право оборони.

Предс. Маєр: Трибунал рішатиме над тим пізніше.

Обор. Глушкевич: Просимо зараз, бо це дуже важна справа.

Предс. Маєр: оголошує 10-хвилинну перерву й виходить на нараду.

Предс. Маєр (після перерви): Щодо внеску оборони в справі звільнення оборонця д-ра Загайкевича, трибунал відмовляється від якоїнебудь дії у тій справі, мотивуючи це тим, що обвинувачені мають більшу кількість оборонців, так, що не буде великої шкоди для обвинувачених, коли одного з них буде менше. А що стосується звільнення д-ра Загайкевича з ув'язнення, то це не лежить у границях трибуналу. Потім предсідник звертається до обвинувачених, запитуючи по черзі про реалії: вік і місце народження, релігія, стан, зайняття, студії, чи служив при війську, про військові ступені, імена батьків і їхнє зайняття. Запити ставить предсідник Маєр українською мовою, звертаючи увагу обвинуваченим, що їм можна всі закиди заперечити, відмовити зізнань, боронитися так, як їм подобається, можна говорити зі своїми оборонцями. Не можна лише радитися у свого оборонця, як обвинувачений має відповідати. Признатися до вини зменшить кару. Потім відбувається запряження суддів. Після запряження суддів предсідник Маєр починає читати 66 аркушевий акт обвинувачення польською мовою, що триває 2,5 години, а потім протоколянт Релінгер пиняво й ламаною українською мовою читає акт, під час чого декотрі присяжні судді хроплять сном блаженних. Під час читання акту обвинувачення українською мовою один із присяжних суддів був неprisутній на лаві, а повернувся майже при кінці читання.

Обор. Старосольський: Прошу запротоколювати, що один із лави присяжних суддів майже через цілий час читання акту обвинувачення був неprisутній.

Предс. Маєр (зривається): Заряджую повторно читання.

По довгій і незрозумілій читанню акту предсідник заряджує перерву до наступного дня.

Короткий зміст атентату

Дня 21 вересня 1921 р. у Львові відбулося відкриття «Східніх Торгів». «Східні Торги» були в роді «State Fairs», якими поляки хотіли заманіфестувати перед світом свої впливи на «Кресах» у Східній Галичині. День відкриття «Східніх Торгів» наказано святкувати врочисто, з великою помпою. Вже день перед тим Львів був засипаний біло-червоними лентами, що підносило дух бунту в грудях українського населення. Польським шовіністам удалося заманити на «Східні Торги» всі посольства чужих країн. До Львова приїхав начальник держави Йосиф Пілсудський в 10-ій год. вранці, який, після вітання товпою публіки з Грабовським на чолі,

пішов до катедрального костела, а після Богослуження, в 12-й год. відкрив «Східні Торги». Гурток львівських поляків уважав за відповідне вибрати цей день на відкриття «Польського орла» на ратушевій вежі. Відкриття «Орла» відбулося в 5-й год. по полудні. Потім влаштовано врочистий обід для начальника і гостей. По обіді начальник мав від'їхати до театру. В 9-й год. вечора загуділи автові мотори, що означало, що начальник Польщі в асисті воєводи графа Грабовського виходить із заль ратуші. Товпа почала напирати вперед і, помимо кордону поліції, наближалася до авт. Зблизився начальник і перший зайняв місце по правому боці, пізніше ліворуч нього всіх до авта воєвода. В тому моменті падають стріли — перший, другий, третій, а потім четвертий. Три кулі влучили в задні вікна авта, з котрих дві влучили Грабовського в праве рам'я, не порушуючи кости, а третя в п'ястук лівої руки. Грабовський не був важко ранений і вже п'ятого дня був майже здоровий. Однак, як граф, він дозволив собі полежати один місяць.

Другий день розправи

Від год. 9-11 вранці продовжувано немилосердно ламаною українською мовою читання акту обвинувачення. Після закінчення:

Предс. Маср: Пане Федак, що Ви скажете на свою оборону з дня 25 вересня 1921 р.

Обвин. Федак: На вступі моїх зізнань мушу заявити, що я не є громадянином Польщі, вчинку не допустився на польській території і польський суд як такий, не має права мене судити, хіба суд военний на окупаційній землі Східної Галичини. Я заздалегідь перепрошую Високий Трибунал за мої вислови, бо моя мова тут і там може разити, але, просидівши рік в тюремній келії, подекуди забув говорити. Я є одною стороною, а Ви, Високий Трибунале й лава присяглих, є другою стороною. Припускаю, не без рації, що кожний член суду є добрим польським патріотом. Тут немає когось третього, хто міг би судити зовсім безсторонньо, так, як мій би це зробити лише український суд. Але тому, що я не маю вибору, а сила йде перед правом, я мушу піддатися силі. Перед українським народом, який є для мене єдиним компетентним і найвищим трибуналом, я стояв би з чистою совістю і відвертим чолом. Не буду боронитися як обвинувачений. Актентат я поповнив у тій цілі, щоб нап'ятнувати уряд наших окупантів і довести, що український народ не годиться з існуючим станом. Я виконав замах на воєводу як головного репрезентанта чужої влади на нашій землі. Замах я виконав сам, ніхто мене до цього не намовляв, а навчив мене того тільки польський поет Міцкевич, який сказав: «Гвалт нехай гвалтом відпирється» («Gwałt niech gwałtem się odpięga»). Мій вчинок був лише криком розпуки і відгомоном на всякі злочини й насильства завдані поневоленому Українському Народові на його рідній землі, яку замінено на велику тюрму від

Сяну до Збруча. »Табори смерти« в Польщі, які називано таборами інтернованих — це ганьба для польського уряду.

На залі тишина. Федак пару хвилин чекає й повторяє: »Так, панове, то є ганьба, велика ганьба для польського уряду«.

Предс. Маєр: Звертаю обвинуваченому увагу, що якщо так далі буде відповідати, я буду змушений ужити проти обвинуваченого середників, які прислугуюють мені.

Обор. Глушкевич: Високий Трибунале! Обвинувачений стоїть перед судом за дуже тяжкий вчинок. Мені здається, щоб оцінити духовий стан обвинуваченого, конечно треба замкнутися самому в собі і вислухати його, якщо він говорить із широї душі та на підставі своїх безпосередніх вражіннь. Знаю, що не всі поділяють ті вражіння, які підніс пан Федак. Багато людей відчуває інакше, однак функція суду полягає не в тому, щоб вглиблюватися в психіку обвинуваченого. Ще раз прошу, щоб Високий Трибунал ласкаво дав обвинуваченому можливість оборони і вислухав його хоч би тільки тому, що його вислови не є, може, виключно його.

Прокурор Гіртлер: Нічого не маю проти того, що сказав пан оборонець, але стверджую, що обвинувачений ужив тут слова »Ганьба польському урядові«. Оскільки то ще раз повториться, буду змушений витягнути з того вжиток і поставити внесок для опротестування слів, сказаних обвинуваченим »Ганьба польському урядові«, а з образливих слів зробити вжиток.

Обор. Ганкевич: Високий Трибунале! Обвинувачений говорить українською мовою, якої більшість присяжних не розуміє, через що приходить до непорозуміння. Обвинувачений у ніякому випадку не кидав образи (»nie miała obelgi«) на польський уряд, а лише спирався на дійсних фактах, на доказ чого наведу аналогічний факт, коли то 40 років тому в Петрограді перед російським трибуналом стояв поляк, який (у тому місці передсідник Маєр перериває): Це не належить до речі й у тій справі відбираю голос.

Обвин. Федак: Кожний признає, що я не є злочинцем з народження. Я був вихований у релігійному й рівночасно патріотичному дусі. Я син українського громадянина, який усі ясні й чорні моменти життя українського народу переживав усіма почуттями душі. Живучи в домі, в якому під час польської окупації проводилися ревізії й арештування, я не міг не боліти над тим, що діялося довкруги мене. Діялися речі, від яких кров стиналася у жилах. Револуція в Австрії заскочила мене у військовій академії у Відні. Я вступив в ряди борців за незалежність Українського Народу.

Польсько-українська війна зі своїми перипетіями зламала в мені віру в шляхетність противника, в яку я дотепер вірив. На власні очі я бачив, що робили відділи т. зв. »галерської армії«, яка підступним способом кинулася на фронт. Страшні знущання над населенням позафронтової області, вбивство о. Остапа Нижанківського в Стрию, о. Підляшевського з дружиною в Монастириськах, секретаря Української Держави Михайла Мартинця — були тими

страшними моментами, які впливали на мене під час атентату, а котрих я не забуду до смерти. Я брав активну участь у всіх рухах Української Армії, а коли всі її засоби вичерпалися і почався відступ, я бачив як квітом українського народу заповнялися «табори смерти». Зі Штабом Головного Отамана Симона Петлюри я був на Україні, де у Вінниці прислуховувався промові Йосифа Пілсудського, в якій він заявив охоту до боротьби з більшовиками, загриваючи словами «За нашу й вашу волю» (*Za naszą i waszą wolność*). Потім я отримав відпустку й опинився у Львові, звідкіля я мав їхати з припоручення Генерального Штабу УНР на військові студії за кордон, але польський уряд не дав мені візи. Я не міг вписатися на університет, де від кожного українця вимагали заяви понижуючу його національну гідність. З тієї причини я почав учитися закордонних мов, а також слюсарства і шоферства. Відтоді почалася моя мука, переживання ударів, які довели мене до того вчинку.

Я побачив, що з утравістичного університету у Львові, в якому за австрійських часів було 8 українських катедр і 5 доцентур, викинено українських професорів і студентів на брук. Під цей час польська преса поділилася на два табори. Одні часописи піднялися до ролі поліційних агентів, які хотіли вивішати українське населення, а другі заявляли, що українців узагалі нема й бути не повинно. Тут хочу навести слова з варшавського «Робітника» із 16 вересня 1919 року з приводу страшних відносин у польських «таборах смерти», де на 6.000 полонених щоденно виносили по 50-100 трупів. Далі «Роботнік» подає про недопущення «Червоного Хреста» до «табору смерти» й т. д. Квіт українського народу гинув не тільки по тюрмах і таборах, де був зданий на ласку й неласку озвірілої сторожі, без культури й інтелігенції. Наведу два клясичні випадки варварства з боку ніби культурних та інтелігентних кіл польського народу. У першому випадку жертвою звірських знущань і побоїв польського старшини Вилежинського впав український поет і теоретик мистецтва Микола Голубець, у другому випадку — залізничний інженер Малішевський, якого змасакували поляки-залізничники.

Предс. Маєр: Забороняю дальшому виводові тих фактів тому, що не знаю, чи вищеназване число «Роботніка» не було сконфісковане.

Обор. Глушкевич: Високий Трибунале! Факти, які фрагментарно виводить обвинувачений, є страшні, але правдиві. Ми можемо обурюватися на них, але спротивлятися їх наведенню не сміємо, бо це моменти, які доправили обвинуваченого до вчинку.

Обв. Федак: Знущання «Подгаляньских стшельцов» і їхні екзекуції над гуцулами (примушуючи їх до ловлення власної крові в капелюхи та пити її «На здоров'я України») і погроми українського

народу відбилися відгомоном, як чин самих польських старшин. Отця д-ра Юрика, якого навіть польський суд не міг засудити, злічовано. На доноси й нагінку польської преси в тюрмах мучено д-ра Петрушевича, о. Глібовицького, д-ра Ваня і багато інших, щоб потім їх звільнити від вини й кари. Діяльність польських «Народових Організацій», якими користуються польські адміністрації, переходить усякі межі. Наше дерево висилається за кордон, а українське населення зимує в землянках.

Прокурор Гіртлер: До цього часу я з терпеливістю слухав обори обвинуваченого. Одначе образлива критика польського уряду до останнього дня й подавання нібито фактів, котрі в значній мірі ображають кожного, не належить до оборони. Вона служить лише для маніфестаційного висказання того, що обвинуваченому диктує ненависть.

Обор. Глушкевич: Світлий Трибунале! Ви, Високоповажані Панове Присяжні! З уст обвинуваченого я почув слова, від яких мені поблідло лице. Я довідався про те, чого дотепер не знав, а саме, що польські експедиції катували наших гуцулів та казали їм ловити власну кров в капелюхи й пити «На здоров'я України!»

Предс. Маєр: Цього не стверджено.

Обор. Глушкевич: Але буде ще стверджено! На кожний факт ми поставимо тут свідків! Ми це доведемо!

Останні слова оборонцею вивідає піднесеним голосом. Трибунал зривається зі своїх місць і виходить на нараду. Під час його відсутности з боку журналістів падають різні запитання у бік оборонців. Входить трибунал.

Предс. Маєр: За піднесення голосу і невідповідну поведінку супроти трибуналу присуджується оборонцеві Глушкевичу 40 тисяч марок покарання з тим, що якщо повториться щось подібне, будуть ужиті дальші юридичні примуси (гугугу).

Обор. Левицький: Я протестую проти в'язання рук обороні!

Предс. Маєр заряджує перерву до наступного дня.

Третій день розправи (продовження промови Федака)

Українське населення є примушене поносити всі економічні тягарі, вимінювати корони на польські марки по нижчому курсі. Вкінці, всякі свобідні й примусові позички стягано з українських громадян і українських товариств. Назначувано окремі данини на військо, польську армію, польський скарб. Взагалі існувала маса різних податків і тягарів, але крім тих ніби законних тягарів була ще маса інших, хоч в законах сказано, що дані податки обов'язують тільки на території польських країв. Військові контрибуції накладано масово на села. Впрочім, наведу тут голос варшавського часопису: «Вечірня газета Варшавська» пише, що карні польські експедиції багнетами і побоями стягають не лише контрибуції з українських земель, але з хат забирають все що їм лише попаде під руки. На декотрі села накладено такі збіжжєві контрибуції, які

не існують у Західній Галичині на цілі повіті. Так писала польська газета в 1920 р. Такі методи тій газеті не нові, як і не нові різні проекти «*na zniszczenie Rusi*» (на знищення України). Стремлять вони до того, щоб знищити нас економічно й підтягти наше життя. Тисячі українських службовиків викинено з посад, а тим самим вкинено й їхні родини в крайню нужду. То є страшні факти. Це все не оминуло й нашого селянства, того кореня нашого добробуту. Проти наших селян видвигають страшну диявольську зброю, якій на ім'я колонізація, і то за згодою всіх польських клас і партій. Під час дебат у соймі над земельною справою один із послів висловився, що треба якнайскоріше колонізувати Східню Галичину, щоб Польща не потребувала боятися плебісцитів на тих землях, або щоб американські або англійські капіталісти не могли закинути Польщі, що вона неправдою посідає цю землю. Так говорив ваш посол поет. З того видно, яку ціль мала мати та земельна реформа, яку ухвалено. Рівночасно польський прем'єр Падеревський, роблячи в 1919 році в Парижі заходи, щоб Східню Галичину прилучити до Польщі, як головний аргумент подав, що Східня Галичина є дуже знищена й що польська влада її відбудує. Коли порівняти слова прем'єра Падеревського зі словами варшавського посла до сойму Заморського, то тут виходить стара пословиця: «Можна в Польщі, як хто хоче». І не можна того зрозуміти, що почавши від найвищої влади до останніх писарчуків староства, всі поступають як кому подобається. На українське населення накладається різні тягарі, примушується до публічних робіт, заборонено віча, а навіть були спроби тягнути українців до військової служби. Щоб хтось не закинув мені, що голословно говорю, знову наведу голос з однієї інтерпеляції у варшавським соймі: «Східня Галичина — це пустиня, в якій населення зовсім ограблене, населенню ніхто не помагає підвестися з руїни, яку спричинила війна. Навпаки, як військово, так і цивільні органи влади його ограблюють. В рядах адміністративних урядників поширилася страшна пошесть корупції. Старости й їх комісари безкарно займаються покутною торгівлею і контрабандою, себто таким ділом, за яке, звичайно, належить кара аж до кари смерті включно. На нужді населення адміністративні урядники роблять великі маєтки». Так говорив у варшавським соймі посол. Поліційні органи безправно забирають даром підводи для невійськових цілей. А були випадки, що забрані підводи пускали на гандель за доброю заплаатою. Я хочу заявити, що може панів дещо із того, що я говорю, обрешує, але я на самому початку зазначив, що панове є польськими патріотами й мені не дивно, коли дехто з панів ображається. Ще хочу згадати про те, як поступають з українською школою.

На 100 класових шкіл у Львові є тільки одна українська й то в найгіршому будинку. Те, що я говорю про шкільництво, тепер зовсім не змінилося. Саме у теперішніх часах українські школи перемінюються на польські. До цього часу перемінено 600 шкіл. А

що це шкільництво представлялося погано давніше, то найкраще про це висловився польський соціалістичний посол Дашинський на з'їзді соціалістів у Берні Моравським ще за Австрії. Він говорив, що три і пів мільйона українців у Східній Галичині втримують цілу польську культуру в тім краю, бо поляки мають два університети на цілу Галичину, а українці ані одного. Поляки мають 35 гімназій, українці 5. Це було ще за Австрії, де панували поляки, котрі тут й нині панують. Українцям закрито доступ до вищих шкіл. При тому всьому впроваджено ще нову назву «Малопольська». Не знаю, чому це так, бо навіть у польській історії є назви «Województwo ruskie», «Ziemia ruska», «Ziemia Czerwieńska», які мали б вказувати на те, що цей край дійсно «малопольський», то значить, що на них «мало поляків». Тут, здається, руководилися старим російським приписом, яким Україну названо «Малоросією». І так, куди я не глянув, на що не подивився, всюди я бачив страшне становище нашого населення. В 1848 році, коли генерал Гамерстайн бомбардував Львів, львівський кореспондент писав до видаваного в Парижі часопису «Демократа Польські» такими словами: «В цілій Галичині запанував загальний стан розбоїв». Так писав польський кореспондент. Ця характеристика під теперішню хвилю для українців є так вимовна, що я до неї не потребую нічого додавати. Українському селянинові відбирається єдиний варстат його праці — себто землю, забороняється йому організуватися в просвітянській організації. Забороняється провадження курсів для анальфabetів. Взагалі цей селянин поносить страшні тягарі, а стрічає лише погорду у всіх урядових чинників. Українським робітникам забороняється організуватися у професійній організації, забороняється їх пресу. Але найгірше гнобиться українську інтелігенцію. Службовики масами були видалювані від зайнять, а потім від них вимагали присяги на вірність польській державі. Взагалі здається, що польське правительство стремить лише до того, щоб український народ звести до етнографічної маси й використати її так, як за панщизняних часів.

Я робив приготування до виїзду. Мій паспорт був висланий до німецького консуляту й незабаром мав прийти. Я говорив усім товаришам, що виїжджаю до Берліну на політехніку. Дня 23 вересня 1921 року я зайшов до товариства «Академічної Громади». То було в п'ятницю. Я здивувався. При вході мене легітимують. Я бачу знайомі обличчя польських агентів. Що тут діється? — питаю. Шукають за тайним українським університетом. І хто? Польська паньствова поліція! Поляки, які щойно вирвалися з царської неволі! Я знаю, що в культурних державах Заходу професори університетів уважають своїм обов'язком спішити між простий народ, між робітників, селян, міщан із світлом науки. Я знаю, що вони провадять вечірні курси на університетах, а країни дають великі суми на будування цих шкіл. Здобутки науки й штуки є такими цінностями, яких не важиться ніхто порушити. Навіть

наїзник не наважиться перервати культурно-освітньої праці даного народу, над яким заволодів. Знаю про це навіть з часів світової війни, бо навіть така сувора німецька окупаційна влада не лише не спинювала розвою польської школи в польському королівстві, але навіть дала помічну руку для оснування польського університету у Варшаві.

О, з якою дуже великою толеранцією поводився Український Уряд за часів Центральної Ради у Києві, де полякам у Києві, які творили заведне 30% тамошнього населення, не лише дозволено на відкриття університетських курсів, але їм фінансово помагав. А що діється тут у Східній Галичині? Здається, що ми перенеслися в пустиню Африки, де культура немає ніякого значення. Це якраз були речі, котрі долили останню краплю до мого вчинку. Часописи принесли вістку, що 25 вересня 1921 року у Львові відбудеться велике торжество, будуть відкриті »Таргі Всьходне«, на яких має бути доказане, що Польща несе культуру на Схід. У той день має відбутися відслонення польського орла на старій вежі города князя Льва. На ці торжества приїжджає начальник польської держави, приїжджають представники польського правительства, польського сойму, заграничних міст, заграничні купці. Здавалося, що все діється так, якби воно діялося у всіх культурних державах; діється так, якби тут не було понад 4-мільйонного українського народу, який позбавлений усіх своїх прав. Я застановлявся над цим, як тут поступити, що зробити, щоб мене почули не тільки ті, котрі інакше дивляться на ту справу. Говорити не можна, бо все одно замкнуть уста. Зрештою, з ким говорити. Впродовж 600 років Польща не дотримала ані однієї угоди з українцями. Не хочу повторяти цілої історії, але знаю, що під час першого зайняття Галичини, яке відбулося в 1340 р., тодішній польський король Казимир Великий запрягнув галицьким боярам, що захоче всі права й обичаї народу. Але вже по кількох місяцях та умова стала для короля не вигідною і польський король звернувся до Папи Римського по диспензу від тієї присяги й, очевидно, її отримав. Так почалася історія в Галичині.

(Далі буде)

ДО 3000-річчя ПОСТАННЯ КИЄВА ТА
1600-річчя УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

К И Ї В

МАЛА АНТОЛОГІЯ

Упорядник і автор біографічних даних Леонід ПОЛТАВА

I

Наш непереможний Київ

**Хто хоче в письмі відновити старий Київ,
мусить узяти собі його мову..., повинен ві-
рою, характером, чином уподібнитись його
колишнім будівничим і оборонцям.**

Д-р Дмитро Донцов
(Із ст. «На скрижалях історії»)

Відзначаємо ювілей української Столиці Києва.

Мало яка із світових історичних столиць може пишатися такою давністю, такою красою-славою і таким героїзмом, як наш Київ, і мало яка так всебічно оспівана поетами.

Герб київських князів — Тризуб — став гербом національно-християнської України. Ріка Дніпро — стала священною рікою нашого народу, у якій він хрестився. Тисячолітній могутній чудовий храм св. Софії в Києві став символом незнищимости України. За соборність усіх українських земель, від Сяну по Дін, переможно воював Володимир Святославич у 981 р. із столицею в Києві, потім — кн. Ярослав, син Володимира, а в 1203 р. галицько-волинський князь Роман тріумфально в'їхав у Київ, як князь-соборник у рідну столицю.

За вільний Київ і вільну соборну Україну провадили боротьбу гетьмани Хмельницький і Мазепа, а словом — Тарас Шевченко та багато інших поетів і письменників соборної України. Врешті-решт, у поневоленому Московією Києві в 1900 р. інж. Микола Міхновський, у праці «Самостійна Україна», заявив: «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпат по Кавказ!» А також: «Візьмемо силою те, що нам належить по праву, але відняте у нас тяж силою». До речі, «Самостійна Україна» була того ж року надрукована у Львові й нелегально розповсюджувана по всій Україні.

Вже в ХІХ стол. Т. Шевченко, П. Куліш та ін. звернулись до Києва, як української столиці, благословенної св. Андрієм Первозванним, бороненої від знищення патроном Києва Архистратигом Михаїлом (св. Софія була збудована на честь Арх. Михаїла). Відбувся революційний злам у мисленні українців, як писав М. Міхновський у «Самостійній Україні»: «Через Мазепу і Хмельницького — до традиції старої Київ-

ської і Галицької Руси». На переломі минулого і сучасного століть, і дедалі, то більш виразніше й опукліше Київ як у письменстві, так і в українському політичному мисленні ставав символом могутності і непереможности Української Нації — серцем України.

Микола Міхновський, Симон Петлюра, Євген Коновалець, Дмитро Донцов, Степан Бандера, Тарас Чупринка-Роман Шухевич, а в наш час — останній прем'єр Українського Уряду з 30 червня 1941 р. Дост. Ярослав Стецько, який готувався передати народні повновласти «Українському національному урядові, що буде створений в столиці України — Києві», — це ті політичні провідники і двигуни нації, які посунули безмірно вперед наше політичне мислення, готуючи Україну до останнього бою Києва проти Москви, хреста — проти диявола, св. Лаври — проти розперізаної білої і червоної Лисої Гори окупації.

Ще перед відродженням у XIX-XX століттях української політично-державницької думки передові письменники і поети України звернули свій зір на Київ, що його вперше оспівав ще в далеких віках Боян у «Слові о полку Ігоревім»: «Іржуть коні за Сулою, слава дзвенить у Києві»... Тарас Шевченко перекладав уривки із «Слова», пов'язуючи минулу княжу епоху із сучасною йому; і в інших творах у нього чимало згадок про Київ, де він жив і перебував кількома наїздами. Але коли в П. Куліша, С. Руданського й ін. йде ще мова про Київ, як гарне місто над Дніпром, про його чудові будови, про різні типи киян, — то в багатьох поетів початку XX століття й дальших десятиліть Київ виступає все більше й частіше в образі оскверненої, але незнищеної Столиці України, за яку треба зводити бій, з якої треба скинути ланцюги неволі, яку треба врешті-решт увінчати відновленням «вінком одвічної Держави».

О. Олесь, У. Кравченко, Є. Маланюк, М. Зеров, ранній П. Тичина, М. Філянський, а там і Ю. Липа у Львові, з його «Що над нашим ланом тільки Київ паном!», або І. Ірлявський на Карпатській Україні, із його «Хай воскресне столиця Андрія — дух вояцький в народі!» — дружньою лавою виступили поети і письменники національно-християнської України в обороні своєї соборної столиці, в боротьбі за остаточну перемогу Києва.

Ці пісні розуму і серця підхопили поети молодших поколінь, на Батьківщині й за кордоном, ті, які не пішли на послуги московському червоному дияволу вдома, ані не похитнулись від «співу» західних підводних сирен розперезаного мрякобісся Кафок і Джойсів, Пікасів і Шагалів, включно з «музичними» какофоністами чи «скульптурами» з подертих лантухів. Їм надане слово у цій «Малій Антології».

Чому — «Малій»? З двох причин: через відсутність багатьох джерел і через обмеження, спричинені фінансовою сторінкою справи. Все ж таки вважаємо, що без огляду на скромність цього видання, «Мала Антологія поезії про Київ», публікована саме у славну Річницю проголошення віднови Української Держави Актом 30 червня 1941 року у Львові, та ще в 2.000-ліття Києва, — буде першим причинком до ство-

рення кількатомової праці на цю тему, для прослави нашого Вічного Міста¹.

3 Постанов IV ВЗ ОУН

2. Основними ідеями української нації, а тим самим і українського націоналізму, є історичні правди християнського національного Києва, ідея національної свободи, виявлена у власній незалежній державі, та ідеї соціальної справедливості, які гарантують людську свободу і розвиток².

5. Москва свідомо того, що поневолити повністю і знищити українську націю вона зможе тільки тоді, коли їй вдасться знищити українську культуру. Отже, побіч фізичного поневолення, вона безоглядно винищує всі питомі елементи української культури, всі її прояви та пам'ятники минулого. В цьому сенсі ми є свідками боротьби двох культур: української проти російської, Києва проти Москви.

Київ — символ добра, правди і волі

Наш святий Київ — це носій християнських правд, уособлення і символ добрих сил світу, оборонець прав людини і нації, пробойовик героїчного гуманізму, віри в Бога, захистник справедливості і правди, творчих традицій і морального вдосконалювання людини. Цими етичними, культурними, релігійними і суспільними вартостями Київ протиставиться варварській Москві, центрові тиранії, рабства, зла і безбожництва.

Україна, що високо несе закривавлений прапор свободи, що кладе незліченні жертви, оця тисячолітня Україна, є постійно предметом атаки Росії та всіх темних сил світу. Але ніщо не в силі зламати її волі жити самостійним, державним життям, ніщо не згасить бажання українського народу змести з нашої землі тих, що знуцаються над ним, топчуть та ганьблять його святощі, нищать історичні пам'ятки, збезчещують усе нам найдорожче й найсвятіше.

Даремно глумиться, розорує та ганьбить могили українських Героїв російський шовініст. Вогонь образи, що палить душі українських патріотів за святотатства москалів, ще більше увидатнює славу історію непокірної України.

Українська княжа держава була рівноправним партнером найбільших держав тогочасного світу. Київ — культурний і політичний центр України — був широко відомий у світі. Козацька держава, наше запорізьке лицарство збуджувало подив і пошану в тодішніх великодержав. Державний устрій України, устрій народоправства та глибокої пошани до людини, на сторіччя випередив західню демократію. Духове зростання українського народу, навіть після знищення Москвою нашої держа-

1) Поезії в «Малій Антології» розміщені в приблизній послідовності за часом життя їх авторів та їх написання.

2) Четвертий Великий Збір ОУН (БУП, 1969, т. I, Постанови).

ви, було таке буйне, що московські завойовники неспроможні були здушити його навіть заборонами друкувати українські книжки (декрет Валуєва). Мов сарана, насунули на нашу землю московські чиновники і колоністи, щоб надати Україні характер «южної Росії».

Д-р Дмитро Донцов

МІСТО ПРЕМУДРОСТИ БОЖОЇ

Це місто — Київ, місто Святої Софії. Покоління останніх ста літ поволі забували про це, чим було і чим знову має бути наше вічне місто³.

Особливий гріх під цим оглядом тяжить на людях XIX і XX віку. Довго перед революцією активна молодь українська відвернулася від релігії. Немногі з тієї молоді здужали ще вчас покинути фальшивих «богів» матеріялістичних пророків, та більшість залишилася вірною тим божкам до кінця життя.

Один з найвидатніших представників тієї інтелігенції, ворог комунізму, і за це замучений, ще в 1930-их роках, коли говорили про містерії духового життя, лише «знизував плечима», бо все це були «метафізичні явища, що їх точна наука не може з'ясувати». А Церкві — як думав — належала б лише тоді опіка держави, коли б «вона виконувала якесь культурне завдання»... Отже, проповідь науки Ісуса з Назарету і Його культ — це не було ще гідне уваги «культурне завдання»...

Другий (як і перший) син священика, ставши знаним церковним діячем у Києві, — не вирікся соціалізму, і слугою вівтаря став лише на те, щоб «піднести національну свідомість українського народу». Ідеал того покоління був — бачити Україну «вільною, освіченою», а для народу «створити життя щасливе і заможне», культуру ж того народу — бачила інтелігенція XX віку в мові, в піснях, танках, вишиванках, писанках, в народніх строях, звичаях, обрядах, в побутовій обстановці — в душі нації, і тільки. Київ, як місто Святої Софії, Премудрости Божої, як місто безцінних скарбів духа, як вічне джерело духового горіння й відродження, — не існував для тієї інтелігенції. Та й тепер многі з тих, що величають «золотоверхий Київ», ледве собі уявляють, що віками під тими золотими верхами таїлося. І тільки, по революції, особливо в поезіях поетів «вістниківців», бачимо вперше бажання проникнути в містерію нашого Вічного Міста, в ще не скінчену роль його Святої Софії.

Рим стоїть на сімох холмах, Київ — теж. З двох первозваних апостолів, один — Симон-Петро пішов благовістити в Рим, його брат Андрій — на Київські гори...

Легенда? Певно, наш зматеріялізований вік цурається легенд. Але послухайте, що про них сказав славний історик Огюстен Тієрі:

3) Із праці «Від містики до політики».

«Справжню історію знайдемо лише в легендах. Легенда — це жива традиція, і в трьох випадках з чотирьох, вона більш правдива, ніж те, що ми називаємо історією». І чи ж розкопки останніх десятиліть саме на Україні не підтвердили нам не одну «легенду», уважану за фантазію ученими?

Незнищиму силу мають не раз оті легенди. І так як Рим, навіть по упадку імперії, лишився центром прочанства всіх «алчущих і жаждущих правди», так само і наш Київ, навіть по тім як упала наша середньовічна імперія, а наше святе місто зведено до ролі провінційного города. Аж до самого приходу большевиків — сотні тисяч прочан щороку текли «в Київ та Почаїв молитись», «у Києві великому всіх святих благатис», «у Межигорського Спаса причащатись», «у Почаєві Святому ридати-молитись»... У Шевченка «мов на небі висить святий Київ наш великий». У Києві «храми Божі, ніби з самим Богом розмовляють... У Києві, мов на небі»...

Ось чим був Київ з його «легендою». Це духовий і релігійний центр, звідки промінювало слово істини на всю Україну, а з неї далеко на Захід і Південь, на Північ і Схід. Польський учений О. Брікнер підкреслює високу вартість культури князівського Києва — в його історичних пам'ятниках, як Літопис та інші, — які «повстали в монастирі, розвинулись в суворо-аскетичнім світогляді», любувалися «в широких релігійних поученнях», в «любові до правди». Нічого подібного не могли показати у себе інші слов'яни, не кажучи вже про лже-слов'ян, москалів. Цією культурою, надхнутою релігією, принесеною до Києва з «другого Риму», над Босфором, а перед тим з Старої Еллади, — Україна «стала славною і дивною в усіх довколишніх країнах» (читаємо в одному вірші). І ще в 1595 р. писав Київський католицький єпископ (українець родом) Верещинський:

«Многі згодні з тим, що в усій Європі нема храмів, що дорогоцінними прикрасами стояли б вище за храми Константинопольський і Київський»...

Прозивали тоді Київ «православними Атенами», а Києво-Могилянська Академія була світлом християнської культури, куди стікалися спудеї з слов'янських і навіть неслов'янських країн. До цієї Академії іти в науку кликав Львівський єпископ Й. Шумлянський за Мазепи. Адам Тременський називав Київ «суперником Царгороду та преславною красою Східної Церкви». З тієї Академії розливалася на Сході Європи і наука святих отців, і мудрість старої Еллади і Риму, Арістотеля, Платона, Плутарха, Томи Аквінського, мудреців Афону, — цього чернечого нашого Запоріжжя. Київ — був фокусом, огнищем, звідки променювала велика Правда. Вона надхнула Шевченка, вона надхнула собою всі ідеї, якими трималася вкупі, в силі і славі, колись з установами своїми держала українська за Володимира, Ярослава, Богдана і Мазепи, — ідеї права, упорядкованого, ієрархічного суспільства, культу отчизни, віри, справедливості і конечности щитами і мечами огородити своє Святе Місто і Землю від поганих.

В обороні цієї Правди старої стає ще Сковорода, Шевченко і, по-

частини, Гоголь, в обороні старих аксіом національного життя, без яких анархія захоплює і світ окремої людини і світ людської спільноти — нації.

У другій половині XIX в., від Драгоманова, — верхівка України вже приносить жертви новим, фальшивим богам: людського суверенного розуму («мудрости по плоті»), людського інстинкту, нічим нездисциплінованого, отарного матеріяльного «щастя». Був це пишний розквіт «народолюбства», соціалізму і комунізму, коли відвертатися стала Україна, в її майже всіх верствах, насамперед у вищих клясах, — від мудрости безцінних духових скарбів, зложених у книгосховищах старого, християнського Києва, або в архітектурі, фресках, плоскорізьбах, орнаментах Святої Софії, Михайлівського монастиря, в «житіях» «печерян» з Київської чи Почаївської Лаври, коли то оборонцям Києва й Україні спішило на поміч «войсько із мечами», що «не йде землею, а облаками»; що змушувало ворога «назад рушати», як то співається в пісні про Почаївську Матір Божу...

Хутко розпалася кара над тими поколіннями за нове поганство. З почуттям жалю, вини, кожний з нас, мандрівників на чужині, згадуючи Київ і Святу Софію, мусить сказати словами поетки-пророчиці:

*«Ти в руїнах тепера, єдиний наш храм,
Вороги найсвятіше сплямили,
На Твоім віваті неправдивим богам
Чужоземці вогонь запалили».*

Бо коли многі з нас досі не знають, за що північні варвари-кочовники руйнують наше місто, то знають це чудово ті варвари! Вони, одержимі бісівською «мудрістю» нашого «прогресивного» віку, вони знають що на те, щоб вони жили, мусить вмерти Місто Премудрости Божої — Київ. Вони знали, в чім джерело нашої всякої — і мілітарної, і духової сили. З своєю шаманською хитрістю задумали вони злодіємством повернути собі протекцію Сил, які хоронили Київ. В 1169 р. суздальський князь Андрій зруйнував Київ і вкрав його образ Пречистої. Нацькований дідом Івана Лютого, хан Менглі-Гірей знову руйнує Київ і посилає дарунок московському ханові — золотий келих з диском з нашої Святої Софії... Руйнацію Запорізьких святинь переводять посіпаки Петра і Катерини. Нівечить Київські святині Микола І. Нарешті Ленін і Сталін, на спілку з Хатаєвичем і Кагановичем, руйнують Лавру й Михайлівський монастир, храм патрона Києва, переможця змія, оборонця від усіх нечистих сил, архистратига воїнства небесного. Кодло бісовське в Кремлі знало і знає, в чім таїлася велич і могутність Києва, яку їм доручили зруйнувати, щоб могло втриматися царство тьми. Одержимі духом зла знали, що їх переможе тільки інший дух, страшний для них і невблаганний, з-під знаку хреста.

Гасла сучасного zdeгенерованого світу? Його нові ідоли? Машиновий «прогрес», індустріялізація, колхози, «сучасна Україна», іділя «щасливого і заможного життя», яке запровадить всесильний «людський розум без віри основ»? Все це порох й омана! Під цими гаслами ніколи

не відродиться Київ, ніколи не вирветься Україна з пазурів московського крука. Вона відродиться, коли піднесе прапор Старого Києва, оборонця нашої великої Правди проти лжехристиян з Півночі. Тільки ця, заповіджена Києву Правда Первозванного, надхне борців за неї силою духа, вірою і завзяттям, тільки вона, і ніяка інша. Та сама, якою перейняті були Володимир, Ярослав, Сагайдачний, Вишенський, Богдан, Мазепа, Шевченко. Вона створить з Києва і його землі не мирний край ідилічних гречкосіїв або «прогресивної інтелігенції» — безборонну здобич для завойовника, а традиційну Україну «печерян» — аскетів і войовників, лицарів хреста і меча, що без них в рабів обертають мирних плугатарів «на нашої, не своїй землі».

Нема на Сході європейського Окциденту другого великого духового центру, другого міста Премудрости Божої. Київ — місто «велике, трагічне й шляхетне, розтерзане і живуще, вимучене і невмируще, заглиблене в суть життя, якоюсь таємничістю овіяне, віковичну істину в собі ховаюче, мужнє і ласкаве» (А. Любченко)...

Місто, що «величаво розсілося на горбах, наче володар на престолі», що «робить враження другого Риму... Тут відчуваєш і розумієш благословення святого Андрія... Чуєш, як росте в тобі якась нова сила», щоб боротися за «ідеї правди і свободи» (Дм. Мирон-Орлик).

... Направду:

*Живе життя і силу ще таїть
Оця гора зелена і дрімлива,
Ця золотом цвяхована блакить*

нашого Києва, з його патроном, святим Михайлом.

Покійний Л. Мосендз писав про один свій сон:

«Снився мені сон, був я на широкий хмарі, під темним зоряним небом і ангел показував мені будівлі... А в одному була вітрина велика за склом і там стояли на чорних підставах блискучі діаманти. Бачу їх!

«Це народи світу!» — сказав ангел.

«А де ж Україна?» — запитав я.

«Ось!» — і показав на сьомий з ряду діамант. Не був він такий великий, як ті перед ним, але стрункий і блискучий, наче готицька вежа... І я відчуваю той трепет... А чи ви знаєте, хто є патрон нашої землі? Сам св. Михайло, що ненавидить сатану, що не хоче прощати його, архистратиг, небесний маршал. Мені колись казав знайомий чех:

«Страшного маєте патрона, будете великим народом!» — один із сьоми діамантів»...

Цей сон... Легенда св. Андрія... Вічне Місто Премудрости Божої над Дніпром... Місто святих аскетів і войовників. Велике призначення заповіли йому — легенда та історія. Вже вступив «Київ великий» на шлях того призначення, і ще в цьому столітті довершити його.

Лиш під умовою: коли відкине теть від себе, розтопче і, як св. Михайло, запахе списа в «пашу змія», в глупу «мудрість віку цього», премудрість «сучасних вогнів». Коли нові войовники підуть під

прапором не людської, а премудрости Божої. Коли учинять так, щоб ніхто більше не смів зробити ні з Києва, ні з Св. Софії — «вертеп розбійників»; щоб не віддав Господь нашого «виноградника» — іншим; щоб «не лишився дом наш пуст». Щоб не лиш сили над нами заповіли нашому вічному місту його велике призначення, а щоб ми самі захотіли здійснити його. Привернути давній блиск Києву, коли то — як стоїть в старих письменах — «німці радовахуся, далече будуче» від Києва, а предки москалів сучасних, черемиси і мордва «бортьничаху (данину воском даючи) на князя великого Володимира» київського...

За духову спадщину Києва

Нестертою досі плямою на сумлінні Заходу є контакт деяких його середовищ з так званою «православною церквою» СССР.

Рідко хто в Європі свідомий ролі, яку в світі мала би, в намірах Кремлю, відіграти та «церква». До тих немногих свідомих належить журнал «Екрі де Парі». В нім згуртувалася невеличка дружина людей, які в мистецтві і в політиці хочуть протиставитися сартрівсько-мендесівсько-пікасовському, москвофільсько-«прогресивному» бедламові «сучасного» Парижу.

В однім з останніх зошитів того журналу є цікава стаття П. С. Берже «Ля трузазієм Ром». Автор переповідає коротко історію перед-сталінської, а детальніше сталінської російської церкви. «Конкордат», підписаний 23 вересня 1943 р. в імені СССР Сталіном і митрополитом Сергієм, мав далеко візовану мету. Цією метою було: зробити з російської церкви знаряддя московського імперіялізму. Церква російська, пише Берже, ніколи не відзначалася духом спротиву кесарям; завжди була на послугах їх політики, зовнішньої і внутрішньої. За большевизму — та церква мала своїх мучеників, але не одвертих войовників проти безбожницького режиму. Тепер вона цей режим благословляє, віддаючи Боже кесареві. В декларації митрополит Сергій, під час війни, заявив, що, хоч «існує в Росії протирелігійна пропаганда, але переслідування церкви давно припинилося»... Це було явною і свідомою брехнею, а благословляючи режим, що проводить протирелігійну пропаганду, митрополит Сергій ствердив мимохоть, що між його «церквою» і релігією нічого спільного не лишилося.

По заключенню того «конкордату», почався новий період церковної політики СССР — політики з метою духової гегемонії, першенства російської церкви в православних землях поза межами советської імперії. Кремль хоче вже тепер зробити з православ'я нову 5-ту колону свого імперіялізму, «екуменічну колону», як каже автор. Ієрархи ж підсоветської церкви вмиль збагнули, що безбожницька держава комуністична — нехай у її власних інтересах — допоможе церкві російській осягнути її стародавню мрію, зробити московського патріярха «католікосом» всіх православних Евразії, Африки й Америки (в цій останній автор налічує 1.200,000 греко-православних). Друга в ранзі особа советсько-церковної ієрархії (Сергій від 1934 р. є вже патріяр-

хом), — архієпископ Николай, переїздом через Західню Німеччину, заявив, що «шлях до спільноти народів може бути здійснений в християнській спільноті», — очевидно, очолений московським Сергієм... Щоб розвинути думку Берже, додаю від себе: перше гасло Москви було — «слов'яни всіх країн, єднайтеся!», потім — «пролетарі всіх країн, єднайтеся!», тепер — «колоніальні народи», а на поготові, вже спроектована витягається третє гасло — «православні всіх країн, єднайтеся!». В усіх трьох випадках, річ ясна, під проводом Москви...

Здійснення цього задуму, спільними заходами безбожницького режиму і безбожницької церкви, вже поволі наступає, в супроводі злочинної байдужості, або навіть туподумної симпатії деяких представників західньої «еліти». Той самий Николай заходився вже зорганізовувати «систему виміни» між молодими протестантськими теологами і російсько-православними семінаристами. Московський патріарх має під своїм керівництвом всі православні церкви ССРСР, а його дієцезія обіймає 21 мільйон квадратних кілометрів. Той же патріарх уже підпорядкував собі колись автономні церкви України, Грузії, Вірменії, Білорусії, Латвії та Естонії, так само і православні церкви Болгарії, Румунії, Албанії, Чехії, Словачії і Польщі. В східній Берліні резидує екзарх московського «третього Риму» для «всєї Німеччини», московський єпископ «всєї Австрії» резидує у Відні. А з чотирьох східних патріархів — двоє, Олександрійський та Антіохійський, визнали слов'янського патріарха. Під керму Сергія віддано і 6 мільйонів «навернених» греко-католиків Галичини і Румунії. Остаточнo ж ціллю цього руху є, пише автор, що криється під псевдонімом Берже, — «здійснити претенсії російського православ'я на єкуменічність, себто перенести в Москву осідок всесвітнього православ'я, а через це, перейняти ролю і значення Візантії, стаючи, нарешті, «третьім Римом». Ціллю Советів є ужити цю силу на користь, теж єкуменічної (всесвітньої) революції...

Автор трохи догадується про ролю православного Києва. Пише він, що «підтримка советського уряду імперіалістичних тенденцій російської церкви, ясно прозирає з статуту, признанім ССРСР московському патріархові над автокефальними православними церквами Грузії, Вірменії та України. Конкордатом 1943 р., комуністична держава визнала за Грузією право мати свого патріарха, під московським. Два роки потім, те саме право признано вірменській Церкві, яка зайняла третє місце за патріархом московським і грузинським. Що ж до української Церкви, на шість віків старшої від Москви, то комуністична влада, як давніше царська, — не тільки заперечила її стародавнє першенство, але просто скасувала її автономію. Старий спір між Москвою і Києвом був рішений Сталіном на користь російського верховодства, точно як у XVII віці. Комуністична влада визнає всі православні спільноти, крім — української Церкви. Ця є в очах советської влади неподільною частиною російської Церкви, а київський митрополит був змушений задоволитися рангою екзарха, канонічно підпорядкованого російському патріархові».

Стільки автор француз, який дальше не затримується над причинами, виглядами і значенням ривалізації Москви і Києва в надрах зачепленої ним переважливості проблеми. Яке для України має значення оце грядуче «оправославлення» большевизму й «конкордат» російської церкви з дияволом? ..

Москалі навчилися від татар збивати в один кулак свою орду, але вони безсилі випродувати якусь ідею. В області матеріяльній вони живуть грабунком чужих земель, в області духовій — грабунком чужих ідей. Від Візантії вкрали ідею світового цісарства, від чехів — ідею всеслов'янства, від німців і жидів (Енгельс-Маркс) ідею «соціальної справедливості» — комунізм, від французів — ідею революції «санкюлотів» (безштаньків). Бо голий гін неситого молоха московського, гін красти, вбивати і присвоювати собі чуже, гін народу-паразита, треба ж було прикрити сліпучими гаслами — теж вкраденими і дефігурованими, чужими ідеями. Без них не пішов би на московський гачок плебс, який хоч і дає себе взяти за чуба (деципіатур!), але й «вульт деципі», любить, щоб його дурили сліпучими гаслами, як дурний заяць, що бігтиме перед вами приписаною доріжкою, поки бігтимуть за ним сліпучі вогні вашої дрезини в лісі... Так як пів віку перед 1917 роком почало меркнути сліпуче сяйво «самодержавія», так тепер вже почали гаснути жарівки комуністичної революції. Не мають значення «воплі» Кагановича на стару нуту «гром победы раздавайся». Він і сам знає, що все «вопить», бо інакше чого б поставили тепер свою карту большевики не на соціальні, а на національні революції в світі поза СССР? .. Чи мине до того часу «время і полвремени», як віщують пророки своєю незбагнутою мовою, чи «залізне число» літ, — але крах всієї «вавилонської вежі» сучасної матеріялістичної цивілізації зближається кроками велетня. І коли ця потворна вежа розпадеться в руїни і треба буде наново будувати життя, — людськість огорне потяг до всього спіритуального, надплотського, (цей процес вже почався), як до єдиної провідної зорі, що виведе з пекла сучасності. Це вичувають «маги, бонзи і жреці» і російського уряду, і російської церкви (Каганович — теж!). І якраз на цей випадок приготівляють нову маскараду — вставити для дурних «зайців» нові «православно-екуменічні» жарівки до лампи кремлівської дрезини. Обдурити і цей грядучий порив мас, як намагалася Москва обдурити і перевести на свої рейки порив до визволення слов'ян, чи пролетаріату, чи колоній — от суть союзу большевизму з православ'ям. І в цім же таємниці непримиримо ворожого ставлення Москви до Києва, яке, не розуміючи його причин, стверджують як факт «Екрі де Парі», особливо в ривалізації тих двох міст на полі церковно-релігійнім. Для соціальної революції — москалям потрібний був Маркс. Для того, щоб «матушка» могла — як прийде час — з'явитися в масці вождя «духового оновлення» світу — їй потрібний Київ, потрібна буде Лавра, старокиївські святині, легенди й інше. Все це вона буде красти, як Андрій Суздальський украв ікону Вишгородської Божої Матері, яка тепер вже стала «наша, московская».

Ось чому, в намірах Москви, Київ не сміє мати не лише самостійності церковної, а навіть автономії. Бо без Києва світова місія московського «православ'я» — є утопія. Це знають московські бонзи і жреці. Знають вони теж, що впоперек всяким світово-амбітницьким плянам Москви — завжди ставала Україна осередком всієї християнсько-православної духовости й містики; завжди — поза Візантією був Київ. Так само як первісне християнство найкращий ґрунт для свого зерна знайшло не в Юдеї, а в приготіваній духово до його прийняття Елладі, так само найкращий ґрунт знайшло східне християнство на пересякнутій здавна гелленською культурою — через нашу Понтиду — Україні. Не в шаманській Москві, яка лише те християнство, те православ'я спотворила. Москва, як могла й вміла, калічила українську Церкву Православного Києва, як тепер калічить католицьку Церкву в Польщі, на Угорщині і т. п. Тим не менше знають московські бонзи і маги (як ні, то Катанович їм це витолкує), що коли наступить час, коли в руїни розпадеться створена Москвою вежа вавилонська комунізму, то зголоднілий православний схід, «жаждущий і алчущий» духової Правди — зверне свої очі до Києва, з його легендами, з його містикою, з його вірою, вірою Мазепи, Богдана, Сагайдачного, Ярослава й Володимира.

Це буде «ля лют фіналь», «последній і решітєльний бой» між Києвом і Москвою за гегемонію, за першенство на Сході. Бо на нїм немає місця для двох потуг.

Про неминучість цього останнього бою знає, шукаюча за новою маскою, за новим обманом, Москва. Найвищий час, щоб і ми про це знали і до цього останнього бою були готові з мечем і світським і духовим.

Без цього останнього до нічого не здається перший.

(Далі буде)

«Російський світ життя — це протиставне уявлення нашому в суцільному відношенні. Бій не йде тільки за саму ідею свободи, але не менше за її зміст, бо свобода — це рамки для виповнення означених етичних, суспільних, політичних і інших вартостей, це змога вибрати і здійснити означені вартості. Справедливість — це вища якість за свободу, яка тотожна зі спроможністю рішення людини вибрати одну чи іншу вартість, справедливе, чи не справедливе, добре чи зле, гедоністичне чи героїчне, альтруїстичне чи егоїстичне. Цей бій ведеться і серед західного суспільства, де вже починається процес пробудження й відродження, самоусвідомлення власних питомених традиційних духових, культурних, національних і соціальних вартостей та поворот до культу героїки життя, національного етосу, національних героїв і рідного стилю і змісту життя. Те, чим досі був сильний Окцидент, noblesse oblige, — navigare necesse est, vivere non!»

(З матеріалів VI ВЗ ОУН: «Становище у світі й Україна»)

У 2000-РІЧЧЯ КИСВА, 1600-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ І 40-РІЧЧЯ УПА

Цього року проминає 40 років від створення збройної сили відновленої української державності Актом 30-го червня 1941 року, яка прийняла назву Української Повстанської Армії — УПА.

Уряд відновленої української держави, очоленої Ярославом Стецьком, хоча розгромлений німцями, ніколи не капітулював ані перед німецькими, ані московськими окупантами. Український нарід, окрилений Організацією Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери, відновлюючи й розбудовуючи свою державу, — поставив опір, а згодом підняв збройне повстання проти загарбників української землі — проти брунатного і червоного імперіялізму Німеччини і Московщини.

Продовж 10 років УПА під командою ген. Романа Шухевича-Чупринки вела нерівну фізично, але незламну духово боротьбу проти Берліну і Москви, яка перемогла лише в наслідок короткозорої політики західних альянтів, що не добавили найбільшої загрози для світу, якою є московський імперіялізм. Західний світ, вдоволений капітуляцією Німеччини, сподівався, що Москва нагородована жертвами поневолених народів, буде переживувати їх століттями та залишить решту світу в мирі. Але сталося так, що московська ядерна зброя є тепер готова-здібна досягти кожне місце світу і перемінити його в пустиню.

40-річчя УПА є не лише річницею боротьби, героїства і жертвності українського народу за його волю і державність, але є альтернативою ядерній війні, яку підготовляє Москва на загибель Західного світу. Насильству світ мусить протиставити не лише свою фізичну силу, але головню силу правди, справедливості і волі. Цією силою була озброєна УПА, на прапорах якої стояло гасло: «свобода народам — свобода людині!» Тільки під цим прапором і цією зброєю може перемогти світ волі.

Український нарід покликаний Богом до великої місії, про що свідчить його історія — 1600 років тому, українські землі і наші предки анти, що створили першу слов'янську державу, очолену царем Божем, знайшлися в подібній ситуації, яка сталася в 1941 році з відновленою державністю Актом 30-го червня. На південних землях України зударилися орди германських готів з азійськими кочовиками — гунами. Наші предки завзято обороняли свої землі і свою державну незалежність від наїзників. Це була боротьба за наш чорнозем, який притягав голодних чужинців на нашу землю. Але наш нарід перемагав і не уступав із своєї землі. Гуни розбили готів і пішли аж у Західну Європу. Тепер, подібно як 1600 років тому, московська орда перекотилась через Україну і стала наближатись у серце Європи.

Український нарід, автохтон на своїй землі, коренями своєї культури часів неоліту України, джерел найстаршої хліборобської культури — трипілья. На цій осілій культурі, на її традиціях розвивалися предки нашого народу в тісних зв'язках із середземноморськими народами великих цивілізацій Греції і Риму. На протязі нової ери виріс епіцентр української державности і культури — Київ, якому минає 2000 років, що став столицею української державности Руси-України.

Москва намагається применшити історію Києва і звести його існування до 1500-річчя, щоб показати себе спадкоємцем Києва — матері городів руських-українських. Москви й московського народу не було і в пов'язанні з 1500-річчям, в якому то часі тільки частина слов'янських племен посунулася на північ, але на землі балтійських і угро-фінських племен. Тоді існувала тільки українська державність антив — союз українських племен, очолений полянами, що згодом прийняли назву русів.

Знаючи правду, Москва пов'язала ювілей Києва із 60-річчям існування своєї червоної імперії — ССРР, щоб притемнити образ нашого минулого, нашої історії і славу Києва та України, утопією злиття націй — творення советського народу, тобто московської супернації і її батьківщини ССРР і єдиної столиці для всіх республік-провінцій — Москви.

Відмічуючи 40-річчя УПА, ми в першу чергу вияснюємо світові та усвідомлюємо найширшим масам нашого народу, що УПА є ланкою подій нашої історії, що вона виникла як вічне змагання народу до волі і самостійности, до державности, яка в нас існувала найранше з усіх слов'янських народів, бо 1600 років тому, і що Києву не 1000 і не 1500 років, а повних 2000 років.

Ми пригадуємо славу епоху княжо-королівської української державности — Київської Руси-України, Галицько-Волинську державу, Козацько-Гетьманську державу з Запорізькою Січчю, нашу державність 1918-1919 рр. з Українською Народною Республікою і самостійною Гетьманською Державою і ми пригадуємо найновішу геройську добу нашої державности — Карпатську Україну 1938-39 рр., Акт 30-го червня 1941 року та УГВР 1944 року і десятирічну збройну боротьбу за неї ОУН-УПА.

Пам'ятаймо, що боротьба наїзників за українську землю не почалася в Другій світовій війні, ані в Першій, ані після Переяславської угоди, ані не після упадку Києва під ударами татарських орд Батия, чи упадку Галицько-Волинської держави. Історична, літописами віднотована боротьба з наїздами германських готів і кочовиків азійського степу велася 1600 років тому. Тільки чини, боротьба і жертва царя Божа й його воїнів зберегли нашу націю від розгрому та уможливили його нащадкам — князям Києва — Руси-України диктувати умови миру з Царгородом, а Хмельницькому знов відвоювати українську державу 1300 років пізніше і УПА продовжувати боротьбу за ту саму ціль.

Від Божа до Чупринки — це шлях історичної нації, що має місію не лише жити для себе, а й для вільного людства. Через «Київ проти Москви» до «Волі народам і людині!»

В цьому році віддаймо належну пошану й поклін всім, хто на протязі віків боролися і згинули за українську землю, за українську державу, за Україну. Різними способами й формами — маніфестаціями, демонстраціями, академіями, студійними конференціями і ін. — по всіх країнах світу, де живуть українці, прославим українських борців, що віддали своє життя за те, щоб жив і був свободним український нарід. Заманіфестуймо нашу єдність з тими, хто боровся і бореться та нашу повсякчасну готовість допомагати їм у боротьбі всіма нашими силами і засобами в Західному світі.

»Не складемо зброї і не припинемо нашої боротьби доти, доки Україна не буде визволена!« — поклялися воїни УПА. Ціль і завдання боротьби не змінилися протягом багатьох віків, український нарід бореться далше — в Україні й поза її межами — аж до кінця, аж до перемоги!

ВСІ НАШІ СИЛИ НА ДОПОМОГУ УКРАЇНІ!

23-го травня 1982

*Президія
Світового Українського Визвольного Фронту
і Асоціації Діячів Української Культури*

Є. СВЕРСТЮК

З ДОРОГИ В НЕВІДОМІСТЬ

Як далеко мене занесло,
Як надійно сліди замело.
Вже не віриться: на глибині,
Десь на дні у забутому сні
Було сизе волинське село.

Верби, хутір в садах вітряки,
Біля церкви гуртом парубки,
Спів дівчат, пастухи, череда,
Одплила моя бистра вода
На озера — в середні віки...

На розгойданій хвилі доби,
Над запоем і ляком юрби:
Десь жене мене вітер життя
Проти течій — і квилить дитям
Пам'ять серця і голос глибин.

Є. КРАМАР

НА МОГИЛІ СІРКА

Розпачливо скиглять чайки легкокрилі,
Славу́та-Дніпро наче стогне від ран,
А поруч нічого не чує в могилі
Отáман Сірко, характерник, шайтан*.

Убога могила дісталась у спадок:
Замшілі і стерті слова на хресті.
Спорідка загляне байдужний нащадок,
І нидіє слава свята в забутті.

Отож сатаніє від болю і злості
І глodge свій бере́г серде́га Дніпро:
Знай, хоче забрати до себе ті кості —
Своє й України мізерне добро.

Мовляв, раз не вміли самі шанувати
Окрушину слави тієї як слід,
Та візьму назáвжди до власної хати,
На дні заховаю — забуде й рід.

Вже день завмирає, в степу сутеніє,
Повіяв з Дніпра холо́док низовий.
Одна-оди́нока на березі мріє
Коза́цька могила, а в ній кошовий.

25. 5. 1967 р.

*) Татари називали кошового І. Сірка шайтаном (чортом) за його відвагу й уда́тність в боях з ними.

* * *

В саду, спозаранку зозуля кувала:
Все »ку-ку« та й »ку-ку«, кому — не сказала.
І ще: про недолю, і лихо і муку,
Про щастя ні разу. Кому ж то те »ку́-ку«?
А вже ж не мені, чи не правда зозуле?
Бо досі ще болем лунає минуле,
То доки ж страждання, недоленька доки?!
Накуй гаразду на всі мої роки.
Почула, почула зозуле, прохання,
Та що це? Знена́цька замовкло кування.
Ой леле, на серці враз каменем стало,
Бо літ накувала так мало, ой мало.

24. 2. 1968 р.

ВЕСНА

До нас завітала князівна,
Моторна ваблива, дзвінка.
В красотах ніхто їй не рівня,
Та ще й працювата яка.

Сама на ногах спозаранку,
Про все у турботі вона,
А вже як співати веснянку —
То піде край світу луна.

Догляне, чи скибу майстерно
Кладе для початку орач,
Чи добрі відібрано зёрна
На ярий пшеничний калач.

28. 4. 1977 р.

А потім на пишному лоні
Плете з діворою вінки,
Довкола пташки невгомні
На ноти кладуть пісеньки.

І легіт наповнює груди —
Ось-ось вже по вінця, ущерть.
Зелені афіші вже всюди
Скликають на славний концерт.

На квітні нові шаравари,
Сорочка вишивана й бриль —
Чекає князівну до пари,
Бо перша в програмі кадрили.

ЗРУБ

Шептав віками дивну казку,
Снував легенди мудрий ліс.
Свої пожитки — все це людям,
Немов для них лише і ріс.

Аж ось зненацька чорний демон
(Страшне знаряддя взяв до рук)
Що мах, то смерть і ген луною
Пішов тієї справи гук.

Гіллясті велетні не гнули
Ні перед ким своїх колін,
А стали все гризла, гризла тіло,
І зарясніло від полін.

Хотів той ліс, було, сказати
Про те, що рвалося з грудей.
Він бачив: сновигали тіні,
Та вже не впізнавав людей.

Конав нестримно в муках болю,
Ніхто йому не гоїв ран.
Ще чув, але не міг збагнути
Учених слів »процент« і »план«.

Рубали ліс — зeszала казка,
Як сон, як ранішня роса.
І досі свідчать пні трухляві:
Ось тут загинула краса!

Один із тисяч побратимів
Вцілів лише крислатий дуб.
Він сам завершує літопис
Про ліс, що вже не ліс, а зруб.

1. 5. 1968 р.

З ГАЛЕРІЇ ТВОРЧОСТИ НАШИХ ПОЕТІВ

С. КАРПАТСЬКИЙ

БОЖЕ ЩИРО ДАЙ

Загриміло,
 загуло,
Зашуміло,
 зацвіло
У старому Львові . . .

Зацвіло місто в прапорах,
По долинам і по горах
Пронеслись слова —
— Відновилася ДЕРЖАВА,
Правді, Волі, Слава! Слава!
Встаньмо всі знова.
Відбудовуймо Країну
З-під ворожої руїни,
Жиймо як колись,
Несім щастя в кожную хату,
Обнімім Сестру і Брата
Боже, щоб збулись
Наші пляни, наші мрії,
Та споконвічні надії,
О народе мій!
Бери прапор, зброю в руки,
Закликай усіх до злуки,
Буйненький повій
Вітре, понеси на крилах
По горах, степах по схилах
Вістку золоту —
Акт Відновлення Держави
Вирішив народні справи
Доленьку святу . . .

Сподівались та старались,
Сорок один рік нездались
У чуже ярмо,
Волю кров'ю окропили,
Ростуть Діти — нові сили
Брате, нездарма
Йшли Герої на тортури,
Вже тріщать московські мури
Звалиться тюрма . . .

Боже! Ми Тебе благаєм,
Та щоби над рідним Краєм Воля загула.
Дай дожити і творити,
І знова Акт відновити,
Щоб вільна була
Наша Ненька Україна,
Щоб жила в щастю Дитина
Боже, щиро дай.
Ми Твої назавжди Діти,
Вмієм жити і терпіти
За свій Рідний Край,
Боже, щиро дай! . .

Торонто, 1. 6. 82.

Юрій БУРЯКІВЕЦЬ

До 60-ліття з дня мого народження
нар. 26 квітня 1922 р.

МОЇЙ МАТЕРІ

Зажурився у туманах берег,
Скільки з льодом втрачено надій;
Стукає опівночі у двері,
Мерзлою рукою буревій.

Нанесе він холоду знадвору,
Світло згасить говором своїм,
І застогне голосно в просторах,
Із снігами здійме сивий дим.

Вже вечірня зіронька зіходить
Із моїх заметаних доріг,
Як же взнати: де сини проходять,
Цілу ніч мете, ридає сніг?

А Тобі хотілось небагато:
Лиш в спокої віку доживать,
Можеш в хузі про синів спитати,
Що невпинно котиться до хат.

Грудень, 1941 рік

ЖРИЦІ

Жриці богів наднебесних
В просвіт підводять вогні;
Повінь у вербах воскресне,
Замерехтить на човні.

Легідно Діва покличе
Предків, що будуть на зов
Дударя йти від заріччя,
В цитри вслухатись дібров.

І провіщання іскристо
Злине закоханим вслід;
Чим же прикрасить врочистий
Храм, де ляпада горить?

Весна, 1943 рік

КАЛИНА

На прощання довелось її уздріти,
Листям зажурилася услід,
Говорила: »Поламай розлогі віти,
Позивай і потопчи мій злотоцвіт.

Ти сусідам довіряєшся лукавим,
Сам ідеш, і не замислишся: чи ждуть?
А мене тут порубають для забави,
Кров із ягід по листочках розіллють . . .«

Не вдивляйся у зав'южене сузір'я,
Зоряницю не знайти що в край веде,
За своїм ще запечалишся подвір'ям,
Шлях до нього у колючках, пропаде . . .«

Я ж не вірив, що вона пророкувала,
Того цвіту не зривав і не топтав,
Та від сліз, що по листочках розстікались,
Надокучив і мені цей світ заграв.

Сипле дощ і барабанить градом осінь,
Сновидінням наша юність промайне,
Все ж я вірю, що цвіте калина й досі,
І очікує край тину на мене . . .

Листопад, 1946.

Ярослав КУРДИДИК

ПЛЕТИВО МОЇХ ДОЛОНЬ

Прозрадь! . .

у яких ти виростала засвітах що ти така тендітна і тілом і душею?..
Там — у цих твоїх загадкових і таємничих засвітах,
мабуть усе — дні, години й хвилини — скитаються на тебе . . .
Там, мабуть, навіть будні волошкового кольору і ніжніші од
наших . . .

Твердих, шорстких і жорстоких щоднів . . .

*

Усю цю ніжність ти перебрала, несвідома того,
що все воно цвістиме в тобі й через тебе нестримно . . .
Усе, що в житті найзворушливіше і за чим завжди слід побиватися.
Або, аж до знемоги, розшукувати і розпитувати.
І вкінці таки не дізнатися про саму і дійсну правду . . .
Бо ти не хочеш прозradити —
Звідкіль? . . .
Від кого і чому, ти це успадкувала? . .

*

Вже із пригашеної далечі відчуваю промінне тепло.
Воно простягнулося травневою веселкою од твоєї істоти.
І це зворушливо очадне тепло я відчуваю завжди . . .
Завжди у прохолоді моїх твердих і мужніх долонь . . .
Не бійся, що тобі важко іти самій крізь життя.
Що докільля чаїться звідусіль зловорожо на тебе.
І що воно може тебе зранити своїми пронизними турботами . . .

*

Иди і не розглядайся.
Не турбуйся і не побоюйся, що можеш мимохіть похитнутися і
впасти.

Ти поглянь! . .

Як я простягнув руки і розпростер долоні.
Це для того, щоб ти, коли навіть ітимеш одинцем і упадеш —
задержалася у плетиві моїх мужніх і сильних долонь! . .
Ти, моя найдорожча між усіма . . .
І найніжніша з усього . . .

Андрій ЛЕГІТ

ЧОРНИЙ СМЕРЧ

Чорний смерч під час праці й дозвілля,
В сновидінні й безсонні очей,
В гулі бою й у тиші ночей,
Серце крає й у мозку пече.

Чорний смерч — глум, ненависть, жадоба,
Мов пістряк, коренем в душу вроста,
Лік один від цієї хвороби
Й в еру атома — віра в Христа.

* * *

Не запродуй душі
За чини, за маєтки, за гроші,
Бо затопиш усі
Дні життя ти смердючим болотом.

Не запродуй тих днів
За рублі, за доляри, за центи,
Бо й у чорній труні
Не дадуть тобі спати проценти.

*Самвидавний гумор і сатира
у віршованій формі опр. —
Святослав КАРАВАНСЬКИЙ*

ПРАВИЛЬНЕ ТЛУМАЧЕННЯ

Щоб світ здогадався демократичний,
Завів пан Сталін п'ятирічку,
І от з далекого села
Гонець до нього прибува
З таким питанням від селян:
»Для чого п'ятирічний плян?«

З гінцем йде Сталін до вікна
Й густу фіранку відпина:
— Дивись на площу — в цьому місці
Проходить авто раз на місяць,
Та хай скінчиться п'ятирічка,
Тут авта плистимуть, як річка.

За тиждень, може, або й два
Гонець додому прибува...
Щоб знати, нащо п'ятирічка,
Всі йдуть на сходи публічні.

Тоді якраз у тім селі
На цвинтар, бач, мерця несли,
Гонець і каже тут:

— Селяни!

Нехай цей труп за приклад стане,

Глядіть на площу — в цьому місці
Мерця проносять раз на місяць,
Та хай скінчиться п'ятирічка,
Тут трупи плистимуть, як річка!

Колумбія, 27. 11. 80

ЯК ВИГЛЯДАТИМЕ ЖИТТЯ

До будки з пивом у Москві
Прийшов пристойний чоловік,
П'ять тисяч продавцю дає
І каже так:

— Усім, хто п'є,
Давайте пиво безкоштовно,
Я збитки покриваю сповна.

Ця вістка хутко розійшлась
Й Москва до будки потяглась,
А що юрба зійшлась велика,
Зчинився лемент, лайка, крики
Й на вулиць десять наокруг
Усякий припинився рух.
Трьох міліцейських, що прийшли,
Нічого вдіять не змогли.

До будки вдерлись ласії
І перекинули її,
Самого продавця побили —
Не так, як треба, лив, бач, пиво;
Найближча ж вулиця уся
На захист стала продавця,
І з тої речі у юрбі
Дійшло, як завжди, до чубів.
Кількох поранено там тяжко
І вмер один в лікарні бражник.

Тим тільки й вкоськали юрбу,

Що рій солдат відкрив пальбу.
Хто гроші дав на це — спіймали
І у міліції спитали:
— Навіщо ви зчинили бунт?

А той і каже:
— Просто я
Хтів знати, що то за життя,
Коли не точно, то приблизно,
Чекає нас у комунізмі!

Колумбія, 27. 12. 80

ДВА ПРОВОДИРИ

В Московському палаці зборищ
Великий відбувався форум:
Советські та індійські вчені
Зібрались на святковій сцені.

»Народ і Сталін« — реферат
Читав советський делегат.
Індійський вчений в тому ж пляні
Читав есей »Індуси й Ганді«.

А потім голова встає:
— Які питання в кого є?

Один індус й питає з місця:
— Від Ганді Сталін чим різниться?
І той і той — провідники,
Але відмінності які?

Мовчать промовці обидвоє:
Скажи, і раптом щось не тое...

На щастя в залі під той мент
Сидів московський дисидент
І так говорить до індуса:
— Я вам на факті поясню це:

Ваш Ганді, знай, голодував,
Щоб нарід повну мав свободу,
А в нас народ голодував,
Бо Сталін повну мав свободу.

Колумбія, 6. 12. 80

Петро РОЄНКО

ДОПИТЛИВИЙ ЗЕМЛЯК

Вечоріє. Легенько спускаються одна за однією сніжинки, заселяючи все, що на їхньому шляху. Їхати швидко неможливо. Мій товариш притишив хід автомобіля. Спостерігаю. Перед нами білий непроглядний килим. Невідома рука ткає гарну картину. Дивися, і мимоволі насувається думка: чи в усьому природний мистець перевищує людську штуку? ..

— Відчуваєте, як сковзується автомобіль? — кидає ніби про себе водій, перебиваючи мої міркування.

— А ще далеко? — питаю, замість того, щоб відповідати.

— Типовий українець, — жартує Андрій.

— Чому? Хіба ця риса прикметна тільки нам?

— Десь я читав, що чи не найхарактернішою рисою українця є те, що він не стільки намагається відповідати, як питати.

— Спостереження влучне і, можливо, щось спільного з нашою вдачею має.

Тим часом Андрій завернув з головної дороги і ми в'їхали на вузьеньку дорогу, вкриту гравелем, який давав про себе знати, вислизуючись з-під коліс автомобіля. Я поглянув довкола. Ніде ані душі. Перед нами суцільний білий килим, а над нами сивими хмарами затягнене небо. Почав сипати густий сніг.

— Вже недалеко, — відповів шофер.

— Слава Богу, що хоч в одну сторону доїхали без особливих клопотів.

— Так, так, — ніби про себе сказав Андрій, пильно дивлячись вперед.

Із-за густого снігу тяжко було щось там побачити, а тому я більше не звертався до нього з питаннями. Мене почало цікавити, де те «недалеко», і я й собі почав дивитись. . .

— Здається тут, — зідхаючи, сказав мій товариш, вилучуючи мотор.

Ми висіли з автомобіля і непевним кроком направилися до якогось темно-сивого пятна, що мало означати хату Андрійового приятеля. Ішли мовчки, залишаючи сліди на втопаному нашими ногами снігу. Через деякий час почули, як почав гавкати собака, і ми прибавили ходу. Невдовзі після цього на веранді появилася людська постать. Стала і спостерігає, а потім питає:

— Хто там так мовчки крокує?

— Це я, Сергію Карпович, Андрій!

— Гостям раді! Просимо до хати. . . Нарешті пригадав, що є десь у світі Сергій з Вірою.

— Знаєте. . . ніяк не міг вибратися.

— Звісно... У парубків свої зацікавлення. Колись і ми такими були... Роздягайтесь... А це моя супруга, тобто дружина, Віра, — сказав господар. Я сказав своє ім'я і прізвище.

— Знаю, знаю.

— Як знаєте?

— Від нашого спільного товариша, що оце привіз вас.

— Я мав на увазі, як саме представив свого приятеля наш Андрій.

— Не зле, не зле... Прошу до тієї кімнати, до їдальні, — звернув Сергій Карпович розмову на іншу тему. — Що питимемо? Горілку, вино, рум, вишняк, пиво, чи може у вас якісь інші смаки?..

— Що ви те й ми.

— Добре Андрію. Тому, що ви щойно з дороги, то вип'ємо по чарчині горілки. Скоріше нагрієтесь.

Заки ми встигли розсмакувати заправлену горілку, Віра Семєнівна вже встигла приготувати закуску. Заклала нею стіл і почала припрошувати, щоб споживати ці добра на здоров'я.

— А тепер, щоб ми ходили рівномірно, треба випити ще й по другій.

— За ваше і вашої доброї пані здоров'я.

— На взаєм... Закусуйте, не давайтесь просити.

— Я не з тих, щоб просили, — сказав Андрій, підкладаючи собі у тарілку капусту, перемішану з дрібно накришеною цибулею і олією. — А ця ковбаса-саморобка якраз надається до цієї салати, — додав по хвилині.

— Бог, як кажуть, любить трійцю. І ми її почитуємо, а тому вип'ємо ще по одній... Не давайтесь, приятелю, проситись... Підтримуйте товариство...

— Отже, за наше добре товариство! — сказала господиня, наливаючи всім теплогорійки в чарки. — Закусіть, прошу. Будьте як дома...

— Та ми, спасибі вам, вже таки добре попоїли — так, що вже нема куди.

— Та ви, Андрію, завжди так говорите, а мені здається, що воно трохи не так... Завжди так, як ніби перший раз у хаті. Роки минають, а ви майже ні...

— Холостяк повинен себе хоч трохи пильнувати, а то ніколи не оженився, — жартує Андрій. І так слово по слову розговорились. Господар спершу попихкував люльку, і лише час-до-часу встрявав у розмову. А коли перейшли на суспільно-політичні питання, то він ніби ожив. Почав з того, що критично ставиться до всього, що роблять наші »лучші« люди. А потім несподівано звернувся до мене:

— А якої ви думки?

Від цієї несподіванки я спершу не знав, що сказати, але через якусь хвилину пригадалися мені слова Сковороди, і я їх випалив без надуми.

— Прикро спостерігати за тими, хто занадто турбується про порядок світу, а над порядком власних вчинків не застановляється ні на мить.

— Гм-м... — видушив із себе Сергій Карпович, наповнюючи люльку. — Смілива відповідь, смілива...

— Не відповідь, а самовільна думка...

— Не будемо входити в те, що саме це було... Мені приємно, що ви не завиваєте справи в папірці. Дозвольте, отже, запитати, як би ви поступали?

— Я уважаю, що все, що творить людина, повинно базуватись на таких чеснотах як віра, надія і найвеличніша з усіх і безконачна — любов. Останню треба розуміти так, що сам Бог є любов'ю. Властивості віри: помічати і розуміти; а чим більше хто помічає, тим більше плекає надії, а чим більше плекає, тим полум'яніше любить, з радістю творить добро в якнайширшому обсязі, безмежно і безмірно.

— Хто ж такими людьми може бути?

— Всі люди, які до цього стремлять і хочуть їх бачити у щоденнім житті. Слід лише мати мужність і волю у їх здійсненні.

— Чи люди є однакові у своїй натурі?

— Ні. Я думаю, що ніколи вони такими не були і не будуть.

— Якщо так, то чи можна творити суспільство на згаданих вами чеснотах?

— Можна. Ставлячи за мету здійснювати згадані чесноти, ми поширюватимемо коло споріднених ідеєю і прагненням людей. І чим більше носіїв цих чеснот, тим триваліша їхня основа у людському житті.

— Яка ж тут новість?

— Нав'язуючись до вашої думки, новиною тут є те, що не треба нарікати, а свідомо і активно творити суспільство на таких основах, які були б корисними і для наших нащадків.

— Цю пісню співають так часто, що вона починає мене гнівати, і тому моє нарікання не без підстав.

— В такому разі ми себе не розуміємо.

— Я вас дуже добре розумію! — витягаючи з рота люльку, сказав твердим тоном Сергій Карпович.

— Дійсно?

В тій хвилині Андрій непомітно дав мені знати, що, мовляв, не гарно зводити розмову на вищі ноти. Але вже було пізно. Моє перепитання викликало у господаря червоніший колір на лиці, і було видно, що він починає хвилюватись від невдоволення.

— Кажете, що люди не однакові. Отже, є подібні до натур деяких тварин, як осли, безроги, черепахи...

— Сергію Карповичу, — перервав я думку господаря, — якщо

ви дійсно хочете моєї відповіді, то не загнівайтесь, коли відповім вам щиро.

— А як вона звучить?

— Позитивно.

— А ілюстровано як?

— Всюди є осли, що люблять каламутну воду і не п'ють доти, поки її не замулять. Безроги ненавидять джерела чистої води, і шукають нечистоти і бруду. Олень же любить чисту джерельну воду і завжди шукає за джерелом.

— Оприділіте нашу натуру?

— Приємно і радісно бачити обличчя доброзичливої людини, бо це скріплює дружбу. А дружба, супроводжуючи життя, не тільки додає втіхи і чарівності його світлим сторонам, але й зменшує страждання.

Господар намірився щось сказати, та в той час підвівся мій товариш і почав дякувати за гостину та вибачатись, що вже пізня пора, а нам, мовляв, ще треба додому їхати.

— А може ви у нас заночували б... Де в таку погоду... Поговоримо...

— Ні, ні, — рішуче заперечив Андрій... — Дякуємо за все...

»Процес розкладу й дегероїзації, гедонізації охопив навіть Церкву, яка почала йти назустріч людським слабостям, послаблюючи суворі етичні вимоги, потураючи «владству», нехтуючи покривдженими й поневоленими, не раз стаючи Церквою пануючих, а не поневолених народів і людей, спронеvрюючися ідеалам Христа. Більше того, — Західня Церква ввійшла у співіснування, а далі й у співпрацю, детант та діалог з воюючими безбожниками, народовбивцями й поневолювачами. Режимову Церкву поставлено понад Церкву катакомб. Замість екуменізму з катакомбним християнством і катакомбними Церквами, є екуменічний діалог з церквою російського імперіялізму, колаборуючою з безбожницьким, народовбивчим, окупаційним режимом коштом катакомбних Церков. Церква імперіялізму засуджена на упадок з хвилиною упадку імперії, а з тим Ватикан і Світова Рада Церков оправдано виявляться силами реакції, які своїм діалогом і співпрацею стали помічниками імперіялізму й поборювачами визвольного націоналізму. Об'єктом того діалогу з церквою імперіялізму зокрема стає християнська Україна, її обі Церкви, визнання яких партнерами в екуменічному діалозі московська церква імперіялізму вважає «нарушенням і загибанням структури» російської «церкви». Це вимовно ясно: це є порушенням імперії, якої знаряддям є явно Загорська церква. Ватикан і Світова Рада Церков незабаром не матимуть партнера для екуменічного діалогу, бо імперія валиться, а з нею її церква, а національні Церкви інтересу для діалогу з тими чинниками Застоу не мають і не збираються кооперувати з тими, які допомагають закріплювати над ними кайдани!»

(З матеріалів VI ВЗ ОУН: «Становище у світі й Україна»)

Олександр ДРАЖНЬОВСЬКИЙ

С К И Т И

(ГЕТИ-ГОТИ, АНТИ І СЛОВ'ЯНИ, І МИ — НЕ МИ)

(Продовження, 2)

Про ці знищення в Криму не згадують ані словом російські історики, а тому, що справи виселення не можна було приховати, бо вона стала загальновідома, її згодом, коли вже призабулася трагедія 70.000 виселенців у Ногайських степах, «вигладжено» в такий спосіб: Ю. Кулаковский¹⁷ описує цю подію так: «Ігнатій, що останнім носив титул «готський» (і за його часів закінчила своє існування готська єпархія) подав, що 23 квітня 1779 р., в день Пасхи, митрополит Ігнатій, після літургії в печерній церкві Успенського монастиря біля Бахчесараю, об'явив своїй пастві про постанову російського правління та, що після різного роду труднощів, що їх Суворов поборов своєю енергією і проворністю, перебуваючи тоді при Рум'янцеві, переселення переведено, не дивлячись на протести християн. Після нинішніх точних даних число переселенців виносило 31.280... У відомостях з 1783 р., приготовлених митрополитом Ігнатієм, названо 60 поселень і 6 міст, звідки вийшли люди його пастви. Вони покинули 54 церкви на поселеннях і 22 в містах (Бахчесарай, Карасу-базар, Старий Крим, Ялта, Балаклава і Козлов (нині Євпаторія). Крім того, митрополит згадує про 20 знищених або покинутих церков у містах і селах. Є названий тільки один монастир, Юріївський біля Балаклави, де тоді було тільки 3 монахи. Загальне число священиків у часі виселення було 83. У списку митрополита Ігнатія бракують назви міст: Сугдея, Мангуп-Кале, де в XV стол. була катедрна готської єпархії, і Херсон або турецький Сару-Карман. Очевидно, ці міста були тоді цілком запустілі» (він не хоче сказати — спустошені). І мабуть звідси виселено попереднього року (1778 р., у вересні, як точно подав Ітон) тих 75.000 людей, які згинули в Ногайських степах.

Проф. А. А. Васільєв подає у своїй науковій праці «Готи на Криму», що за спеціальним указом Катерини II було вислано 31.280 християн (і додає від себе греків та вірменів, хоч того нема в попередніх джерелах) і приписано до тодішньої «маріюпільської єпархії», яка пізніше прийняла назву Катеринодарської. Сергіос Макаріос в «Грецькій церковній історії» подає, що ця «готська

¹⁷ Кулаковский, Ю.: «Прошлое Тавриды», Київ, Кульженко, 1914, стор. 134-135.

епархія була включена 1783 р. під юрисдикцію Святішого синоду в Петербурзі¹⁸.

Коротко: Васильєв як історик вже давно замовчує навіть те, що його подавав Кулаковский (якого цитує), а саме, що виселення відбулося примусово після протестів населення і без подання причин. Було ясно: хоч ці «християни» не мали жодного політичного відношення ані до турків, ані до татар (отже не було причин їм «наказувати»), їх переселено (в більшості знищено), щоб затерти сліди, що ті «готи» були фактично українці-скити (бо вони були живими свідками, до кого належала ця земля). Цей «протест», про який згадує Кулаковский, мусів бути безпощадним насильством над населенням, що жило там від тисячоліть (у «вигідних домах», — як пише Ітон).

Кулаковский змушений признати, що «не всі християни вийшли тоді зі старих засиджених місць; багато із них, ради того, щоб остатися, переходили на мусульманство й тому серед нинішнього гірського татарського населення є чимало потомків кримських готів, які виявляють свою приналежність до арійської раси (він не хоче приписати їх до українців) своїм виглядом і фізичною конституцією. Те грецьке православне населення, яке живе нині в Балаклаві й інших поселеннях (Карань, Кадикой, Комора і далі в горах в Керменчику і Лакі) не має нічого спільного з туземцями старих часів. Воно походить від грецьких вихідців під час експедиції графа Орлова-Чесменского в Архипелазі, які після закінчення війни були переселені до Керчі, Енікале, Таганрога... а два — Мангу і Бія-сала — були заселені переселенцями з Росії»¹⁹.

При цій нагоді мусимо згадати про події зв'язані з вдалим походом запорозьких козаків під проводом кошового отамана Івана Сірка 1675 р., після якого 7.000 кримських українців попали в групу полонених в числі 30.000 осіб, що їх захопили козаки.

Коментарі, що появились на цю тему, не були основані на прямім джерелі (Величко, Літопись або Д. І. Яворницький, І. Д. Сірко...). Їм забракло основного знання про кримські поселення. Серед захопленого ясиру знайшлися теж 7.000 автохтонних кримських українців (обидвох статей), які, після виходу з Криму, поділилися на дві групи: одна (4.000) заявила за переселенням в Україну, а друга (3.000) забажала повертати в Крим, де, як вони заявили Сіркові, «Мають свої доми і господарства й тому буде їм там краще жити ніж в Україні, де вони нічого не мають...» Козаки вважали їх за зрадників і тому вони були знищені. Вкінці отаман Сірко, який робив кількарізкові наїзди на Крим, знав, що й тамошні християни були змушувані брати участь у походах в Україну разом з татарами. Не є нашим завданням входити в слух-

18) Vasiliev, A. A.: The Goths in Crimea, Cambridge, Mass., Medieval Academy of America, 1936.

19) Кулаковский: там же, стор. 136-137.

ність тієї трагічної події. Для нас важливе, що в місцевостях у Криму мусіла бути велика кількість »хрищеного люду«, коли у п'ятиденних поспішних воєнних операціях захоплено їх аж 7.000. Це, без сумніву, не були невільники, ані їхні нащадки. Звільнені з ясиру невільники включилися відразу в боротьбу, щоб пімститися за всі кривди завдані їм у полоні. Невільники ледве чи були б мали нагоду оженитися в Криму, мати родину й господарства. Це були, без сумніву, мешканці Криму від непам'ятних часів. Зрозуміло, що не у всіх був дух патріотизму, але більшість із них (4.000) рішилися прилучитися до героїських земляків і ділити з ними долю і недолю...

Ясно, що вони розмовляли з козаками не по-татарськи, а рідною мовою, яка була та сама староукраїнська, з якою залишилися їхні предки в Криму після турецької окупації 1475. Ця мова була рівнорядна з турецькою на цій території Малої Азії, а навіть в Істамбулі, як це доказує А. Кримський на підставі історичних джерел. Вона залишилася на цих територіях, що їх колись займали скити-гіттити-готи.

З початком XIX стол. Крим почали відвідувати багато подорожників, які довідалися про цю чудову країну і її пам'ятники від поворотців з окупаційної армії. Але вони повернулись розчаровані, бо вже приблизно від 1820 р. там осталися тільки руїни. Варто познайомитися з враженнями цих декотрих відвідувачів.

Адам Міцкевіч, після відвідин Криму 1825 р., написав свої прекрасні Кримські сонети. Його мусіли пригноблювати ще свіжі руїни Криму, бо в поемі »Бахчесарай« він описує, що старовинні стіни вже почав покривати повій, що неначе писав зловіщими буквами Бальсазара: »РУІНА«. (... »i pisze Balsazara głoskami RU-INA...«). А в »Ruiny zamku w Balaklawie« він підкреслює виразно:

”Te zamki połamane zwaliska bez ładu,
Zdobiły cię i strzegły, o niewdzięczny Krymie!
Dzisiaj sterczą na górach jak czaszki olbrzymie,
W nich gad mieszka lub człowiek podlejszy od gadu”.

Ці досадні слова не є мабуть прямим висловом його польського патріотизму чи ненависти до росіян, а радше підсвідома реакція, зов скитської крові на ті жахливі спустошення пам'ятників культури його предків²⁰. Він закінчує:

”Teraz grób wasz spójrzanie cudzoziemca plami ...
On jeden z cudzoziemców poglądał ze łzami”.

Хоч з виховання він чужинець, але транскрибовані скитські гени витиснули йому сльози в очах на вид цих так жорстоко й безпощадно знищених історичних і мистецьких пам'ятників.

²⁰) А. Міцкевіч — з походження литовець, а литовці одні з найчистіших залишків скитської раси.

У двадцятих роках XIX стол. Крим відвідав А. С. Пушкін. У своєму щоденнику він пише, що вступив з великим душевним зворушенням на старовинну землю Босфора — «Волшебный край», «холмы Тавриды, край прелестный...», «...здесь увижу я развалины Митридатова гроба, здесь увижу я следы Пантикапеи, думал я», — писав він до брата. Але він був розчарований, бо замість могили Мітрадата, йому показали якусь розвалену башту, а в Пантикапеї «я видел следы улиц, полурозрушенный ров, старие кирпичи и только». «Ряди камней, ров, почти сравнявшейся с землею — вот все, что осталось от города Пантикапея».

1825 р. Крим відвідав теж А. С. Грібєєдов. Оглянув руїни Херсонеса, де «местами торчат обрушенные, ветхие стены италийцев, греков или готов, судя потому кто какие книги читает и которым верит».

Він із жалем запримічує «дух разрушения»... ни одного камня не уцелело, ни одного участка древнего города не взрито, не перекопанного...» Подібно оповідає про Ольвію І. М. Мурав'єв-Апостол: «Все взрито здесь! Все скопано! Уви!» «Нельзя в этой картине без ужаса видеть, что то, чего не успело всё разрушающее время, то довершилось теперь...»

Таке враження викликували ці знищення навіть у деяких росіян, що не були ще зорієнтовані в тому, які причини спонукували російський уряд до такого поступування. Це була якраз після-карамзінська доба, коли треба було знищити всі сліди, що могли б заперечити основну брехню «Триединой Руси».

Особливо небезпечною була скитська проблема. Це був час, коли розкрито перші скарби скитських могил, які промовляли дуже ясно, що історія й культура України виявлялася зовсім відмінною й незалежною від вічно засніженої Півночі, де «жили нікому незнані племена — навіть людодіи» («антропофаги» — за Геродотом) або мисливські племена фінів — «нелюдських безвірків» (за Тацитом).

Неосвічений, але дуже амбітний цар Николай I поставив собі за ціль зробити з Ермітажу найбагатший музей зі золотими скарбами. Після того як 1830 р. знайдено в Керчі найбільший золотий скарб у могилі Куль-Оба (золота-царська), почалась правдива «золота гарячка» в пошукуванні за дальшими скарбами. На Крим були вислані археологи Д. Корейша і А. Б. Ашкі, які довгі роки суперничали завзято у розкопках, щоб приподобатися цареві. Ціль була, щоб знайти якнайскорше найбільше золота й вислати до Петербургу. Тому вони переходили скоро з однієї могили до другої, залишаючи їх розкритими, недокопаними, коли не було вигляду на нову знахідку. Зі знайдених скарбів заховувано тільки золоті і срібні речі, і порцеляну. Залізні, дерев'яні предмети були залишені й вони скоро пропали. В цей спосіб знищено неоцінені вартості для дослідження історії і культури України.

Це їх не обходило. Вони навмисне знищили їх, бо, як археологи, вони знали їхню вартість для науки. Сам Ашкік розкрив коло 86 могил і звітував у 1838 р., що »решительно нет уже кургана, который бы считался нетронутым«.

Зовсім так само схарактеризував це Міцкевіч:

„Dziś sępy czarnym skrzydłem oblatują groby;
Jak w mieście, które całkiem wybije zaraza,
Wiecznie z baszt powiewają chorągwie żałoby.”²¹

Советський дослідник І. Брашінський признає, що: »Очевидно, погоня за золотом, що доводила до того, що Ашкік і Корейша розкопували тільки ті могили, в яких були багаті знахідки, принесла шкоду для науки«. До Першої світової війни було розкопано 2.500 могил. В нас тоді тільки Т. Шевченко протестував:

»... І могили мої милі
Москаль розриває.
Нехай рие, розкопує,
Не своє шукає ...
На-четверо розкопана
Розрита могила ...
Чого вони там шукають?
Що там схоронили
Старі батьки?
Ех, як би то ...
Як би то знайти те,
Що там поховали,
Не плакали б діти,
Мати б не ридала».

(«Розрита могила»)

Він добре розумів, що в цих могилах захована наша історія, наша »слава«.

»Отака-то наша слава,
Слава України! ...
Отак і ви прочитайте,
Щоб не сонним снились
Всі неправди, щоб розкрились
Високі могили
Перед вашими очима» ...

(«Послання»)

Він знав і відчув, що нам передадуть всі неправди про ці могили в найбільше макабричним описі про »варварську (іранську?) дич, що чорною хмарою висіла над північним Причорномор'ям тисяча років«. Ми »сонні« (заспані) й досі віримо в те²², а коли хтось від-

21) »Жалоба« — мабуть, чорний колір на російському прапорі.

22) Коли в 1979 р. в щоденнику »Америка« появилася моя стаття п. з. »Чи скити справді одна з найстарших націй?«, один дуже визначний наш громадянин запитав мене поблажливо: »Чи ви дійсно думаете, що скити могли бути нашими предками?«

важитись звернути увагу на »похибки«, то це вважається за національну зраду, нахабство, некомпетентність.

Нехай інші — чужі — зрозуміють нашу трагедію-руїну, нехай і заплачуть... Ми — сонні — маємо своїх »незрушимих авторитетів«²³.

Нашою великою трагедією була програна битва під Полтавою, але вона була тільки фізичною (боротьбу може програти й сильний...). Знищення наших історичних джерел у Криму і мистецьких пам'яток нашого світлого минулого є найбільш болючим ударом у нашу історію — в душу нації. Це (і зруйнування Січі в тому самому часі) стало початком наших найбільших утрат: сотні тисяч слабодухів, людей без історії перейшли на сторону »великих Петрів і Катерин«.

Але окупація Криму і знищення наших історичних джерел стало початком ще більшого лиха: один із найвизначніших російських істориків XIX стол., В. Н. Татищев (коло 1750 р.) згадував ще десятки разів про скитів і про згадки про них в грецьких джерелах ще до XIV стол., але історики XIX стол., починаючи від Карамзіна занехали зовсім історію Скитії, а на перше місце висунули проблему слов'ян і Руси. Коротко: початки нашої історії обмежено до початків Руси, а при допомозі явного обману, Росією присвоєно початок Київського князівства як спільний.

Чи Крим був грецькою колонією?

Опрокидувати чужі обмани — це одна проблема, але в кримській історії долучується ще найважливіший противник — ми самі і наше незнання²⁴, спричинені в основному безприкладним лінінством наших істориків, які, будучи захоплені своїми »патентованими авторитетами«, висувають як нове »табу«, якого не сміють порушувати жодні критики. Досі наші історики представляли Крим як безсумнівну грецьку колонію... З нових дослідників поставився найбільш негативно до тієї проблеми проф. В. Щербаків-

23) Наші нинішні історики вибрали найпевнішу дорогу, щоб доказати свою »компетентність« — вони один перед другим пишуть панегірики на тему Історії України-Руси Михайла Грушевського, а найважливішим аргументом є завжди цих десять томів, що їх ледве чи всі прочитали. Про якусь джерельну аналіз не ма й мови. Ще 1903 р. була опінія наших тодішніх істориків, що перший том тієї історії є вже перестарілий і його треба переробити. Ішлося головню про історію Скитії. Цю проблему видвигнув І. Франко в 1912 р. в окремій праці »Причинки до історії України-Руси«, де він закинув М. Грушевському, що він затаїв і поперекручував історію Скитії і що неправдою є, що скити вигинули в III стол. до Хр., а існували ще дуже могутні і численні до XIV стол. Це він доказав на підставі грецьких джерел: Алексіади, Гамартона й Івана Комменіуса. М. Грушевський »поправив« друге видання так, що в дописаних нотатках »виправдася«, що про похід Дарія він не згадав, бо він є історично непевний. Це ще більше комплікує його »похибки«, бо похід Дарія — це історична аксіома, доказана десятками античних джерел. Коли я відважився вказати у початкових розділах на ці похибки, то мене перестеріг один наш професор (теж »панегрист«), що »буде зле з вами«. Цей підписаний лист я зберігаю досі.

24) В останньому році я мав нагоду почати дискусію про Крим з одним освіченим »молодцем« середнього віку: він запінений від люті, накинувся на мене, щоб я не доказував абсурдів, бо Крим усе був російський, аж СССР »прилучив« його »ласкаво« до УССР.

ський у «Формації української нації» (про це в окремій розвідці). Тільки геніяльний д-р Ю. Липа у своїх «Призначення України» і «Чорноморська доктрина» дійшов до ясного, логічного висновку, що Крим мусів бути складовою частиною України — її геополітичної цілості. Але в історичні дослідження він не вглиблювався, опираючись на авторитеті В. Щербаківського і його найбільш ворожонегуючих поглядів до цілої скитської проблеми.

Я змушений підійти до тієї історії під усіма можливими аспектами. Тому що ми так завзято «боронимося» і відпекуємося Криму, я навів у першу чергу докази, як «дбайливо оцінили» (для нас і за нас) історію Криму і її мистецькі залишки росіяни та як вони й досі незмінно доказують, що нас там ніколи «не было»...

Але тому що доступ до клясичних джерел (непофальшованих) щораз легший, російські історики починають — на всякий випадок — «доказувати», що й там «була Росія». Прикладом цього може послужити праця визначного советського історика та дослідника акад. В. В. Струве і його «Древнейший историк СССР»²⁵.

Методологічно це перфектна розвідка, аргумент якої підпертий численними цитатами та поглядами багатьох авторитетів з тієї ділянки. Але він вибрав зручно тільки один фрагмент з історії Криму — певний, бо потверджений написом на камені про місцевого історика Сиріска, якому виставлено в Херсоні пропам'ятну плиту за його заслуги для історії Босфорського царства (дуже можливо, що серед знищених джерел у Криму після окупації була теж і його історія).

Академік Струве здає собі справу, що вже недовго буде можна продовжувати старі обмани про грецькі колонії, тому він доказує, що була й рідна місцева історія колись «російського», а тепер «древнейшого СССР»... ще до народження Христа. (Він — Струве — забуває тільки доказати, чому громадяни Херсону не нагородили Сиріска бодай орденом «Красного Знамені», а виставили йому тільки пропам'ятну таблицю...) Коли такий визначний академік як Струве, пускається на такі «доказательства», тоді не можна дуже дивуватися нашому Е. В. Яковенкові, який у праці «Скіфи східного Криму» пише про Крим як про «південну Росію»²⁶. Проблеми Криму не можна брати окремо від історії цілої Скитії, а тому що вона належить до найбільш пофальшованих, мусимо проаналізувати й пригадати собі дещо з попередніх статей на цю тему:

1. До історії Скитії є тисяч (дослівно!) місць в джерелах усіх старовинних мов світу й не менше важливих археологічних написів, які мають ту саму вартість, що й джерельні писані матеріяли.

25) Струве, В. В.: «Этюды по истории Северного Причерноморья, Кавказа и Средней Азии», Ленинград, Наука, 1968, стор. 147-215.

26) Яковенко, Е. В.: «Скіфи східного Криму в V-III стол. до н.е.», Київ, Наукова думка, 1974, стор. 7.

2. Ті тисячі (в Шафарика «тисіце») джерел є прямим доказом, що скитська історія не була якоюсь маловартісною проблемою кочовиків-пастухів, які в часі мандрівки народів біля 500-их років опинилися як «іранське» плем'я в Україні. Про таких, можливо, було б тільки декілька згадок, а не тисячі, майже в кожного грецько-римського історика й письменника, а це є одною із найважливіших античних історій.

3. Ті джерела доказують ясно на підставі Геродота, Помпея Трога, Діодора Сицилійського, обидва з I-го стол. до Хр., Квінта Курція Руфа, Аміяна Марцеліна, Ктезія, патр. Никифора Грегораса та інш., що скити були в Україні вже від тисячоліть.

4. Скити — це одна з найстарших націй на землі, і хронологічно (за Помпеем Трогом-Юстином) — це мешканці-автохтони України принаймні від 4-4,500 літ до Хр., а знана Трипільська культура — це ніяка слов'янська, ані праслов'янська, а вже найменше праруська, але скитська культура, що заховалася до початків історії Русів-зайдів, а не автохтонів нашої Батьківщини (за Начальною літописсю).

5. Археологічні знахідки, щораз частіші і виразніші, теж доказують, що це не тривало 500-600 років, а багато тисячоліть.

Чому і хто фальшує історію Скитії?

На підставі Бероссоса («Халдаїка кай Бабільоніка» з IV стол. до Хр.) скити були однією із найстарших націй, що мала свій початок над рікою Араксом, зараз після потопу. Вони мали свої книги (з яких Бероссос зачепнув ці вістки) і, слідуючи джерельно, тими «книгами» були бібліотеки клинового письма в Сумерії і, наступно, книги «Веда» в Індії, яку скити завоювали коло 2.000 р. до Христа і там залишили свої книги, написані їхньою мовою (ведійською-санскритською), яка ніколи не мала нічого спільного з жодним з індійських «пракритів» (147 мов в Індії). Тайну походження книг Веда (того найбільшого і найціннішого скарбу найстаршої культури людства) довго заховувала Індія (до XVIII стол.). Індійці були перші, зацікавлені в тому, щоб не виявилась правда. Наступні були перси, в яких заховувалися книги «Авеста» (написані санскритом) — біблії зороастріянізму, об'явленої віри в одного Бога (подібної до жидівської). Вони і досі намагаються присвоїти собі її всіма способами, хоч, як видно, фальшивими, змінюючи навіть свою назву (1935 р.) на Іран, що є протиісторична, бо перси не були ані іранцями, ані ариями, до яких зачисляли себе скити. Консеквентно: терміни «індоевропеїзм» і «іранізм» — це два засоби, які впровадили найбільше замішання у зрозумінні скитської проблеми. Термін «індо-європейська мова» був впроваджений щойно 1812 року на місце скитської мови, про яку писалося до того часу, як про «найстаршу і матірню мову Європи» (*Scythica — vetutissima vernacula lingua Europae*). Та зміна була нелогічна й фальшива.

»індо« був зовсім зайвим додатком, який не вияснював ані походження мови, ані тим більше раси й культури з Індії. Подібно було з поняттям »іранці«: »Іран« і »іранці« — це були насправді азійські скити (саки-арії, що жили на північ від Персії). »Іранські кочовики« в нинішніх дискусіях треба розуміти як скитські племена з Азії, але ніяк не перси.

Наступні, що виявили найбільше зацікавлення у скитській історії, були німецькі етнографи і історики XIX-XX стол. Найвизначніші їхні науковці згрупувалися довкола монументальних перевидань грецьких і римських джерел: *Monumenta Germaniae Historica*, 50 vol., Berlin, 1826; *Corpus scriptorum Historiae Byzantinae*, Bonn, 1828-1897; *Fragmenta Historicorum Graecorum*, 5 vols., Paris, 1841-1883; *Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum*, Vienna, 1866; *Corpus inscriptionum Graecarum*, Berlin, 1828-1877. Крім того десятки праць до поодиноких джерел або наукові праці до загальної літератури, як, напр.: Christ, W., *Geschichte der Griechischen Literatur*, München, Beck, 1905; Krumbacher K., *Geschichte der Byzantinischen Literatur*, München, Beck, 1897; Manutius, M., *Geschichte der Lateinischen Literatur des Mittelalters*, München, Beck, 1911; як теж у різних історичних енциклопедіях, як, напр.: Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopedia der classischen Altertumswissenschaft*, Stuttgart, Metzler, 1894, 24 vols.; або історичні журнали які виконали колосальне діло, про що навіть не можна мріяти в наших часах. Знання класичних мов було тоді більш розвинене і помилляється той, хто думає, що історики цих і наступних часів не мали доступу до джерел; навпаки, вони мали й розуміли їх краще ніж нинішні дослідники. Але помилкою є теж вірити, що це знання джерел вони передали вірно в своїх історичних працях. Не зайвим було б тут повторити погляд Вельтмана: »Історія наша повна білих плям, історіографія рясніє плямами темними й ще більше затемненими. І цей справедливий докір — як казав О. Вельтман, російський письменник минулого сторіччя... лягає на сумління не так найдавніших істориків, як на істориків доби істинно варварської, коли старанність, добросовісність та прагнення об'єктивности, що існували раніше, почали в масовому порядку, при переписуванні античних свідчень та хронік, замінюватись невігласькими перекручуваннями, описками та свідомим підтасовуванням для наперед плянованого вкорінення в історіографії неіснуючих фактів і дій, прийшлих династій та прийшлих народів-завойовників«²⁷. Вона без сумніву віддзеркалює в багатьох випадках правдиву опінію і в першій черзі майже все, що відноситься до історії Скитії.

Як було вже згадано у початкових розділах, німецька імперія була розпухла після наполеонських воєн. До їхньої гордості й потуги бракувало »великої історії«, чи, точніше, пов'язання зі старовиною, з античним світом. Ясно, що вони не могли пов'язати її ані

²⁷) »Аксіоми недоведених традицій«, післямова автора (Івана Білика) в романі »Меч Арєя«, стор. 436, Лондон, Українська Видавнича Спілка.

з історією Греції, Єгипту ані Риму. Залишилася одинока можливість: історія одної з найстарших і наймогутніших імперій світу — Скитії, історія, яка в XVII стол. була «безбатьківщинська», бо її нащадки були пригнічені кріпацтвом, позбавлені майже своєї провідної верстви. Але тому що її цілої не можна було «живцем» загарбувати, вони її погребали шляхом «завоювання» Скитії готами.

Історія ця у світлі джерел найбільш фальшива, що в XIX стол. признав К. Мюлленгоф, а в 1970 р. проф. Гахман у «Готен унд Скандінавієн». І коли давніше її не опрокидувано з огляду на диктатуру німецьких авторитетів, піддержувану імперіялістичними впливами, то нині аналіза тієї історії виявляє тільки безприкладне німецьке нахабство. Це, фактично, кпини з історії, методології і джерел, тому що вони ніде й ніяк не виказували якоїсь німецької експансії на схід у тих часах (II-V стол. після Хр.). Їм не залишилося нічого іншого, як висунути твердження, що «Найбільше замішання спричинили греки, бо вони називали тоді всіх скитами» («Die grösste Verwirrung haben die Griechen verursacht, weil sie haben alle — Skythen genannt»).

Це, до речі, наївне й абсурдне твердження прийняли чужинці (хоч частково не без спротиву) як «авторитетне» і повторяють його досі наші, що вважають себе за істориків.

В Начальній літописі, коли згадується про південну Україну, є виразна згадка, що та територія «... да то ся зоваху от грек Великая Скуть» і що в них є ще й досі багато поселень і городів «оли аж до моря — до сего дне». Це означає, що Скитія існувала ще на півдні рівнорядно з Руссю. Про це свідчать теж майже всі польські історики й Геберштайн, який називає Русь частиною Скитії. Так само недвозначно висловлюються польські історики з XVI стол. про Скитію як про існуючу Скитію-Сарматію-Готію аж до Литовсько-української доби (Мацей з Махова, Стрийковські, Кромер, Бельські, Матеус, Преторіус та інші). Те саме повторює І. Лизлов в «Скифская история» (3 томи, вид. 1692 р. в Москві). Про це джерело не згадує нині ані один советський скитознавець, хоч воно мало аж два видання і було загальновідоме. Один із перших найсолідніших російських істориків-дослідників багатьох джерел, В. Н. Татищев, у своїй «История Российской» (коло 1745 р.) згадує ще десятки разів про Скитію і скитів, але вже від часів Карамзіна (1826 р.) скити були «стерті з лиця землі» ще в III стол. до Хр. Наша «Історія України-Руси» перевершила російську історіографію, бо представила скитську проблему майже макабрично... Не буду повторювати тут усіх доказів про ці проблеми, які наведені у перших розділах тієї праці, а зупинюся радше на проблемі Криму і Босфорського царства.

Чому твердять що Крим був грецькою колонією?

Таке твердження видвинули російські історики, а за ними проф.

М. Грушевський. Це дуже вперто й пляново продовжують советські історики як безсумнівний факт.

Джерела показують зовсім навпаки: Крим був незалежною державою (з малими фрагментами) до 1475 р. Крим був серцем Скитії-України, її столицею, її вихідною, рушійною, геополітичною територією.

Заки приступимо до джерельних доказів, розважмо: чи є можливо, щоб Скитія, яка від найдавніших часів (ще перед Грецією і Римом) була опанувала весь знаний тоді світ від Манджурії, Китаю, Індії, цілої Передньої Азії, Малої Азії і на Європі кінчаючи²⁸, не знала й не оцінювала чим для неї був Крим — соняшний рай на землі? Тим більше в тому часі, коли там не були винищені ліси. Чи можна погодитися з таким абсурдом, який вмовляють у нас чужі і, безкритично, повторюють наші?!

Але обмежимо територію Скитії тільки до України: чи можна припустити, що скити навіть як кочовики-пастухи, що є явним обманом, на яких територію (за всіма джерелами) боялися нападати всі вороги крім Дарія, який мусів зі соромом уступити, сиділи зимою у засніжених, завіяних вітром степах у своїх примітивних возах з ріднею і дітьми, знаючи, що недалеко існує соняшний, лагідний Крим, де можна легко перезимувати тисячі худоби-скота? Чи можна повірити, щоб їх випереджували й не допускали туди якісь рибалки з далекого Мілету, Гераклеї, які ніби створили перші грецькі колонії в Криму?

Хто ж були ті рибалки — переселенці з Мілету, Малої Азії і Греції? Джерельно за Діодором Сіцилійським, Апіяном Олександрійським і, найважливіше, Страбоном, що походив з Малої Азії і мав про це найкращі інформації, грецька колонізація в Малій Азії почалася сильніше щойно після перемог над персами. Отже, говорити про якісь колонізації греків з Мілету, Гераклеї чи інших міст з Малої Азії вже в VIII чи VI стол. до Хр. — це анахронізм.

Майже всі племена й держави (королівства) — Тракія, Понт, Вітинія, Каппадокія, Кілікія, Лікія²⁹, Панфлягонія і інші були скитського (гіттійського) походження. Археологія доказує, що це недалеко до VII чи V стол. до Хр., коли грецькі рибалки з Малої Азії мали б заснувати перші колонії, вже існували там міста зі старшою культурою. Це могли бути тільки скити, але, як вже згадано, щоб цього не признати, цю добу советські дослідники назвали «передскіфською». Антропологічно і етнологічно населення Малої Азії (нині Туреччина) виказує й досі переважаючий вплив арійсько-турецької раси.

Особливо треба підкреслити навіть державну єдність Босфорсько-понтійського царства (яке деколи так і називають), а головню

²⁸ За даними з «Пері Скитон», візантійського патріярха Никифора Грегораса (1280), одного з найбільших вчених істориків тієї доби.

²⁹ Не даром св. Миколай був такий популярний від найдавніших часів у Скитії-Україні: він був єпископом в Мірі-Лікії, мабуть з походження добряга-скит, що обдаровував дітей і допомагав бідним.

в часі мітрадатських воєн 123-63 рр. до Хр., коли вона виступила дуже маркантно, подібно, як під час славного скитського (готського) рейду 27 р. після Хр., коли то кримські скити разом із малоазійськими (вже християнами) «товкли» разом греків на велике згіршення місцевих єпископів, які про це згадують. Отже, переселенці, рибалки з Мілету й Гераклеї, що «заснували Босфор, Херсон, Пантікапею, Фанагорію, Теодозію і інші міста на побережжі Криму були ніхто інші як тільки ті ж самі скити з Малої Азії. Безперечно, поміж ними були і греки-рибалки, а головню грецькі купці, що приїжджали чи поселялися на стало в тих важливих портових і торговельних містах. Ніде не згадується про них як завойовників чи домінуючу верству; навпаки Страбон, один із найвизначніших географів і істориків з I стол. після Хр., пише про них, як про тих, що піднамали й платили податки скитам або одержували так звану «проксенію» — дозвіл на поселення і привілеї.

Навіть Геродот, який звітував зі своєї поїздки до Скитії (444 р. до Хр.), майже зовсім не згадує про якихсь греків у Скитії, а тих, що були в Гелоні (столиці) чи Ольвії (Миколаєві) називає «греко-скітай», що в тодішніх часах означало «греків, що говорили по-скитськи» («кельто-скітай» — кельти, що говорили по-скитськи). Геродот, після подання усіх неймовірних мітів про колишню дикість скитів, виразно підкреслює: «Всі народи довкруги Понту належать до найбільш некультурних, крім скитів». Він підкреслює їхню мудрість: «... вони є мудріші від якоїнебудь нації на землі і винахідливі, бо унеможливили ворогам напасти на їхню землю та винищують кожного, хто відважився б на таку спробу».

Як можна після такого рішучого твердження Геродота (це місце, до речі, не цитують жодні скитофоби) погодитися із тим, що скити віддали добровільно, без боротьби, свої найкращі землі якимсь рибалкам? Це явні абсурди, якими годують нас, щоб якось докзати, що Крим був грецькою колонією.

Страбон про Крим

Всі російські давніші і теперішні історики і археологи, що займалися проблемою Босфорського царства чи взагалі Криму, основують всі свої аргументи на коротких замітках з різних античних авторів про мілетців, атенців, йонців та інших як перших засновників грецьких колоній на північному побережжі Чорного моря. Але, як вже було згадано, це мало, без сумніву, значення тільки як засновників торговельних підприємств (емпоріюм) у вже існуючих містах. При згадці про поодинокі племена, що виразно були місцевими автохтонами в Криму, як таврійці, сінди, меотійці, ахайці та інші, поминається те, що всі вони були скитськими племенами, про що виразно пишуть перед і після геродотські джерела як Гомер, Гезіод, псевдо-Гіппократ, Гекатей, Гелланік, Есхіл, Софокл та інші.

Сам Геродот виразно починає опис свого «скитського квадрату» від північного побережжя Чорного моря.

Так само називають їх виразно скитами всякого роду описи для подорожників (ітінерарії) і для мореплавства (періпли і перієгеси) з IV до I стол. до нар. Хр. як псевдо-Скилак, Евдокс з Кнідоса, Стефан Візантійський, Ефор та інші.

Пізніші автори (після нар. Хр.) зазначають це ще виразніше і називають їх на переміну скитами або готами, утотожнюючи виразно одних і других, а вкінці тавроскитами, назва яка задержується аж до XIV стол., ігноруючи навіть назву «Рос», що вживається дуже рідко.

Найцікавіший з усіх — це історик-географ Страбон (помер коло 20 років після нар. Хр.). Про нього вже була згадка в перших розділах, але не буде зайво це повторити й доповнити, бо це справді найважливіше і найбільш вартісне джерело до географічних, етнічних і історичних даних про Україну не лише з його часів, але й з давніших, бо він був теж істориком. На жаль, його історія не збереглася, але в своїй «Географії» (17 томів)³⁰ він дає теж багато історичних додатків.

Кожен хто читає його сьому, одинадцяту, а теж частинно четверту й дванадцяту книгу, що займаються Скитією європейською, малоазійською і азійською, аж до Індії, бачить виразно, що це не писав грек.

Страбон багато разів бере в оборону скитів, спростовує фальшиві погляди давніших і нових авторів, що писали про їхню дикість, а, навпаки, доказує, що скити — це найчесніша, найсправедливіша нація на землі. Він закидає, що деякі автори тільки через ігнорантність оскаржують скитів в дикості у поведінці з чужинцями, яких вони нібито приносять у жертву, їдять їхнє м'ясо й вживають їхні черепи як чашки до пиття, а рівночасно самі називають їх «чесними кобилодоїльцями» споживачами молока й святими, найбільш праведними людьми, яких нема ніде більше на світі»³¹, і цим підтверджує, що «такий погляд існує навіть ще досі поміж греками, бо ми вважаємо скитів за найчесніших людей і найменше здібних до обману, як теж вони далеко більше скромні і незалежні від усіх і від нас». Страбон виправдує їх, що «наш спосіб життя поширив свій погубний вплив на майже всі народи, впроваджуючи серед них вибагливе життя і змислові приємності, що допровадило до загальної захланности». І через те скити, як і інші чужинці, стали морально гірші, це підірвало в них мораль і впровадило в них хитрість на місце прямолінійности»³². Він наглядно хоче опрочинити ті міти, що їх зібрав Геродот про скитів, і заявляє виразно: »Дехто може вірити історії в Гезіода чи в Гомера про героїв або трагічним поетам як Ктезеві, Геродотові й Гелланікові та іншим

30) Страбон: Географія, книжки 7, 3, 7.

31) Там же.

32) Там же.

авторам того роду»³³. Такий самий закид видвигнув пізніше Плутарх проти Геродотових мітів.

Страбон, як бачимо, присвятив цілі розділи пристрасній обороні скитів. Цього не можна стрінути ані в одній із 17 книг, де він описує і характеризує інші народи. Чи це випадкове?

Хто був Страбон? Цілі розділи сьомої книги, тут частинно наведені, географії Страбона виразно показують, що це жодна софістика ані натягнення та що проблема скитів була йому дуже близька, а може навіть рідна? З його власних біографічних заміток, яких дуже багато в «Географії», виходить, що його дід був у дуже близьких відносинах до царя Мітрадата, який назначив його навіть найвищим жерцем, очевидно, не поганським грецьким, а зороастріянівським культу Мітри, що був, без найменшого сумніву, загальною релігією усіх скитів. Його батько, щоправда, зрадив Мітрадата й перейшов на сторону римського полководця Лукулла. Через чергову зміну полководців, Помпей, який був суперником Лукулла, не хотів признати всіх договорів Лукулла і через те свояки Страбона були позбавлені всіх сподіваних «заслуг». Подібно було теж з предками Страбона по материнській лінії, один із них був навіть «скептухом», губернатором Мітрадата в Колхиді.

В кожному разі, навіть не зважаючи на ці родинні невдачі, у Страбона залишилися традиція «великого минулого», пов'язаного з добою Мітрадата, яка, в основному, була одною із фаз суперництва між Скитією і Римом. І хоч Мітрадат, найбільший полководець світу, програв після шестидесятилітньої боротьби з Римом, то скити не залишили дальшої боротьби, а вже згадувані попередньо колосальні «рейди» коло 270 р. після Хр. і наступні в III і IV стол. закінчилися вкінці походами й перемогами візиготів і остроготів, що зломали «непереможний» Рим.

Хоч Страбон перевів велику частину свого життя в Римі і в Олександрії, останні 26-27 років свого життя (помер мабуть на 84 році життя, коло 20 року до нар. Хр.) він закінчив в Амазії, у своєму родинному місті в Понті.

Там він був теж політичним дорадником королеви Понту, Пітодори, для якої він написав свій твір. Але цей твір називають загально «політичною географією», корисною в першій мірі для володарів поодиноких держав, як теж для мілітарних цілей. Географію Страбона оцінюється в сучасній історіографії як одно з найбільш вартісних джерел до історії старовини. Він, як відомо, досліджував п'ять років в Олександрійській бібліотеці й цитує десятки джерел, які зовсім затратилися. Правда, у нього трапляються деякі помилки, але це зовсім нормальне, навіть для сучасних істориків, а, щобільше, це не перешкоджає представити його географію як неоцінену вартість для історії, географії та етнографії старовини, а спеціально Скитії-України.

Проф. М. Грушевський намагається обезцінити цю вартість,

33) Там же.

висловлюючи погляд, що твір, »він написав десь коло 18 р. по Хр., опирається на відомостях, що дали римські війни в чорноморських краях в I стол. перед Хр. Але його оповідання далеко менше докладне ніж Геродотове і що головне — термін »скити« і »сармати« в його устах не мають докладного значіння...»³⁴

Така дискримінація найважливішого джерела до нашої історії є багато значуща й дуже вимовна: обезцінювати вартість даних, що походять з часів мітрадатських воєн (I стол. до нар. Хр.), про які Страбон знав дуже докладно, бо і в його часах ще були свідки та учасники цих воєн, виглядає більше як на »похибку«.

А те (»що головне«), що Страбон не розрізняв поміж термінами »скити« і »сармати«, виглядає в дійсності так, що він десятки разів згадує скитів і присвячує їм цілі розділи (7 книг) тоді, коли про сарматів згадує тільки 8 разів і зовсім не пише про »розпросторення сарматських орд, коли вони досягнули вже Дунаю«³⁵, виразно порівнює звичаї одних і других і вважає їх за ту саму націю, розміщену на різній території (за Доном). Об'єктивно, ми маємо право вважати Страбона за одного з перших істориків-географів тієї самої крові — гіттитської (готської)-скитської, праукраїнської, коли він, хоч вихованець грецько-римської культури, мав відвагу так виразно стати в обороні тих »найчесніших і найсправедливіших людей на землі«, то ми не сміємо відкидати його чи обезцінювати.

Він гордо зачисляв себе навіть до династичної класи тих, що належать до роду аріїв шляхетних, святих. Але нам йдеться про найважливіше, про його опінію про Крим, скитів-таврійців, бо їх російські історики називають як не греками, то »варварами«.

Страбон говорить про Малу Азію (Каппадокію) як про країну, що заселена багатьма племенами, які говорять тією самою мовою, крім тих зі сходу, себто Вірменія і її сусіди, які говорять іншими мовами (Каталонія над Евфратом, галати, що поселилися у Фригії і »солійці і йонці, які є греками«). Отже він зачисляє Панфлягонію, Фригію, Лікаонію, Битинію, Мизію, Карію, Лікію, Лідію і Понт до тих »одномовних«, про яких я вже передше згадував як про нащадків гіттитів (гіттитів, гутті, готті...).

Патріярх Никифор Грегорас (1280 р.) зачисляє їх усіх — від Месопотамії через Малу Азію, аж до України — як нащадків тих скитів, що колись робили експансію в Азію. Страбон називає Крим (тоді ця назва не існувала), »Таврійським або скитським«³⁶. А в іншому місці знову: »Всі ці місця називаються Херсонесом«³⁷.

34) М. Грушевський: »Історія України-Руси«, стор. 121.

35) Крим — це татарська назва, що означає »Перекоп«, те саме, що по-грецьки »херонес«, »херсонес«.

36) Страбон: Географія, кн. 7, 4, 1.

37) Страбон: Географія, кн. 7, 4, 2.

Микола МЕЛЬНИК

УКРАЇНА І КРИМ В ІСТОРИЧНИХ ВЗАЄМИНАХ

(Продовження, 2)

Україна і Перекопський (Кримський) ханат

Час від 1475 до 1648 р. — це період щорічних нападів кримських орд на Україну більшого масштабу, не враховуючи менших, спрямованих для грабунку та набору ясиру. В тому часі Перекопський ханат обіймав не тільки півострів Крим, але ціле побережжя Чорного моря від гирла Дунаю аж по Озівське море. На цілій південній Україні осіли різні татарські орди, підлеглі Кримові (Буджацька, Єдисанська, Білгородська, Джалібуйлунська і Ногайська). Це був час турецької експансії в Європі, а кримські татари, як васали турецького султана, брали активну участь у війнах проти Польщі, що володіла тоді українськими землями.

1478 р. татари спустошили Брацлавщину, кримський хан Менглі-Гірей наїздить в 1480 р. на Поділля, в 1482 р. руйнує Київ, а золоту чашу і дискос зі Софійської катедри посилає московському князеві.

В 1467-1487 рр. знову горить Поділля, в 1488-1489 рр. Київщина і Галичина, в 1490 р. Волинь і Холмщина. Дальше вже щорічно впадають татарські загони на Україну, вони від Карпат по Нарву й Десну нищать, граблять, мордують і тисячі ясиру вивозять з України. З того часу починається жажливе татарське лихоліття.

Ці розбійницькі напади, що супроводжувалися розоранням міст і сіл, винищенням і забранням в яsir великих мас населення, стали історичною трагедією для України, яка безпосередньо межувала з Кримським ханством і південні землі якої були зайняті кочовищами ногайських орд.

Не буде перебільшенням сказати, що за кілька століть існування Кримського ханства знищено і перетворено в невольників десятки мільйонів українців.

Після прибуття в Крим, полонені потрапляли на невольничі ярмарки в містах Карасу-базарі, Козлові (Євпаторія), Бахчисараї, а особливо в Кафі (Теодозії). Кафу, — центр невольничої торгівлі, — тогочасники називали «конторою невольничої торгівлі», «упирем, що п'є руську кров».

Звідти раби відправлялись в Константинопіль для перепродажу, а також як податок султанові. Не дивно, що запорожці часто обирали Кафу за перший об'єкт нападу під час своїх походів у

Крим. Українські невольники були розсіяні по всіх землях підвладних султанській Туреччині — в Греції, Сирії, Палестині, Єгипті, Анатолії, а також в інших країнах Сходу. Юрій Крижанич, сербський священик, який подорожував по турецьких землях і в 1659 р. був на Україні, в своїм «Диалогі о государстве» писав: «На всіх турецьких військових кораблях майже не видно будь-яких інших веслярів, крім людей руського походження, а в містах і містечках по всій Греції, Палестині, Сирії, Єгипті і Анатолії, тобто по всьому турецькому царству, така величезна кількість руських невольників, що вони звичайно питають у ново-прибулих земляків, чи залишилися на Русі якінебудь люди?»⁵.

Безнастанні наїзди татар на Україну стали одною із причин, що на «диких полях» зорганізувалася козаччина, спочатку як самооборона перед татарським хижацтвом, а опісля як творець української державности.

І так 1492 р. кримський хан жалівся великому литовському князеві на людей з Києва і Черкас, що вони в усті Дніпра під Тягиню розбили турецький корабель. Рік пізніше козаки пограбували турецьку твердиню Очаків. Відомі походи козаків на Крим 1502–1503 рр. та на Перекоп в 1523 році. Перший з організаторів козаччини, черкаський староста Остап Дашкевич, познайомившись з татарською технікою воювання, відплачувався татарам за їхні наскоки. Кримський хан з великим військом даремно штурмував Черкаси, в яких засів Дашкевич з козаками (1552 р.). Відомі походи козаків під проводом кн. Дмитра Байди-Вишневецького на Крим 1556 р. та на Молдавію 1563 р., під час якого кн. Вишневецький попав у турецький полон і був страчений. Його наслідник кн. Богдан Ружинський загинув у бою при усті Дніпра під Аслям-Керменем 1577 р.

Славні походи козаків на Крим (1595 р. здобуття Тягині) та морські походи під проводом гетьмана П. Сагайдачного (1601, 1602, 1605, 1606 та 1608 — здобуття Перекопу) і за його гетьманування 1613–1622 (1616 р. здобуття Кафи), спричинили турецько-польську війну. В битві під Цецорою 1620 р. польське військо було розгромлене, дорога на Польщу стала відкритою.

На підбій «Лехістану» йшов сам султан Осман II на чолі 150-тисячної добірної армії. Перестрашений варшавський сойм, забуваючи всі непорозуміння з козаками, усталив (ухвалив) реєстр козаків на 20 тисяч. В серпні 1621 р. під Хотином 35-тисячна польська армія чекала на турків. Становище (положення) польської армії було безвиглядне. Всі чекали на козаків, як на спасіння. Козаків прибуло два рази більше (41,500), як ухвалив сойм. Своїми бравурними атаками козаки завдали туркам таких великих втрат, що вони запропонували перемир'я. Тільки трусливість польської шляхти спасла турецьку армію.

5) «Запорізька Січ в боротьбі з турецько-татарською агресією», стор. 68, 71, 72–73.

Яків Собескі, син люблинського воеводи Марка Собеского, довголітній маршалок варшавського сойму, написав в 1646 р. твір п. з. »*Commentarium Chotinensis belli*«, в якому м. н. писав так:

»Вже на третій день війни козаки проникли в турецький табір. Турків охопила така паніка, що навіть Осман II з великою частиною війська втік з табору. Щоб завдати ворогові вирішального удару, козаки звернулись до польського командування по допомогу, але воно відмовило їм і козаки були змушені покинути турецький табір. Багато шляхтичів, що належали до знаменитих фамілій, ховалися на возах між провіантом; їх витягали з цих сховищ і проводили через увесь табір як таких, що паплюжать своє військо. Як я чув... від людей компетентних і в чому мав змогу переконалися на власні очі... слава їх (козаків) поширилася далеко поміж різними народами»⁶.

Світова історія називає цю битву не вирішеною тому, що турки відступили з поля бою, укладаючи з поляками перемир'я, і не було жодних змін у володіннях суперників — Польщі і Туреччини. Наша історія називає битву під Хотиним перемогою козаків над турками, які втратили половину свого війська.

Значення битви під Хотиним є далеко більше. Її належить порівняти з морською битвою під Лепанто (Lepanto), гр. Навпактос коли-то 7 жовтня 1571 р., венеційські, еспанські і папські морські сили розгромили турецьку флоту. Тоді було 15.000 турків убитими, виволоно 10.000 невольників і раз назавжди зломлено міт непобідимости Туреччини на морю⁷.

— Битва під Хотиним — це друге Лепанто на суші. Наші козаки розгромили турецько-татарські сили і зломали міт непоборности Туреччини на суші. Хотин — це передвісник турецького відвороту з-під Відня 1683 р.

Подруге, під Хотиним козаки врятували незалежність Річі Посполитої, якої сила була зламана під Цецорою, а великанська турецька армія під Хотиним була призначена на окупацію польської держави. Але це не перешкодило польським історикам назвати цю битву невирішеною.

Крім татарських наїздів на Україну та відплатних козацьких походів на татарсько-турецькі володіння за гетьманування Михайла Дорошенка в 1624-1628 рр., належить відмітити й татарсько-українські договори. Дня 24 грудня 1624 р. запорожці уклали договір з Шагін-Гіреєм, як держава з державою. Кримський хан хотів виломитися з-під турецької залежності і цей договір був спрямований проти турків. Під проводом гетьмана Михайла Дорошенка козаки влаштували три морські походи на турецькі посілости в Босфорі. Однак цей союз був короткотриваючий. В 1626 році ми знову бачимо татарські орди під Білою Церквою, які козаки дощенту розгромили.

Два роки пізніше кримський ханат став поділений на самостій-

6) »Запорізька Січ в боротьбі з турецько-татарською агресією«, стор. 9-10.

7) Свята Ліга під командуванням Jahan — a de Austria розбила турецьку флоту під командуванням Охіялі Паша.

ницьку частину татарів на чолі зі Шагім-Гіреєм, і на про-турецьку з Дженибек-Гіреєм у проводі. Михайло Дорошенко в 1628 р. відновлює союз з Шагім-Гіреєм і вирушає походом на Крим. Після невирішеної битви під Бахчисараєм, в якій загинули гетьман Михайло Дорошенко і його попередник Олівер Голуб, козаки вирушили під Кафу. Там однак татарські суперники погодилися й спільно вдарили на козаків, які мусіли відступити. Не кидаючи величезної добичі, в якій були гармати поляків, захоплені турками під Цецорою, козаки застосовуючи надзвичайну тактику і страстию повернулися на Україну.

Період від 1648 р. до 1681 р. обіймає добу Хмельниччини — творення Козацької Держави — та її занепад. Це був час, коли татарська орда протягом більш ніж 30 літ перебувала на Україні в характері союзного війська проти Польщі за Богдана Хмельницького (1648-1654), або як союзника Польщі проти московсько-українського союзу після укладення Переяславського договору, а вкінці союзника всіх гетьманів протимосковського наставлення, які воювали за визволення України з-під московської зверхности.

Цей період в нашій історії є поділений на дві частини, а саме: на добу Хмельниччини, або повстання Української Держави та її упадку, або т. зв. Великої Руїни, яку так характеризує наша історіографія:

«Згідне й одноціле дотепер запорізьке військо розбилося на два ворожі табори, які себе поборювали. Не було одної влади, на Правобережжі правив один гетьман, на Лівобережжі другий. Ідея самостійної Української Держави занепадала все більше, сусіди господарили на Україні, як у себе вдома, а самі українці накликали на себе ворогів. Багата і квітуча, вільна країна занепадала до краю, на місці великих осель сіріли руїни, на місці родючих піль появився дикий степ»⁸.

Часи Хмельниччини й Руїни треба аналізувати як одну нерозривну цілість. Розбиття запорозького війська на ворожі табори, брак єдиної влади, двох гетьманів, господарювання сусідів на Україні — все це не було причиною занепаду Козацької Держави, але її об'явом. Руїна мусіла прийти як вислідна політика Богдана Хмельницького, який будував українську державу з рівночасним зародком її упадку.

«Історичні умови склалися так, що ця державність не розвинулася в суверенну державу. Зовнішньо-політичні обставини унеможливили існування української держави»⁹.

До цих зовнішньо-політичних обставин треба зарахувати союзні договори, які гетьман Богдан Хмельницький укладав з кримським ханом, з Туреччиною, Польщею та Московщиною.

До того часу Україна належала до Польщі. Кримські орди, ко-

8) «Велика історія України» вид. Івана Тиктора, стор. 495.

9) «Нариси суспільно-політичного устрою на Лівобережній Україні XVII століття», стор. 35.

ристаючи зі слабости польської держави, нападали на українські землі ради добичі, а головно ясиру.

«Повна дегенерація польської державности на Україні, її безсилля в боротьбі зі степовими кочовиками, мусіло довести до великого перевороту 1648-1649 років»¹⁰.

На початку 1648 р. Богдан Хмельницький укладає союз з кримським ханом Іслям-Гіреєм III, який відразу вислав Тугай-мурзу Ширина (Тугай-бея) з 6-тисячною татарською ордою. Цю скору допомогу кримського хана пояснюється великим неврожаєм в Криму, голодом та загибеллю скота. Татари хотіли в війні поправити своє господарство¹¹.

Цей договір дав кримській державі правну підставу вмішуватися у внутрішні справи України.

«В липні 1648 р. прибули до Стамбулу послы Хмельницького, прохаючи потвердити союз козаків з татарами і проплагаючи за це в застав Камянець на Поділля. Пізніше 14 жовтня 1648 р. Гетьман пише листа до Султана, в котрім просить прийняти під свій протекторат Україну. Новий султан в кінці 1648 р. прийняв Військо Запорожське під свою опіку й пізніше навіть видав гетьманові «диплом на Князівство Руське», який був згодом поляками під Берестечком разом з іншими документами здобутий. Цей договір відновлював Богдан Хмельницький в лютому 1650 р., коли Польща хотіла втягнути Хмельницького в війну з Туреччиною і 2-го серпня 1650 р., складаючи на руки Османа Агі, турецького посла, присягу вірности, зірвав тоді польсько-московський союз, звернений проти Туреччини, якого наслідки поносити мала Україна»¹².

Ця туркофільська політика в державній емансипації України більшої ролі відіграти не могла з уваги на:

- 1) відвічний антагонізм між християнським і мусулманським світами;
- 2) несталість та непевність турецького васала — татар, які знали добре, що для них несе самостійна Україна.

Дилемою татар остались надальше добича й ясир і через те рація татарської державности була противна повстанню сильної і самостійної України, яка в майбутньому мусіла б стреміти до опанування Чорного моря. Татарський союзник зраджував козаків у вирішних моментах (битви під Зборовом, Берестечком і Жванцем).

В інтересі так татар, як і турків лежало ослаблення Польщі, а рівночасно не допустити до повстання суверенної України.

Богдан Хмельницький перецінював могутність Польщі, тому великим питанням остається справа, чи у визвольній боротьбі Козацької України проти Польщі він мусів брати до помочі татарські орди? Коли під Хотиним 1621 р. проти 150-тисячної турецької армії Польща спромоглася виставити тільки 35-тисячну армію — це є доказом, що польська держава була в стані упадку. В роках

10) В. Липинський: «Україна на переломі», стор. 18.

11) «Літопис Самовидця», стор. 7.

12) В. Липинський: «Україна на переломі», стор. 25.

1648-1649 Гетьман розпоряджав 180-тисячною силою. Йому бракувало кінноти, яку давали татарські орди. Завданням наших військовознавців є дослідити, чи Хмельницький, будучи зданий тільки на власні сили, не провів би успішніших боїв проти Польщі.

Зборівська умова з 19 серпня 1649 р. зретагована як односторонній акт короля під назвою «Деклярація ласки», мала бути ратифікована варшавським сеймом, який м. ін. видвинув домагання, щоб Хмельницький зірвав союз з кримським ханом.

Дня 28 вересня 1651 р., в договорі під Білою Церквою, Хмельницький зобов'язався зірвати союз з кримським ханом. Стаття 9 Білоцерківської умови постановляла:

«Орда, яка тепер єсть у краю, має бути зараз відіслана і з краю вступитися, не роблячи ніякої шкоди в державі королівській, на ґрунтах Речіпосполитої не кочувати. Коли Гетьманові Запорозькому не вдалося б, як він обіцяє, привести її до услуг Королеві до будучого сейму, то надалі з нею Військо Запорозьке не буде мати ніякого союзу і приязні, але вважатиме за неприятеля королівського і Речіпосполитої, боронитиме від неї границь і разом з військом Речіпосполитої проти неї ставати. І на будучі часи з нею і зі сторонніми володарями ані нинішній гетьман з усією старшиною і всім Військом Запорозьким, ані всі його наступники, не будуть утримувати ніяких зносин і умов, але в вірнім підданстві Королеві і Речіпосполитій зіставатимуться ціло і непорушно, вірно і зичливо слухати у всім Речіпосполитій»¹³.

Мимо такого зобов'язання Хмельницького перед поляками, кримський хан не зірвав союзу, бо знав, що це зобов'язання останеться на папері і що війна з поляками триватиме далі.

Дня 15 грудня 1653 р. (по битві під Жванцем) Іслям-Гірей заключив умову з польським королем Яном Казимиром, на основі якої козакам привернено постанови зборівського договору. *Король в додатковій тайній умові дозволив татарам брати ясир з українських земель.*

Заклучення Переяславського договору (1654) відразу змінило становище кримського хана зі союзника на ворога і таким він залишився до кінця. Богдан Хмельницький написав 15 квітня 1654 листа до Сефер-аги і наступного дня до хана Іслям-Гірея, в яких вияснював причини укладення союзу з Москвою та бажання на майбутнє жити в дружніх відносинах з кримською державою, однак це не змінило ситуації. Хан цілком слушно вважав цей договір як загрозу для його держави. Татари й турки зайняли непохитно протимосковське становище.

Очевидно, самі переяславські статті мали проти-татарські постанови:

Ст. 5. «А с турским салтаном и польским королем без указу царского величества не ссилатца».

Ст. 10. «Крымская орда если бы имела вкинута, тогда от Астрахани и от Казани надобно на них наступати».

¹³ Кн. І. Токаржевський-Карашевич: «Хмельниччина з погляду права», «Визвольний Шлях», кн. XII, 1957 р., стор. 1356.

Тако ж де и донским казакам готовым быть, а ныне еще братстве дать сроку и их не задирать.

Царского величества указ и повелиные на Дон к казакам послано буде крымские люди задору никакова не учинят, и на них ходить и задору чинить не велено.

А будет крымцы задор учинят, и в то время царское величество укажет над ними промысл чинить»¹⁴.

Ст. 11. »Кокак город на рубеже от Крыму, в котором гетман всегда по 400 человек держит и кормы всякие им дает; чтоб и ныне царское величество пожаловал кормами и порохом, к наряду изволил построи.

Также и на тех, которые за порогами коша берегут, чтоб царское величество милость свою изволил показать; понеже нельзя его самого без людей оставлять»¹⁵.

Новий кримський хан Мохаммед-Гірей, відомий ворог московської держави, підписав 9 червня 1654 р. союзний договір з Польщею, який польський сойм ратифікував.

В 1655 р. численні татарські орди вдерлися на Україну. Коло Дрожиполя 29-30 січня 1655 р. відбулася одна з найбільш жорстоких битв, в якій нараховувано понад 15 тисяч убитих. По цій битві татари спалили понад 270 осель (сіл і міст), около 1 тисячу церков і забрали в неволю 200-тисячний ясир. В дальших боях біля Умані, Брацлава й Ахматова цього самого року козаки втратили половину свого війська, а татари дві третини. Тоді запорожці під проводом кошового Семена Вергуна організують вдалий похід на Крим (на 43 стругах) — здобули і знищили Судак, Кафу й 2 турецькі галери.

Переяславський договір дав Москві підставу трактувати Україну як свою власну проблему. Царський уряд уважав цей договір за з'єднання України з московською державою як автономної території, якої політичні права можна буде з бігом часу так обмежувати, щоб Україна стала звичайною адміністративною територією московського царства. Історія це підтвердила.

Покликуючись на засаду міжнародного права »*Protectio non involvit subiectionem*«, українська публіцистика в більшості старається доказати, що Переяславський договір не означав підданства, а був тільки союзом між двома державами. Міжнародне право вважає протекторати півсуверенними творами, підпорядкованими другій державі (*Oberstaat*) в різних ділянках, що й заіснувало. Гетьман Богдан Хмельницький погодився на 12-тисячний московський гарнізон у Києві, почав вживати титул »Його Царського Величества Гетьман Військ Запорозьких« та погодився зірвати всі зв'язки з Кримським ханатом і Портою, а право легатій узалежнив від згоди царя.

Цей договір дав Москві нові напрямні її закордонної політики,

14) 1654 г. Марта 21 — »Статьи Богдана Хмельницкого с Русским правительством, утвержденные царем и боярской думой и определявшие положение Украины в составе русского государства«.

15) »Освободительная война 1648-1654 гг. и воссоединение Украины с Россией«, стор. 337-340.

в тому напрямку, щоб укріпитись на берегах Чорного моря, здобути вікно в широкий світ, що було необхідним для розвитку закордонної торгівлі з Англією, Францією та іншими країнами Західної Європи. Без Переяславського договору московська держава ледве чи могла б навіть подумати про такий плян.

Ідея здобути вікно до Європи через Балтицьке море є пізнішою — це твір Петра I, головна причина т. зв. в історії Північної війни (1700-1721 рр.). Цей плян був зреалізований і правно оформлений мірами в Стокгольмі і Нойштаді (Neustadt). Тому-то, тільки з тактичних оглядів, Петро I в договорі з Туреччиною в Карловицях (1699 р.) зрікся всіх претенсій до берегів Чорного моря. Він хотів запевнити собі нейтральність Туреччини під час війни зі Швецією. Здобуття північних берегів Чорного моря наступило далеко пізніше, вже за цариці Катерини II в 1783 р.

Богдан Хмельницький уклав також союз зі Швецією і цей останній був би найкращий для України тому, що Швеція не межувала безпосередньо з Україною і не могла збройно окупувати її території. Заклучування договору відбулося дорогою виміни посольств та листів. Останній лист від шведського короля, в якому закріплювалась за гетьманом ціла Україна без Підляшшя з дідичним гетьманатом, який датований 6 серпня 1657 р., не застав гетьмана Богдана Хмельницького між живими.

Подібні договори зі Швецією уклали гетьман Іван Виговський (1657 р.) та Іван Мазепа (1708 р.).

В наслідок договорів зі сусідами аж три держави — Польща, Московська держава та Кримський ханат — стреміли заволодіти Україною, яка після смерті Богдана Хмельницького розпалася аж на три частини: Лівобережну Україну, Правобережну й Ханську Україну:

Лівобережна Україна під зверхністю московського царя з гетьманами (столиці в Батурині і Глухові). До неї належить долучити ще територію Запорізької Січі, автономну, але контрольовану лівобережними гетьманами та царським урядом.

Правобережна Україна, підлегла Річипосполитій, яка також хотіла втримати в посіданні цілу Україну. Гетьмани: Павло Тетеря, Юрась Хмельниченко, Степан Опара, Михайло Ханенко, а пізніше Степан Куніцький та Андрій Могила. Столиці гетьманів були в Чигирині, а опісля в Немирові. Поза внутрішньою боротьбою назовні ці гетьмани не відіграли більшої ролі поза їх участю в складі польських військ під Віднем 1683 р. і спорадичними нападами на Молдавію та татарські терени (в тому й Ханську Україну).

На основі польсько-турецького договору в Журавинях з 17 жовтня 1676 р., Річпосполита навечно відступила Туреччині більшу частину Правобережної України, в тому Поділля з Кам'янцем Подільським і територію Запоріжжя.

На основі королівського універсалу в 1684 р. зорганізовано козацькі полки в Корсуні (полк. Іскра), Богуславі (полк. Самусь), на Побожжю (полк. Абазин) і в Хвастівщині (полк. Семен Гурко Палій). Цей останній відомий зі свого повстання проти Польщі, фактично приєднав Правобережну Україну для Івана Мазепи.

Ханська Україна обіймала полудневе Поділля і територію між ріками Богом та Дністром, з ханськими гетьманами, як Іван Драгинич, Стецик, Петро Іванович Іваненко (Петрик) та Іван Богатий. Вони репрезентували українське населення перед турецькою і татарською владами та перед урядами сусідніх держав, що надавало їм ширшого політичного значення і вони мали поважний вплив на українсько-татарські взаємини. Резиденція ханських гетьманів була в Ягорлику, а згодом в Дубосарах над Дністром, де були вони ще в 70-их роках XVIII стол.¹⁶.

Лівобережна Україна з гетьманами в Батурині чи Глухові була підлегла московському цареві. Автономія України при кожній зміні гетьмана ставала вужчою. Гетьманське військо і Запорізька Січ ставали знаряддям московської експансії на південь. Їх коштом та засобами української землі московська держава вела війни з Туреччиною і Кримським ханатом. Так Москва українськими руками витискала татар з берегів Чорного моря, а рівночасно ослаблювала Україну. Московське око пильно стежило, щоб жодний гетьман не ввійшов у союз з Кримом, що доказують кожночасні статті укладані з гетьманами та посольські прикази.

За основу умов з гетьманами стали Переяславські статті, укладені 27 жовтня 1659 р. з Юрасем Хмельниченком (Хмельницьким), які м. ін. постановляли:

Ст. 10. «А с крымским ханом, кроме мира, никакой ссылки не иметь; а мир иметь с ним по указу В.Г.Е.Ц.В., для того, чтоб на жителей Войска Запорожского татарове из Крыма войною не приходили и их не разоряли и в полон не имали, и гуляки б из Крыма или ногайские изневеть, их же черкас не разоряли и в полон не имали».

Обов'язковими в тексті присяги кожного гетьмана були ще такі слова:

»К польском королю... и к крымскому хану и к иным государям не приставать и ни на какия их ляцкия и бусурманские прелести не прс-лоцаться»¹⁷.

Влітку 1660 р. польсько-татарські війська вирушили проти козаків під гетьмануванням Юрася Хмельницького та московських військ під проводом воеводи Шереметєва. Не давши їм змоги получитися, польсько-татарські війська розгромили московські війська під Чудневом на Дніпрі, а козаків під Слободищем, примусили укласти т. зв. Слободищенський (або Чуднівський) трактат 17 жовтня 1660 р., на основі якого Україна відривалась від московського царства й відновляла державний зв'язок з Річчю Посполитою. Поляки відмовились повністю прийняти постанови Гадяцького договору. Україна одержувала автономію з гетьманом на чолі, була зобов'язана воювати разом з польським військом проти Москви й не нападати на Кримські володіння.

Лівобережні козаки (полк. Я. Сомко і В. Золотаренко) не хотіли признати злуки з Польщею і знову почалася братовбивча війна за

16) О. Оглоблин: «Гетьман Іван Мазепа та його доба», стор. 194-195.

17) «Запорізька Січ в боротьбі...», стор. 148-149.

участю москалів, поляків і татар. Наступного року Юрась Хмельницький враз з татарськими ордами облягає Переяслав, то знову розбиває московське військо під Ніжином, а наступного року зазнає поразки під Каневом (16. 7. 1662). Союзні татари кинулись по Україні і зібрали величезний ясир. Це вирішило долю Юрася, який 15 січня 1663 р. зрікся гетьманства і постригся в ченці. Того року наступив фактичний поділ на Лівобережну й Правобережну Україну.

Лівобережні козаки вибирають гетьманом Івана Брюховецького (1663-1668), а правобережні Павла Тетерю (1663-1665), який опирався на польських і татарських залогів. Польська сваволя і татарські грабежі та спустошення були причиною всенароднього повстання, що примусили Павла Тетерю скласти булаву. Правобережним гетьманом проголосився сотник з Ведмедівки Степан Опара, якого спочатку попирали татари, але опісля його ув'язнили та передали полякам, які покарали його смертю.

Козацька рада в Чигирині вибрала гетьманом Петра Дорошенка. Спочатку його політика була спрямована на заспокоєння так польських, як і турецько-татарських амбіцій. Незабаром після затвердження Дорошенка гетьманом, Туреччина (ще в 1666 р.) вступила з ним в безпосередні таємні стосунки.

Leopold Hubert в праці *»Zatargi Polski z Turcją w 1667 r.«* подає, що на весні 1666 р. на Криму прийшов до влади новий хан Ааділь-Гірей, противник союзу з Польщею. Туреччина готувалася до відкритої підтримки гетьмана Дорошенка. Ааділь-Гірей направив свої орди на допомогу Дорошенкові, який офіційно заявив польським послам:

«Мне де гетманство дано не от королевского величества и не от гетманов, а дано де ему гетманство от хана Крымского, и надежду де всякую держит на хана крымского»^{17а}.

У вересні 1666 р. за наказом Туреччини на допомогу Дорошенкові прибула 40-тисячна орда під командуванням нурадина Давлет-Гірея, султанів Махмет-Гірея та Саломет Гірея. Вони повели боротьбу проти решток польських військ. Розгромивши коронні війська, татарські загони розбрелися по цілому Правобережжю, доходячи до Львова і Люблина¹⁸.

Польща була змушена укласти з Московією угоду, т. зв. Андрусівське перемир'я 1667 р., на 13 і 1/2 літ, на основі якого Лівобережжя з Києвом залишалося під московським царем, а Правобережжя переходило під владу Польщі. Запоріжжя мало перебувати під владою обох держав:

Ст. 3. «И вниз Днепра, что именуется Запорожье, и тамошние казаки, в каких они там оборонах, островах и поселениях своих живут, имеют бить

17а) «Запорізька Січ в боротьбі...», стор. 203.

18) 19 грудня 1666 р. під Браїловом Дорошенко розбив польське військо. В полон дістався полковник польського війська Маховський, який розстріляв б. гетьмана Івана Виговського.

в послушании под обороною и под високою рукою обеих в.г. наших, на службу и от наступающих, от чего Боже сохрани, бусурманских сил»¹⁹.

Обидві договірні держави домовилися про спільні дії проти татарсько-турецької агресії. В статті 18-ій згаданого договору говорилось: »В Запорогах и на Дону спомочный и оборонной промысл над бусурманы не предстанет»²⁰.

Андрусівське перемир'я викликало на Україні велике негодування, протицарські настрої зросли до того ступня, що на Січі (в квітні 1667) вбито царського посла Ладигеєвського і татарського посла Мухамед-ата, що їхали на Крим²¹.

Про небезпеку всенароднього повстання доносив царському урядові гетьман Іван Брюховецький. Ту саму думку висловлював в посольському приказі Кікін, що повернувся в Москву 22 липня 1667 року.

Літом 1667 р. на Україну прибули численні татарські орди, які разом з козацькими полками обложили польські війська під командуванням польового гетьмана Яна Собеского в Підгайцях, де 16 листопада 1667 р. укладено перемир'я. Причиною так несподіваного перемир'я став один із найбільших козацьких походів під керівництвом Івана Сірка та Івана Рога (два загони) на Крим, під час якого знищено Кафу та улуси Ширин-бея. Козаки зазнали великих втрат, а ще більших татари. Тому-то татари з-під Підгайця поспішно повернулися на Крим.

Коли загальне невдоволення на Лівобережжі проти царських воевод і гарнізонів прибиало на силі і назрівало загальне повстання, гетьман Іван Брюховецький, щоб рятувати свою позицію, вислав у Крим посла Степана Гречаного, »чинячи згоду і затягаючи орду на Москву«. Пізніше він відправив посольство до Істамбулу в складі 10 осіб (м. ін. полковника Григорія Гамалея, обозного Микиту Безпалого і писаря Лаврентія Кашпуровича), щоб султан прийняв його під свою опіку (щоб бути підданим султана), »как и князь семиградський«. Дня 18 лютого 1668 р. гетьман візав московські залоги й воеводів покинути Україну. Протимосковське повстання було так несподіване, що москалі без більшого спротиву опустили Україну.

На Лівобережжя вторгнулися ногайські орди як союзники гетьмана Брюховецького. Якраз цю хвилину вважав Дорошенко за догідну об'єднати цілу Україну, тим більше, що полковники Брюховецького потайно запросили Дорошенка взяти під свою опіку Лівобережжя. Під Опішню на Полтавщині стрінулися обидва гетьмани, ногайські орди перейшли на сторону Дорошенка, серед розрухів був убитий Брюховецький (7 червня 1668 р. в Будищах к. О.), під владу Дорошенка перейшла ціла Україна. Це було останнє об'єднання Правобережної і Лівобережної України.

19) Полное собрание законов Российской империи, т. I, стор. 653; »Запорізька Січ у боротьбі...«, стор. 206.

20) Там же, стор. 207.

21) Своє офіційне помилювання за ті вбивства вислав цар на Січ аж 28 липня 1670 р.

Московський уряд вів переговори з гетьманом П. Дорошенком, але ці переговори виявились безуспішними, бо гетьман висував несприйнятні для Москви вимоги, зокрема вимогу про виведення воевод і залог з України та відмову від Андрусівського договору. Тими вимогами гетьман Дорошенко повністю відкидав договір з 1663 р. в Батурині, яким Брюховецький, приймаючи змінені Переяславські статті Богдана і Юрася, віддавав Україну в повну залежність від Москви. Їдучи до Москви, Брюховецький підписав 1 листопада 1665 р. другу умову, яка ще більше обмежувала права України²².

Дорошкові належить приписати складення офіційного трактату з Туреччиною 1669 р., яким він узнавав протекторат Туреччини над Україною. Вже в 1668 р. Дорошенко направив в Істамбул посольство, очолюване генеральним писарем Лукашем Букреевичем і уманським полковником Білогрудом, яке, маючи надзвичайні повноваження, довело до укладення договору. Старшинське посольство повернулось з турецьким послом, який привіз султанську грамоту. Султан оповіщав козацьких полковників і населення України про те, що він «их приемлет под державу свою и обороняти обещается від Польщі і Московського царства»²³.

На весні 1669 р. гетьман направив знову велике посольство до султана, яке очолив його заступник Михайло Раткевич Портянка, що став постійним представником України при Порті.

Султан у свою чергу вислав в Україну дуже чисельне посольство. Його керівник вручив гетьманові дві булави, бунчук, герб, два каптани, що символізувало васальні відносини, а також султанську грамоту, що затверджувала його гетьманство. Гетьман і старшина зобов'язувалися воювати з ворогами Туреччини (польська і московська держави) та гарантувати безпеку володінням султана.

В статтях 5-ій і 16-ій зазначено, що одержання від Туреччини військового прапору й булави не означає цілковитого підпорядкування України султанові. Підпорядковані султанові татарські війська повинні приходити на допомогу гетьманові. Щоб забезпечити спільні дії проти ворога, татарські війська мають перебувати під командуванням гетьмана.

Туреччина зобов'язалася, що під час приходу турецьких і татарських військ на територію України, вона не буде будувати своїх мечетів, не буде руйнувати церков, спустошувати міст і не буде брати людей в ясир.

Татарські війська, що прийдуть на допомогу гетьманові, не повинні самовільно розташовуватись в українських містах і селах та

22) Гетьман І. Брюховецький зрікався податків від міщан і селян в користь московського уряду, дозволяв ширити в Україні горілчаний монополію. Московські залоги в числі 11.600 вояків мали бути в Києві, Чернігові, Ніжені, Новгороді, Полтаві, Кременчуку і при гетьманові в Гадячі. На київську митрополію мав прийти москаль. Гетьман погодився не вести жодних зносин з іншими державами.

23) Акти ЮЗР т. IX, стор. 229 — «Запорозька Січ в боротьбі...», стор. 227.

брати насильно запаси, а мають вдоволитися призначеними їм запасами (харчами і оброками).

Українська Церква має свobodно розвиватися і підлягати царгородському патріярхові.

Політику Дорошенка підтримував київський митрополит Йосиф Тукальський і вище духовенство. Вони вважали за краще бути підпорядкованими далекому царгородському патріярхові, ніж близькому московському.

В ст. 15-ій говорилось, що договір про дружбу або мир так само, як початок війни зі сусідніми державами, особливо з Польщею і Московщиною, султанська Туреччина і Кримський ханат мають укладати або оголошувати за відомом Дорошенка. В ст. 8-ій становлялось:

»Дабі гетман наш всегда бил утвержден в своем достоинстве, даже до последнего дня живота своего, так чтобы его никтоже возмoг из власти солтанови переменять и из селища его низвергати«²⁴.

Втримати Лівобережжя на довший час Дорошенкові не вдалося. Проти нього виступили московські війська під командуванням Куракіна, а на Правобережжя наступали поляки. Об'єднана Україна не була бажана ні москалям, ні полякам, ані татарам, які відчували, що сильна українська держава покладе кінець їхньому пануванню на українських землях.

Багато мурз повернуло на Крим, захопивши чимало ясиру. Кримський хан підтримував нового кандидата на гетьмана, писаря на Січі Петра Суховія, який визнав зверхність кримського хана. Дорошенко мусів повернутися на правий бік Дніпра, а тим часом лівобережна старшина вибрала гетьманом Дам'яна Многогрішного, який в березні 1669 р. підписав з представниками московського уряду (Ромодановський, Матвеев і Богданов) договір протекторату, відомий під назвою «Глухівські статті». Царський уряд зробив деякі поступки в ділянці фінансів і внутрішньої адміністрації.

В цих статтях заборонено гетьманові входити в будь-які зв'язки з чужими державами та збільшено число московських воеводів на Україні.

Суховій зі своїми військами та татарськими ордами напав на Чигирин, однак був відбитий. Білгородська орда й багато козаків покинули Суховія і він мусів з рештою козаків і татар відступити за Тясмин, де під Ольхівцями був цілковито розгромлений і втік на Крим. По стороні Дорошенка став Іван Сірко з запорожцями, бо йому імпонувала боротьба першого проти поляків.

Укладення договору України з Туреччиною ставило Кримський ханат у підрядне становище, тому хан вдруге висуває на гетьмана Петра Суховія. Дня 25 квітня 1669 р. він виступив з Криму на Запоріжжя, де за ним пішло 500 козаків. Зате татарські орди, очолені 7-ми султанами, нараховували 40 тисяч. Кримський хан

24) Акти ЮЗР, т. VII, стор. 103-8 — «Запорізька Січ в боротьбі...», стор. 229.

Ааділь-Гірей вислав послів у козацькі полки із заявою, що він буде помагати тільки тому гетьманові, котрий буде коритися Криму.

На домагання Суховія в Умані в літі 1669 р. відбулася козацька рада без участі Дорошенка, на якій козаки не підтримали Суховія, а вибрали гетьманом полковника Михайла Ханенка, якого підтримали козаки пропольської орієнтації.

Ханенко подався в Крим, де випросив 6-тисячне військо на чолі з Батирші-мурзою. До нього приєдналися Суховій і Юрась Хмельницький, які зі всіма силами прибули в район Стеблева, де відбувся вирішальний бій з військами Дорошенка. По боці Ханенка діяли кримські і ногайські орди, а Дорошенка підтримували білгородські татари, прислані сілістрійським пашою, а також турки, волохи і молдавани. Бій закінчився перемогою Дорошенка. За допомогою орди Суховій і Ханенко втекли на Січ, а Юрася Хмельницького захопили білгородські татари й відправили в Істамбул, де його ув'язнено.

Запорізька Січ стала ареною політичної боротьби різних угруповань, але вкінці перемогла промосковська політика (1669), союз з Москвою та боротьба з татарами і правобережним гетьманом Дорошенком.

27 червня 1670 р. Іван Сірко очолив похід запорожців на турецьку фортецю Очаків. 1671 р. запорожці, очолені Ханенком, зруйнували турецьку фортецю Іслям-Кермань. Того самого року 6 тисяч запорожців під командуванням кошового отамана Івана Сірка та гетьмана Ханенка виправилися проти татар, щоб не допустити їх до об'єднання зі силами Дорошенка, який був тоді у війні з польським коронним гетьманом Яном Собескім. Запорожці залягли в переправах, перерізавши орді шлях, а тоді несподівано напали на неї. По триденній завзятій боротьбі хан уклав договір з Михайлом Ханенком і Іваном Сірком про спільну боротьбу проти гетьмана Дорошенка. Хан Ааділь-Гірей, добиваючись незалежності від Туреччини, дуже радо пішов на угоду проти турецького васала Дорошенка.

Військо Дорошенка і ногайська орда виправилися за ріку Бог, щоб перешкодити з'єднанню запорожців (з ними були також татари) з польським військом. Під час бою запорожці кинулись на татар, так своїх союзників, як і Дорошенкових, і багато їх перебили. Загони Ханенка в 50 верств від Умані включилися до складу польських військ. Білгородська орда повернула в свої кочовища, забираючи по дорозі ясир.

Дорошенко з проріділими козацькими частинами та найманими полками і 4-ма тисячами татар почав облягати Умань, де заховались козаки під командуванням Оскерка. Коли почали підходити польські підкріплення, Дорошенко мусів облогу зняти. Він вислав скаргу до султана проти кримського хана, який, всупереч турецько-українському договору, виступав по стороні його ворогів.

Султан усунув хана Ааділь-Гірея, а новому ханові Селім-Гірею наказав післати Дорошенкові підкріплення.

Боротьба Дорошенка рівночасно проти польських військ і проти запорожців (Івана Сірка і Ханенка) довела до того, що його сили почали маліти, а в польські руки почали переходити міста Браїлів, Райгород, Дзялів, Красне, Шаргород, Ладижин, Вінниця, Стіна, Ямпіль, Гамалівка, Яруга, Могилів, Печера, Четвертинівка, Немирів, Лисянка, Ставище.

Україна переживала страшну руїну — сваволю польських військ, грабежі і ясир від татарських орд, що розбрелись по всій нашій землі. По деякому часі польські війська опустили Правобережжя, залишаючи тут тільки нечисленні гарнізони. Війною проти Річи Посполитої виступив турецький султан з 300-тисячним військом. Турецькі війська підійшли аж під Львів, який 27 серпня 1672 р. дав викуп. Турки зайняли Кам'янець Подільський, а 2-го вересня султан розташувався в Бучачі, де його військо займалося грабежем населення та набором ясиру. Польський історик Гурскі оповідає, що селяни організувалися в загони й відбивали тисячами ясир. Наприклад, одного разу під Комаровом відбито 20-тисячний ясир.

18 жовтня 1672 р. польський уряд уклав в Бучачі мир з Оттоманською Портою, на основі якого Польща відступила Дорошенкові велику частину Правобережної України.

Ще весною 1672 р. заарештовано й заслано в Тобольськ кошового Івана Сірка за його зв'язки зі Степаном Разнім, за його участь в повстанні на Слобідщині та за його надто велику популярність, що могла винести його як кандидата на гетьмана. Його заслання вплинуло на зниження активності Запорізької Січі, що спричинило занепад козацьких походів на Крим, тоді, коли в 1672 р. татари двічі нападали на Запорізьку Січ.

На домагання Запорізької Січі (кошовий Лук'ян Андрієвич) а навіть польського посла Криштофа Ковалевського, який добачував у Сіркові доброго союзника в боротьбі з татарами й Дорошенком, його звільнено. Звільнений зі заслання Іван Сірко організує похід на Очаків (7. 7. 1673), та на Муравський Шлях (24. 8. 1673), під час якого тайно передано царські грамоти ханові, Шереметеву та послові Михайлову, що перебували тоді на Криму.

В 1675 р. великі турецько-татарські сили просувалися по Правобережній Україні, зайняли Збараж і підсувалися вдруге під Львів, але звідти були відтиснені коронними військами.

Восени 1675 р. лівобережні полки (запорожці, 300 донських козаків і калмики) організують спільний похід на Крим, під час якого знищено 37 сіл, а при відвороті розгромлено коло Перекопу татарське військо. Це довело до того, що татарський хан поспішно опустив Україну, а на Правобережжя прибули московські війська, що довело до ізоляції гетьмана Дорошенка, а вкінці і до його присяги на вірність цареві та резигнації з гетьманства.

Перехід Дорошенка під владу царя мусів вплинути на зміну політики Речі Посполитої. Вона припинила боротьбу проти Туреччини й вступила з нею в переговори. 17-го жовтня 1676 р. в Журавинцях підписано польсько-турецький т. зв. Журавинський договір, за яким Річ Посполита навічно відступила Туреччині більшу частину Правобережної України, в тому Поділля з Кам'янцем Подільським і територією Запоріжжя. Ян Собеский зобов'язався помагати Туреччині в боротьбі з московським царством. Московський уряд відмовився рахуватися з цим договором і так війна стала неминучою.

В 1677 р. 100-тисячні турецько-татарські війська підійшли під Чигирин. В турецькому таборі перебував Юрась Хмельницький як майбутній васал на Україні з титулом «князя Малої Росії». Перетягнути козацьку старшину на свою сторону йому не вдалося, а турецько-татарські війська, зазнавши поважних втрат від об'єднаного московського війська під командуванням кн. Ромодановського (40 тисяч) та 20-тисячного козацького під командуванням гетьмана Самойловича, опустили територію України.

Другий чигиринський похід 200-тисячного турецько-татарського війська не поміг Туреччині закріпитися на Україні mimo зруйнування і здобуття Чигирина. Проти турків виступило 70 тисяч московського і 50 тисяч козацького війська.

Кримський хан пробував перетягнути на свою сторону Запорізьку Січ, яка була тоді в дуже тяжкому господарському положенні, а головки відчувала брак харчів та воєнного матеріалу. Вона знаходилася в блокаді гетьмана Самойловича, який за всяку ціну стремів до узалежнення і підпорядкування Запорізької Січі своїм впливам.

Ще в 1676 р. Січ уклала перемир'я з Кримом, яке використано для торгівлі з населенням Криму. Про це кошовий Іван Сірко повідомив царський уряд і гетьмана.

Дня 5 травня 1680 р. в Мічетній Каїрі в районі Кінських Вод під час виміни полоненими турецький візир Ібрагім-паша і кримський калга-султан запропонував Січі укласти союз подібний до того, що був укладений 1648 р. Богданом Хмельницьким, а також запропонувати їй відокремитися від московського царя, що кошовий Сірко відкинув²⁵.

В тому часі (1677-1679 рр.) Туреччина будує нові фортеці Шехіслам-Кермень на Таманському півострові та Муберек-Кермень, які з передше побудованими Кизи-Кермень, Іслям-Кермень та Шах-Кермень мали відограти роль воєнної бази, та мали, в першій мірі, зліквідувати Запорізьку Січ. Ці фортеці становили безпосередню загрозу столиці Запоріжжя і тому 25 серпня 1679 р. її перенесено з острова Чортомлика на острів Лободику посередині Дніпра. Гетьман Дорошенко, перебуваючи в Москві, вже 10 квітня 1677 р. доносив думному дякові Ларіонові Іванову про намір Туреччини будувати ці укріплення.

(Далі буде)

25) Кошовий Іван Сірко помер 1 серпня 1680 р.

Павло СЕЛЕЗІОН

УКРАЇНСЬКИЙ НАДДНІПРЯНСЬКИЙ ХОР Д. КОТКА (В Дев'ятидесятиліття Дмитра Котка)

Український Наддніпрянський Хор Дмитро Котко організував в таборі інтернованих українських вояків у Ланцуті 1920 р. Хор складався переважно зі старшин. В 1921 р. переноситься він до Стрілківського табору (Strzałków). Тут діяльність його поширилася: крім концертів у таборі, Хор почав виїжджати на окремі концертні виступи до сусідніх міст, як от Познань, Бидгощ, Торунь і т. д. Після таких виступів Хор щораз більше з'єднував собі прихильників, а слава про його спів лунала вже серед українського вояцтва по всіх таборах.

В кінці 1921 року Дмитро Котко переноситься з хором до табору в Каліші, сподіваючись дістати від уряду УНР відповідну грошеву поміч на одіж і виїзд у концертне турне та звільнення співаків з інтернування. Але коли з цих сподіванок нічого не вийшло, співаки почали поволі розлазитися. Лишилася тільки невеличка жменька з шістнадцятиох кращих співаків. І ось на початку 1923 року Дмитро Котко ризикнув пуститися з ними в концертне турне без жодних допомог з якого-будь боку. Співаки перед виїздом продавали свої харчові пайки й за ці гроші справляли собі сценічні убрання. Одержавши

Ukrainischer Chor

Хор Д. Котка в 1928 році

звільнення з табору та давши останній концерт у Каліші, Хор виїхав аж на Поморя. Цьому дуже допоміг один із членів Хору Матвій Повісьмак, що дав гроші на виїзд та на друк афіш. Повісьмакові Хор взагалі багато завдячував, бо він не раз рятував його в часах матеріальної скрути.

Перші кроки Хору далеко серед чужих людей були дуже тяжкі. Концерти майже не вдавалися, або збиралося гроша з них стільки, що їх ставало хіба на заплачення за залю та переїзд до іншого міста. Утруднювалася справа концертування ще тим, що Хор не був легалізований, як артистична одиниця й не мав жодних документів, які б давали йому право прилюдних виступів. Через це місцева влада часто заборонювала концерти, які вже були заповіджені й розрекламовані.*)

Також і місцева преса й громадянство загалом, шовіністично настроєні, зокрема вороже до всього українського через події в Галичині, зустрічали Хор не раз далеко не приязно. І тільки завзяття диригента піддержувало в Хорі бадьорість і віру в остаточний успіх.

Не зважаючи на ці прикрі зовнішні обставини, співали ми з таким почуттям, з такою емоцією, як ніколи пізніше, коли Хор добре уже стояв матеріально. Бували не раз випадки, коли Хор напівпорожню залю так захоплював своїм співом, що на сцену вискакували захоплені слухачі, найчастіше військові, яким під час світової війни пришлося побувати на Україні, та починали решті нечисленних слухачів подавати найкращі відомості про Україну, український народ, про наші гуртові парубоцькі співи, що лунають вечорами на селах та хуторах по всій Україні. Часто за лаштунки приходили властители заль, де ми співали, і зі сльозами на очах дякували нам за доставлену насолоду, запрошували на вечерю, не брали жодної плати ні за залю, ані за мешкання Хору, а на другий день провозжали нас, як рідних, у далішу мандрівку з найкращими побажаннями.

Так помалу Хор здобував признання музичних кіл, у газетах почали появлятися прихильні оцінки, а разом змінилося до Хору й відношення влади.**)

Нарешті, в кінці 1924 р., за допомогою голови «Спілки українських військових інвалідів» сотника Рогози, Хор дістав дозвіл польського міністерства внутрішніх справ на концертування по всій Польщі, в тім і по Галичині та Волині.

З того часу справи Хору покращали. Такі міста, як Краків, Лодзь, Варшава — приймають Хор ентузіастично. Каса Хору поправляється. Мрії й запевнення диригента починають здійснюватися. Виступи Хору не лише в Галичині й Волині, а по всій Польщі прибрали характер тріумфального походу. Про Хор уже всі знали. Повні хвали й захоплення дописи в українських, польських, жидівських і німецьких часо-

*) Хор Дмитра Котка, після славнозвісної Капелі Олександра Кошиця, становить таке видатне явище українського культурного життя не лише на еміграції, але й взагалі на українських землях по цей бік Збруча, що короткий нарис його історії, написаний учасником, безперечно перечитає з цікавістю не тільки любитель українського співу й музики, але й кожний громадянин.

**) Так, напр., одного разу, ще 1922 р., коли галицько-українські студенти в Відні обжидали польського посла Скірмунта гнилими яйцями, нас у Сремі просто вигнали з міста, а співака Чеканова навіть хтось поцілів з-за рогу камінюкою.

писях будили щораз більше зацікавлення Хором серед громадянства. Роки 1925 і половина 1926 були роками найвищого розвитку Хору — матеріального й морального. Хор значно збільшився: до мужеських голосів додано жіночі сили і Хор налічував уже яких 50 співаків і співачок.

У такому складі Хор об'їхав усю Польщу від краю до краю, викликаючи подив і захоплення слухачів своїм високомистецьким співом, дисципліною та організованістю. Але хоча Хор уже не бідував, та ще багато йому бракувало, щоб був не лише гарним, зразковим хором щодо співу, але й гідно репрезентував українську націю, як зразково здисциплінована, свідома в національному дусі одиниця. Над цим чимало працювали свідоміші й авторитетніші співаки, шістнадцятка основоположників. З-посеред них, крім самого диригента, треба назвати старосту Хору, симпатичного полтавця Дмитра Леонтовича, Дмитра Прозорівського з Поділля, Матвія Повісьмака з Чернігівщини й малого Микольця Боберева з Полтави. Саме на їх плечах лежав увесь тягар Хору, його лад і спокій. Треба було проявити чимало організаційного хисту, уваги та впертості, щоб понад сорок осіб різних індивідуальностей, людей різного віку, різних поглядів і характерів, з'єднати й спрямувати в одному бажаному напрямі.

Та найтяжче було з тими новими членами, які прийшли до Хору пізніше, переважно з різних труп, коли Хор уже матеріально стояв добре. Їм старі засади й традиції Хору були чужі й незрозумілі. Вони не переживали з Хором того, що пережили старі співаки-основоположники, їм справи Хору не лежали на серці, вони не переймалися життям Хору так глибоко. Ці члени привикли раз-у-раз переходити від одної трупи до другої цілком природно, бо їм бракувало прив'язаності до тієї організації, в якій сьогодні знаходилися. Це вкінці пімстилося на Хорі.

Та покищо Хор із великим успіхом відбував концертні турне по всій Польщі. Нема, здається, ані одного міста й містечка на Поморю, Шлеську, Познанщині, Віленщині, Галичині, Поліссі, Волині, куди б не навідувався Хор. Хор тепер, при допомозі Укр. Центр. Комітету, мав уже власний вагон, що було великим полегшенням для співаків, бо не треба було тягатися з валізками, вичікувати поїздів на двірцях, турбуватися пересідками. Хор перетворився в постійну установу, виступи якої впливали освідомлюючо на ширші маси народу не лише під національним оглядом, але й під оглядом культурним, виробляючи в масах почуття мистецького смаку. Тоді відбулися найбільші концерти в Варшаві в залі Філярмонії, а коли й ця зала показалася замалою, щоб помістити всіх, хто бажав послухати української пісні, Хор виступив на арені варшавського цирку, що містив коло десяти тисяч слухачів.

Було то на весні 1926 року. По численних виступах Хор мав провести літо в Заліщиках на відпочинку. По дорозі з Варшави до Заліщик Хор дав серію концертів у Галичині, починаючи зі Львова. Львівський концерт був також великим тріумфом для Хору. В кінці червня

Хор прибув до Заліщик, звідки вже йому не судилося виїхати в дальшу подорож в тому організованому вигляді, в якому він був до цього часу.

Під час відпочинку Хор набув дещо для підновлення репертуару, а з початком концертного сезону мав виїхати за кордон у концертне турне по Німеччині й Австрії. Відповідні умови з концертним бюро Гавптмана у Відні й німецьким імпресарієм Біркнером, корисні для Хору, були вже підписані. Та, на жаль, ці пляни не здійснилися. Під кінець вакацій, коли вже треба було вибиратися в дорогу, Хор розпався на дві частини. Причинами розвалу Хору були: 1) невдоволення нових членів тим, що кермують Хором його основоположники, а вони мусять підпорядковуватися й слухатися їх; 2) укладаючи умову на виїзд Хору за кордон, німецький імпресаріо зажадав, щоб Хор мав не більше 35 співаків, і не хотів брати на своє удержання адміністрацію Хору, що складалася з п'яти осіб, бо в Німеччині була інша система уряджування концертних турне, а крім того ніхто з наших адміністраторів не знав німецької мови. Отже, перед виїздом за кордон мала наступити редукція членів хорової організації, яка торкалася насамперед адміністрації й кількох слабших співаків.

На цьому тлі постали непорозуміння, пішли різного роду провокації й вкінці дійшло до того, що Хор розбився. Більша частина, переважно нові співаки, відколовшись, утворила самостійний хор під проводом бувшого адміністратора Давиденка та суб-диригента Євсевського, менша ж частина старих співаків лишилася з Котком. А тоді, як на те, Котко лежав хворий після операції й не міг своїм впливом запобігти руйнації Хору.

Та цей розлам не припинив діяльності Хору. Старі співаки, що лишилися з Котком, знайшли ще в собі стільки сил та завзяття, щоб дібрати бракуючих голосів, розучити з ними репертуар і знову пуститися в концертне турне.

Наново зорганізований Хор безперечно не дорівнював попередньому, тому виїжджати за кордон Котко відмовився. Але та частина, що відпала, не здаючи собі справи, що їх Хор уже не має колишньої мистецької вартости, дібравши собі голосів, на досить сумнівних умовах виїхала до Німеччини. І от знову настали чорні дні, пригадалися знову старі бідування Хору. Через безконечне повторювання концертів в одних і тих самих місцях Хор почав відчувати матеріальний недостаток. А та частина Хору, що подалася до Німеччини, попала також у страшну біду, бо, не знаючи ні мови, ані обставин і не представляючи з себе надзвичайної під мистецьким оглядом вартости, мусіла виступати по різного рода вар'єте, кабарегах та кінах.

Так минув 1927 рік. За цей час Дмитро Котко з своєю половиною об'їхав знову Галичину — і то вже не тільки міста, але й далекі села, щоб там показати нашу пісню в кращому виконанню, а також Волинь, Полісся, Віленщину і т. д.

В 1928 р. приходить до порозуміння між двома частинами колись одного Хору. Саме життя показало, що Хор може бути добрий та від-

повідати своєму призначенню тільки тоді, коли його сили не розпорозуватимуться, а працюватимуть у повній згоді, та коли провід над ним буде в руках його ініціатора й творця. Всі співаки, поспробувавши біди, знову збираються під кермою свого старого диригента Дмитра Котка. Уряджується велике концертне турне по Німеччині, і Хор знову гідно репрезентує українську націю та з великим матеріальним успіхом об'їздить усі більші німецькі міста, починаючи з Берліну. І хоча Хор мав замовлення до інших держав, напр., до Швейцарії, Бельгії, він не міг дістати віз, бо заступитися за Хор не було кому, а тому в кінці 1929 року він повернув знову до Польщі.

Така інтенсивна праця, повна невитід, підірвала сили диригента. Йому конче потрібний був відпочинок. І от у березні 1930 р. Хор, відспівавши останній радіо-концерт у Варшаві, закінчив свою діяльність.

Підсумовуючи всю діяльність Хору, можемо сказати, що вона була дуже велика, але, на жаль, залишилася недоціненою. Поминаючи культурно-освітню місію, яку Хор провадив серед українців, треба зазначити національну пропаганду, яку він провадив досить успішно серед чужинців. При своїх скромних засобах він безперечно зробив значно більше, аніж це зробила б спеціально ведена пропаганда.

Місце не дозволяє нам докладніше зупинитися на цих підсумках. Десь іншим разом ми постараємося при нагоді це зробити, а тут обмежилися тільки поданням важніших етапів життя хору, якого існування залишиться назавжди незатертим слідом в історії українського культурного поступу, особливо в Галичині, щоб цим пригадати славні часи Хору і вшанувати 90-ліття його організатора й диригента.

Марія КРЕМІНЯРІВСЬКА

ОЛЕНА КУРИЛО

(Спогад)

Степан мав 16 років, коли вибухла перша світова війна. Вихований в родині, де навіть з наймичкою заборонялось дітям говорити по-українськи, він, гарячий російський патріот, втік з дому на фронт захищати «веру, царя і отечество». На мазурських озерах коли він був важко поранений, відвезли його до Києва до військового шпиталю, що був переповнений раненими, в більшості старшинами. Та було там і багато вояків ще в молодому віці. Кияни приходили відвідувати ранених, приходила і Олена Курило. Приносила книжки, газети, старі й нові вирізки з газет. Все це залишала в палатах, щоб ранені читали без неї, а на другий день, як приходила, обговорювали з нею прочитане, завдаючи їй різні питання. Вона сама ніколи не читала раненим, лише розмовляла з ними. Сідала на ліжко біля раненого сьогодні в одній найбільшій палаті, а завтра в другій. З усіх палат сходились сюди хто тільки міг рухатись, сідали навколо неї чи на ліжках, чи на підлозі й жадібно слухали її. Олена Курило говорила їм про українську землю, про міста,

села, ріки та Чорне море. Питала, хто з якої місцевості й оповідала їм про ту місцевість. Майже всі ранені були з України. Вона розказувала їм про Україну й говорила їм, що вони українці. Історію України розказувала з княжих часів до останніх днів і кожне слово її бриніло гарячою любов'ю до України, до її такої героїчної і трагічної долі. Спокійно вислуховувала, як хтось з «істинно руських» сперечався з нею. Пояснювала йому, що згоджується з ним, що він так мусить говорити, бо він так вихований й розказувала йому кому і пощо треба було його так виховати, щоб він так думав і так говорив. І вона їм розповідала, що вона жидівка, що Курило це її чоловік, українець-патріот, але вона родилась і виросла в Україні, як перед нею її батьки, діди й прадіди, тому вона є і українка, вона знає український народ, поважає його за працьовитість, розум і здібності, душею боліє над його трагічною долею й буде працювати для нього де зможе з всіма своїми силами.

Її слова перероджували людей. Все підвозили нових ранених і до всіх вона зверталась, до всіх говорила. А хто видужував, виходив з шпиталю, запам'ятовував її слова на все життя, вони ставали для них золотими словами, бо вказували путь, по якому він має іти.

Повертались вони в свої сторони й серед старшин та вояцтва продовжували працю Олени Курило. Оповідали їм про Україну так само, як і вона: спокійно, переконливо та з глибоким почуттям. Це був 1917 рік, російська армія розвалювалась, а вояки втікали з фронтів. Хто був свідомим українцем — переходив в українську армію. Ті ж до кого дійшли слова Олени Курило тепер творили українські частини...

Степан пробув у шпиталю десять місяців. Вилікували, з шпиталю поїхав додому набратись сил. Привіз батькові «Кобзаря», матері оповідання Марка Вовчка, а двом молодшим братам і сестрі книжки, які тільки міг знайти для дітей і юнацтва. Ніхто не почув від нього ні одного російського слова, говорив прекрасною українською мовою так вільно, наче усе життя іншої мови не вживав. Батько мовчав, йому було потрібно часу, бо подумати тільки: від «союза рускаго народа» перейти до України! А мати сяяла від щастя! Син вернувся живий і здоровий, і такий рідний, рідний! Бо він говорив до неї так, як говорили до неї її батьки, всі її рідні! Вона слухала його, слухала! І говорила до нього так, як слід говорити: по-українськи. А він оповідав їм все те, що вчитав із книжок і газет, які приносила Олена Курило, повторив усе, що чув з її уст. Розказав про Олену Курило, що вона жидівка з походження, яка родилась в Україні і виховалась тут як її батьки, знає наш народ і працює для нього як може й де може. Хай буде благословенне ім'я її!

— То ти хоч би сказав: єврейка, — з докором обізвався батько. — Ти ображуєш її, коли кажеш на неї «жидівка».

І так само спокійно, як це говорила Олена Курило, Степан відповідав:

— Треба казати «жидівка», «жиди», батьку. Вони горді з свого імени, бо жид в старожидівській мові означає «лев». Для них образливе «єврей», бо це так росіяни їх називають, які зневажають їх і нарobili їм багато лиха, як і нам, як і всім народам, яких поневолили».

З дому Степан пішов до української армії. Загинув він у Другому зимовому поході. В серцях його рідних назавжди заховалась гаряча любов до нього й глибокий смуток після його загибелі. Разом із споминами про нього жила і пам'ять про Олену Курило, як також подив Степана і безмежна вдячність їй. Молодша сестра Степана, Марта, коли в класі вихователь (учитель) оголосив список підручників на новий шкільний рік, а в цьому списку була й українська граматика Олени Курило, вона радісно гукнула на всю клясу: «А я знаю Олену Курило!» Вихователь (учитель) припинив читати список підручників і спитав: «Як же ти знаєш Олену Курило?» Дівчинка встала і захоплено оповіла все, що розповів їй про Олену Курило її брат Степан, як Олена Курило відвідувала ранених у військових шпиталях, як говорила їм про те, що вони живуть на українській землі, що вони українці і що вони мали й будуть мати свою державу. Розказала, що тепер вдома всі вони говорять по-українськи, навіть батько! Сказала, що вона колись знайде Олену Курило, відвідає її в Києві. Побачить її!

Родина Степана жила в Західній Україні, а Олена Курило жила на Великій Україні. Не довелось сестрі Степана розшукати Олену Курило в Києві. В 1939, як тільки прийшли до її міста москалі, її заарештували і засудили на 8 років ув'язнення. У пересильних тюрмах, а потім в концтаборі вона розпитувала ув'язнених жінок, що походили з Києва, чи вони не знали Олену Курило, чи не зустрічались з нею.

В концтаборі ув'язнена німка сказала Марті, що в 1937 році вона сиділа в тюрмі разом з Оленою Курило, яку дуже били на допитах... Потім кинули в одиночку і після цього ніхто її вже не бачив і ніколи вже нічого про неї не почув... Зліквідували людину з великою душею ради своєї «єдиної, неділимої».

Згадуючи Олену Курило, повторім слова Степана: «Хай буде благословенне ім'я її».

Олена КУРИЛО (1890 — ?), визначний мовознавець, співробітниця УВАН. Брала активну участь в опрацюванні норм української літературної мови. Авторка таких праць, як «Початкова граматика української мови» (1918 р.), «Уваги до сучасної української літературної мови» (1920 р.). Заарештована 1937 р., дальша доля невідома. — Ред. «В.ІІІ.»

ЗВЕРНЕННЯ ДО КУЛЬТУРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В США

Серед важливих ювілейних дат 1982 року, які мають також міжнародне значення, особливе місце займає 100-річчя з дня народження, 24 травня 1882, видатного українського композитора, громадського діяча, педагога, музичного критика, хорового диригента о. Кирила (Григоровича) Стеценка.

Творчість Стеценка припала на часи революційних зривів 1905 та 1917-20 років і була виразно національно українська в обробці народніх пісень, в хорових мініятурах, кантатах, хорових поемах, оригінальних сольоспівах, дитячих операх, музиці для театрів, оперових творах, церковних хорових опусах, як Всеношна, дві Літургії, Панахиди та 105 колядок і щедрівок. Творчість Стеценка становила нові шляхи розвитку української класичної музики.

В хорових і сольових творах о. Кирила Стеценка знаходимо тексти Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Б. Грінченка, В. Самійленка, О. Олеса, М. Вороного, О. Коваленка, Н. Міхневича, П. Карманського, М. Чернявського, М. Савинського, Е. Кротевича, С. Черкасенка, П. Куліша та інших, але ані одного советського тексту чи обробки советських творів. Все таки Москва устами свого сателіта проголошує о. Кирила Стеценка советським композитором у пропагандивних цілях, ініціюючи відзначення 100-річчя на міжнародному полі в ЮНЕСКО.

Композитор Стеценко працював у 1917-1919 роках, за української державности, у відділі Міністерства Освіти, а не в комісаріаті освіти (совети вживали назви — комісаріят). Це стверджує навіть «Советська енциклопедія» (Москва, 1981).

В 1920 році композитор Стеценко керував музично-хоровим відділом у Києві, але советська влада незабаром цей відділ розв'язала, пришивши йому «буржуазно-націоналістичну» латку. В тому ж році о. Кирило Стеценко демонстративно залишив Київ і поселився в невеличкому селі Веприку, де був настоятелем парафії аж до своєї смерті 29 квітня 1922 року.

Що о. Кирило Стеценко не мав нічого спільного з советсько-московською культурою і режимом, про це свідчить відомий академік фольклорист Климентій Квітка, чоловік Лесі Українки, який стверджує, що о. Стеценко був глибоко віруючою людиною, яка не визнавала ганебного ставлення большевицької Москви до Церкви.

Ще на початку 1917 року о. Кирило Стеценко став визначним національним композитором не тільки в Україні, але і в Європі та в Америці. Його церковні твори, як і М. Леонтовича, були виконувані у парафіях Української Автокефальної Православної Церкви аж до її цілковитого знищення Москвою у 1930-31 роках. Слід зазначити, що твори названих композиторів тепер виконують церковні хори у вільному світі в усіх українських церквах.

А щоб Москва через міжнародну організацію ЮНЕСКО не присвоїла собі Стеценка й не використала пропаганди великої української творчости у своїх цілях, закликаємо українські культурні установи й організації в США провести:

1. Науково-музичні конференції, присвячені творчості Стеценка.
2. Організувати концерти з доповідями про творчу діяльність К. Стеценка.
3. Організувати в Церквах панахиди за душу о. протоієрея Кирила.

Український Конгресовий Комітет Америки звернеться до Президії Секретаріату СКВУ, щоб вона вислала до міжнародньої організації ЮНЕСКО меморандум-визначення про те, що о. Кирило Стеценко ніколи не був советським композитором.

Хай наше звернення буде почином активної оборони українських культурних діячів від московських загарбників, які систематично нищать національну культуру і її представників.

КРАЙОВА РАДА УККА